

SVEA HOVRÄTT
Mark- och miljööverdomstolen
Rotel 060105

DOM
2017-11-24
Stockholm

Mål nr
M 10882-16

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Umeå tingsrätts, mark- och miljödomstolen, dom 2016-11-23 i mål nr M 208-06, se bilaga A

PARTER

Klagande

1. Gabrielsberget Nord Vind AB, 556811-6775
Norra Obbolavägen 115
902 22 Umeå

2. Gabrielsberget Syd Vind AB, 556792-1621
Adress som 1

Ombud för 1 och 2: Advokaterna BH och NR

Motparter

1. Länsstyrelsen i Västerbottens län
901 86 Umeå

2. Byrkije reinbeitedistrikt
TEL

3. Vapstens sameby, 895400-2948
LAÅ

4. Vilhelmina norra sameby, 896100-1982
JS

SAKEN

Uppskjuten fråga avseende åtgärder för att begränsa påverkan på rennäringen från gruppstation för vindkraftverk på Gabrielsberget i Nordmalings kommun

Dok.Id 1366235

Postadress	Besöksadress	Telefon	Telefax	Expeditionstid
Box 2290 103 17 Stockholm	Birger Jarls Torg 16	08-561 670 00 08-561 675 50	08-561 675 59	måndag – fredag 09:00–15:00
		E-post: svea.avd6@dom.se www.svea.se		

MARK- OCH MILJÖÖVERDOMSTOLENS DOMSLUT

Mark- och miljööverdomstolen ändrar mark- och miljödomstolens dom endast på följande sätt:

Villkor 14 sista stycket ändras på så sätt att villkoret ska vara uppfyllt inom två år från det att domen vunnit laga kraft.

Villkor 15 ges följande lydelse:

Bolagen ska under den tid Lögdeå vinterbetesland nyttjas för renbete bekosta utfodring för det antal renar som befinner sig i området. Maximalt ska bolagen dock bekosta 75 ton pellets, 20 balar ensilage och 400 säckar renlav.

Berörd sameby kan välja att använda en annan fördelning av de olika fodertyperna (pellets, ensilage och renlav) förutsatt att motsvarande totalkostnad enligt ovanstående fördelning inte ökar.

Villkor 16 ges följande lydelse:

Bolagen ska under den tid renar befinner sig i Lögdeå vinterbetesland tillhandahålla och stå för drift av 20 GPS-sändare för renar eller annan utrustning med motsvarande funktion upp till motsvarande totalkostnad. Bolagen ska vid behov, förutsatt sedvanlig skötsel, byta ut utrustningen.

Villkor 18 ges följande lydelse:

Bolagen ska under den tid renar befinner sig i Lögdeå vinterbetesland tillhandahålla och stå för drift (exklusive bränsle) av en snöskoter att använda vid bevakning av renar eller vid fodring. Bolagen ska vid behov, förutsatt sedvanlig skötsel, byta ut skotern.

YRKANDEN I MARK- OCH MILJÖÖVERDOMSTOLEN

Gabrielsberget Nord Vind AB och **Gabrielsberget Syd Vind AB** (bolagen) har yrkat att Mark- och miljööverdomstolen ska ändra mark- och miljödomstolens dom och fastställa slutliga villkor för bolagens vindkraftverksamhet på Gabrielsberget enligt nedan:

Villkor 14 ska ges följande lydelse:

14. Bolagen ska dels placera 10 väderskyddade krubbor (foderautomater) som var och en ska rymma 80–120 kg foder på lämpliga platser inom Lögdeå vinterland, dels inom vinterlandet på ett betongfundament anlägga en silo rymmande ca 15 ton foder, dels tillhandahålla tre kälkar för transport av foder från silon till krubborna.

Bolagen ska svara för att krubbor och kälkar samt silo byts ut när behov föreligger. Bolagen åtar sig att bekosta förvaring av krubbor och kälkar.

Villkor 15 ska ges följande lydelse:

15. Bolagen ska de år som minst 600 renar nyttjar Lögdeå vinterland dels bekosta inköp av 30 ton pellets, 10 balar ensilage och 250 säckar renlav liksom lossningen av detta foder, dels bekosta arvode för en extra renskötare under två månader varje vinter samt dels ersätta merkostnader avseende bränsle för ökad trafik med skoter och bil under två månader i samband med renskötsel i Lögdeå vinterland.

Bolagen bekostar nämnda kostnader mot verifikat eller motsvarande. Om berörd sameby önskar annan fördelning av de olika fodertyperna (pellets, ensilage och renlav) åtar sig bolagen att tillmötesgå önskemålet upp till motsvarande totalkostnad.

Bolagens åtaganden minskar proportionellt om Lögdeå vinterland nyttjas mindre än 72 000 renbetesdygn.

Bolagens åtaganden minskar proportionellt när minst fem eller fler vindkraftverk tas ur drift.

Villkor 16 ska kompletteras med följande tillägg: ”upp till motsvarande totalkostnad”.

Villkor 17, 18 och 19 ska utgå.

Om Mark- och miljööverdomstolen fastställer villkor 17, 18 och 19, har bolagen i andra hand yrkat att villkor 16 rörande GPS-sändare ska utgå.

För det fall Mark- och miljööverdomstolen kommer fram till att vad bolagen föreslagit inte kan ha formen av villkor, ska det i stället ses som åtaganden från bolagens sida.

Byrkije reinbeitedistrikt, Vapstens sameby och Vilhelmina norra sameby (samebyarna) har motsatt sig ändring av mark- och miljödomstolens dom.

Länsstyrelsen i Västerbottens län har redovisat följande inställning: Länsstyrelsen har motsatt sig bolagets yrkande avseende villkor 14, men anfört att villkoret bör avse en samlingshage och inte en utfodringshage. Länsstyrelsen står bakom villkor 15 med den skillnaden att maxgränsen för att bekosta foder i stället bör vara 1 500 renar i 20 dagar, dvs. 75 ton pellets, 20 balar ensilage och 400 säckar renlav. Länsstyrelsen har inget emot bolagets tillägg till villkor 16, men motsätter sig bolagets andrahandsyrkande. Villkor 17–19 ska kvarstå i enlighet med vad mark- och miljödomstolen har föreskrivit.

UTVECKLING AV TALAN I MARK- OCH MILJÖÖVERDOMSTOLEN

Bolagen har framfört i huvudsak följande till stöd för sin talan.

Villkoren

De åtgärder som mark- och miljödomstolen föreskrivit är mycket omfattande och strider mot 2 kap. 7 § miljöbalken. De är orimliga sett till såväl påverkan på rennäringen som de ekonomiska konsekvenserna för bolagen. Villkoren innebär en

överkompensation för rennäringen och medför kostnader i sådan omfattning och storlek att de allvarligt hotar förutsättningarna för bolagen att kunna driva den befintliga vindkraftanläggningen vidare. De årliga kostnaderna kan komma att uppgå till över en miljon kronor och till det ska läggas initiala investeringskostnader på upp till nära 1,8 miljoner kronor.

Andrahandsyrkandet har sin grund i att villkoren 16–19 alla avser åtgärder för att hålla samman renhjorden och att de tillsammans medför en påtaglig överkompensation.

Det är osäkert om det går att uppföra den hage som föreskrivs i villkor 14 med stöd av rennäringslagen (1971:437). Om platsen inte godtas får länsstyrelsen fatta beslut, vilket framgår av 16 § rennäringslagen. En hage i det område som samebyarna pekat ut som lämpligt kommer sannolikt beröra flera markägare, varav vissa kan komma att överklaga länsstyrelsens beslut i frågan. Om åtgärden är möjlig lär den ta mer än ett år att utföra.

Bolagen delar samebyarnas uppfattning att villkoren ska utformas så att rennäringen kan fortsätta nyttja området. Utgångspunkten att villkoren ska vara anpassade för 1 500 renar är dock felaktig mot bakgrund av hur området nyttjats över en längre tid. Från rennäringens sida framfördes inte några invändningar mot projektet vid tillståndsprövningen. Det framfördes inte heller några påståenden om förväntad skada för rennäringen. Vid en diskussion mellan bolagen och rennäringen enades dock parterna om att frågan kunde sättas på provotid.

Områdets beteskapacitet

Mark- och miljödomstolen har gjort en felaktig bedömning av utredningen i målet, vilket lett till att domstolen har överskattat betesförutsättningarna för Lögdeå vinterbetesland. Domstolen har bedömt att området långsiktigt har kapacitet att föda 1 500 renar vid ett regelbundet årligt utnyttjande av markerna. Det antalet överstiger den av domstolen förordnade sakkunniges uppskattning. Domstolens sakkunnige kom till slutsatsen att områdets kapacitet, med en för säkerhets skull antagen uppräknings, skulle motsvara bete för 1 158 renar under 120 dagar, eller 139 000 renbetesdygn per år.

Vid bedömningen av utredningen i målet har mark- och miljödomstolen fäst en alltför okritisk tilltro till de uppgifter som lämnats av samebyarnas företrädare. Detta mot bakgrund av att de lämnat motstridiga uppgifter. TEL, ordförande i Byrkije reinbeitedistrikt, uppgav i samband med framtagandet av miljökonsekvensbeskrivningen år 2006 att området hade en bärkraft motsvarande högst 1 000 renar. Renskötarnas redovisning i Nordmalingmålet, NJA 2011 s. 109, visar att samebyarna endast sporadiskt använt vinterbetesmarkerna i Nordmaling, där Gabrielsberget är beläget. Vapstens och Vilhelmina norra samebyars uppgifter om områdets beteskapacitet borde ha värderats lågt mot bakgrund av att de ytterst sällan nyttjat området eller vistats där för vinterbete under senare tid. Uppgiften om att områdets bärkraft motsvarar 1 500 renar kommer från en bedömning av Lögdeå vinterbeteslands renbeteskapacitet som togs fram år 2007 under arbetet med en ny renbeteskonvention. Uppgiften baserar sig dock på ett område som är mycket större än det tekniskt användbara område som Byrkije reinbeitedistrikt använder. Domstolen har inte heller beaktat att samebyarnas sakkunniga, JS och HT, vid förhör inte kunnat förklara oklarheter i sina sakkunnigutlåtanden. Vidare har domstolen fäst för liten vikt vid och inte närmare beaktat de utredningar som bolagen redovisat. Bolagens utredning visar att området inte har långsiktig bärkraft för att föda mer än ca 762 renar under 120 dagar vilket motsvarar 91 452 renbetesdygn per år.

Påverkan av andra verksamheter och företeelser

Utöver den omständigheten att alltför många renar tagits till området under prövotiden i förhållande till områdets beteskapacitet finns ytterligare omständigheter som påverkar rennäringen. Samebyarnas företrädare har inte invänt mot bolagens påstående om att störningar hänförliga till annat än vindkraftparken också påverkat renskötseln. Det är mot den bakgrunden orimligt att bolagen ska bevisa uppfattningar som inte har ifrågasatts.

Under oktober 2016 har en doktorsavhandling om klimatförändringarnas påverkan på rennäringen publicerats. Slutsatserna om klimatpåverkan och effekter för rennäringen baseras på intervjuer med fjorton renskötare som noga beskrivit hur klimatförändringarna påverkar den traditionella renskötseln. Genom de skyldigheter som mark- och

miljödomstolen ålagt bolagen i fråga om utfordring m.m. har i praktiken ansvaret för klimatförändringarna överförts på bolagen. Det råder samsyn mellan bolagen och samebyarna om vad som sägs i MF avhandling om att rennäringen ska bedrivas som ett växelbruk där marker tillåts vila för att inte bli överbetade. Det nyttjande av Lögdeå vinterbetesland som nu pågår är inte ett sådant växelbruk som bör ske. Beteskapaciteten är för låg och området för begränsat för ett traditionellt växelbruk i anslutning till och på Gabrielsberget helt oavsett vindkraftsanläggningen. Området överutnyttjas i dagsläget på ett sätt som inte är långsiktigt hållbart.

Bolagen har under målets handläggning framfört att förekomsten av rovdjur medfört att renarna störts, vilket orsakat merarbete för renskötarna. Uppgifterna i provotidsredovisningen av lodjursförekomster har inte närmare bemötts av samebyarna. Skydds jakt på lodjur har dock förekommit inom det aktuella området och direkt norr om det.

När det gäller ökningen av skotertrafiken på Gabrielsberget uppfattas denna vara ostridig.

Bevisning i Mark- och miljööverdomstolen

Bolagen har i Mark- och miljööverdomstolen åberopat samma bevisning som i mark- och miljödomstolen samt viss ny bevisning. Som ny skriftlig bevisning har bolagen åberopat två sakkunnigutlåtanden av SE daterade 2016-12-12 och 2017- 08-21, utdrag ur den svenska sammanställningen i doktorsavhandling av MF och Länsstyrelsens i Västerbottens län beslut 2013-01-25 och 2013-03-15 rörande skydds jakt på lodjur. Som ny muntlig bevisning har bolagen åberopat tilläggsförhör med SE och förhör med MB vid Enetjärn Natur AB.

Samebyarna har framfört i huvudsak följande till stöd för sin talan:

Mark- och miljödomstolen har, mot bakgrund av försiktighetsprincipen och kunskapskravet i miljöbalken, gjort en väl avvägd värdering av den bevisning som lagts fram under domstolens prövning av målet. Domstolens bedömning av områdets

beteskapacitet stämmer väl överens med den beskrivning som renskötare från respektive sameby lämnat. Samebyarna har inte ändrat sin uppfattning om vindkraftens påverkan på rennäringen. Miljöprocessen är reformatorisk, vilket innebär att det inte är ovanligt att det framkommer ny teknik, nya forskningsresultat eller rentav nya erfarenheter som måste beaktas. Det måste finnas utrymme för att tillämpa senare tillkommen kunskap.

Bolagens hänvisning till vittnesmål lämnade i Nordmalingmålet styrker samebyarnas beskrivning av traditionell markanvändning och områdets betydelse inte bara för Byrkije reinbeitedistrikt som ett s.k. konventionsområde utan också för Vapstens och Vilhelmina norra samebyar som ett vinterbetesområde med goda betesförutsättningar. Att området, såsom bolagen gör gällande, används endast sporadiskt saknar betydelse eftersom samebyarna har en rätt till renbete under perioden 1 oktober–30 april. Om konventionsförslaget träder i kraft innebär det att Byrkije reinbeitedistrikt får föra det för dem fastslagna antalet om 1 500 renar till området för vinterbete. Om konventionsförslaget inte träder i kraft kommer det att utgöra vinterbetesområde för Vapstens och Vilhelmina norra samebyar. Samebyarna har nyligen fått sina högsta renantal fastslagna av länsstyrelsen (6 500 respektive 11 000 renar). Det är centralt att villkoren utformas på ett sådant sätt att renskötsel kan fortsätta i området oaktat vilken av samebyarna som nyttjar det.

Staten har uttalat i prop. 1975/76:209 och prop. 1976/77:80 att rennäringen utgör ett allmänt intresse och att det allmänna har ett särskilt ansvar att se till att det inom varje sameby finns grundläggande förutsättningar för en ekologiskt, ekonomiskt och kulturellt hållbar renskötsel. Sett mot dessa tidiga uttalanden och de förhållandevis nyligen uppställda miljömålen framgår det tydligt att rennäringen har ett såväl civilrättsligt som offentlighetsrättsligt skydd mot de ingrepp som en vindkraftsetablering utgör. Förutsättningarna för rennäringens markanvändning ska inte omöjliggöras eller sättas i en sämre ställning än om verksamheten inte hade erhållit tillstånd.

Villkoren

De villkor som mark- och miljödomstolen har förskrivit motsvarar samebyarnas uppfattning om verksamhetens påverkan på rennäringen. Rätten att uppföra

anläggningar som behövs för rennäringens bedrivande tillkommer enligt 16 § rennärlagen samebyn och dess medlemmar. Det innebär att bolagen måste se till att den eller de markägare som berörs av en renskötselplanläggning som måste uppföras på grund av vindkraftsparken ersätts enligt allmänna principer. Det torde innebära att den tidsutdräkt som bolagen befarar inte uppstår.

Påverkan av andra verksamheter och företeelser

Bolagens resonemang om att rennäringen redan i nuläget kan ha påverkats av andra verksamheter än själva vindkraftsparken är långsökt. När det gäller rovdjur har samebyarna i mark- och miljödomstolen visat att det inte har förekommit något uppseendeväckande antal rovdjur i det aktuella området. Det är ostridigt att det har förekommit skydds jakt men att påverkan på rennäringen skulle ha orsakats av rovdjur i stället för vindkraftsparken har bolagen inte bevisat.

Bevisning i Mark- och miljööverdomstolen

Samebyarna har i Mark- och miljööverdomstolen åberopat samma bevisning som i mark- och miljödomstolen samt viss ny bevisning. Som ny skriftlig bevisning har samebyarna åberopat sakkunnigutlåtande av PS, Sluttrapport avseende Raggovidda vindpark – Effekter av vindparken på frittgående tamrein, Institutt for Biovitenskap, Universitetet i Oslo, 2016, av JE. m.fl. och Vindkraft og reinsdyr - En kunnskapssyntese, NINA Rapport 1305, Norsk institutt for naturforskning, juni 2017, av OS m.fl. Som ny muntlig bevisning har samebyarna åberopat förhör med PS.

Länsstyrelsen har under huvudförhandlingen i målet delvis ändrat sin tidigare framförda talan. I huvudsak har länsstyrelsen inga synpunkter på omfattningen av de villkor som beslutats av mark- och miljödomstolen.

REMISSYTTRANDEN I MARK- OCH MILJÖÖVERDOMSTOLEN

Mark- och miljööverdomstolen har berett Naturvårdsverket och Nordmalings kommun tillfälle att yttra sig. De har dock avstått från att yttra sig i målet.

Sametinget har i remissyttrande till Mark- och miljööverdomstolen framfört i huvudsak följande: Den viktigaste effekten av vindkraftetableringen är renarnas undvikelse som resulterar i betesbortfall, minskad betesro och minskad flexibilitet. Detta leder i sin tur till ökad arbetsbelastning, psykisk och fysisk stress samt påverkar relationer till grannsamebyarna. Det saknas grund för att betvivla att de förändringar renskötarna upplever orsakats av vindkraftetableringen. När det gäller andra faktorer (klimatförändringar, skotertrafik och rovdjur) kan det inte uteslutas att de bidrar till de negativa följder som renskötseln i området upplever. Dessa påverkansfaktorer har dock förekommit i området även innan etableringens tillkomst. Vidare gäller att kumulativa effekter ska beaktas. Bolagen har att bedöma den påverkan den sökta verksamheten kan ha sammantaget med övriga befintliga påverkansfaktorer i hela betesområdet.

Det är av största vikt att bolagen vidtar skyddsåtgärder för att renskötseln i området inte omöjliggörs ytterligare. Det är nödvändigt att villkoren utformas på ett sätt som ser till att renskötseln så långt som möjligt inte försätts i en sämre situation än den som rådde innan parken erhöll tillstånd och togs i drift. Renskötselns utövare är de som har den mest omfattande, exakta och detaljerade kunskapen om renskötselns förutsättningar, behov, förändringar och påverkan inom området. Villkoren ska varken direkt eller indirekt ställa krav på renskötare att bedriva renskötseln på ett visst sätt om det inte medges av renskötarna. Det antal renar som bör ligga till grund för villkor om utfodring, anläggningar osv. är 1 500 renar, dvs. den begränsning av antalet renar som Byrkije reinbeitedistrikt har enligt 1972 års renbeteskonvention och i avtal med Vilhelmina norra sameby.

Den fragmentering som landskapet genomgår gör det svårare att hitta och peka ut de värdefulla områden som kan garantera den samiska kulturens överlevnad. Mer än en tredjedel av de bästa betesmarkerna på Gabrielsberget har mer eller mindre gått förlorade på grund av vindkraftetableringen. Lögdeå vinterbetesland är därför av stor betydelse för renskötseln i området. Det är viktigt att nyttjandet av kvarvarande marker säkerställs långsiktigt oaktat frekvensen av nyttjande.

MARK- OCH MILJÖÖVERDOMSTOLENS DOMSKÄL**Bakgrund**

Miljödomstolen lämnade i deldom den 8 december 2006 tillstånd till uppförande och drift av högst 40 vindkraftverk på Gabrielsberget i Nordmalings kommun. Verken får ha en installerad effekt om totalt 120 MW och en höjd om högst 150 meter per verk. Vindkraftverken är nu uppförda och 20 av verken drivs av Gabrielsberget Syd Vind AB medan resterande 20 verk drivs av Gabrielsberget Nord Vind AB.

Gabrielsberget ligger inom Lögdeå vinterbetesland och inom Vilhelmina norra samebys betesmarker. Eftersom betesmarkernas gränser inte är helt klarlagda har även Vapstens sameby ansetts ha renskötselrätt inom området. Vinterbeteslandet används sedan slutet av 1980-talet av norska reinbeitedistriktet Byrkije efter en överenskommelse med Vilhelmina norra sameby.

I deldomen sköt dåvarande miljödomstolen under en prövotid upp frågan om åtgärder för att begränsa vindkraftverksamhetens påverkan på rennäringen. Det föreskrevs inga provisoriska föreskrifter som skulle gälla under prövotiden. Av utredningen i målet framgår dock att bolagen under prövotiden har ersatt Byrkije reinbeitedistrikt för kostnader för utfodring av renar. Under åren 2014 och 2015 lämnade bolagen in en prövotidsredovisning samt förslag till villkor.

För närvarande pågår prövning av ytterligare etablering av vindkraft på Gabrielsberget, både väster och öster om den nuvarande vindkraftparken.

Prövningsramen

Vindkraftverksamhetens tillåtlighet är avgjord genom den deldom som miljödomstolen meddelade år 2006. Frågan i detta mål avser vilka villkor som ska gälla för att begränsa verksamhetens påverkan på rennäringen. Eftersom endast bolagen har överklagat de av mark- och miljödomstolen föreskrivna villkoren är det dessa villkor tillsammans med de av bolagen yrkade ändringarna som utgör prövningsramen i detta mål.

Vid prövningen av vilka villkor som ska föreskrivas tillämpas 2 kap. 3 och 7 §§ miljöbalken. Av bestämmelserna framgår att verksamhetsutövaren ska utföra de skyddsåtgärder, iaktta de begränsningar och vidta de försiktighetsmått som behövs för att förebygga, hindra och motverka att verksamheten medför skada eller olägenhet för människors hälsa eller miljön. Dessa krav gäller i den utsträckning som det inte kan anses orimligt att uppfylla dem. Vid den bedömningen ska särskild hänsyn tas till nyttan av skyddsåtgärden och andra försiktighetsmått jämfört med kostnaderna för sådana åtgärder.

Med stöd av miljöbalkens allmänna hänsynsregler kan försiktighetsmått till skydd för renskötseln föreskrivas, se Mark- och miljööverdomstolens dom 2011-11-23 i mål nr M 847-11.

Allmänna utgångspunkter

Genom den av bolagen upprättade slutrapporten (Vindkraft på Gabrielsberget, 2014-06-18) och de uppgifter som har lämnats av samebyarna under målets handläggning är det utrett att Gabrielsberget har mycket goda förutsättningar för renbete och att det är ett viktigt vinterbetesområde. Gabrielsberget har beskrivits som kärnan i vinterbeteslandet Lögdeå.

Det är ostridigt att vindkraftparken inverkar på möjligheten att bedriva rennäring i området och att villkor behövs för att förebygga och motverka de konsekvenser som vindkraftparken orsakar. Bolagen och samebyarna är däremot inte överens om hur stor parkens inverkan är och i vilken grad det kan finnas andra orsaker som påverkar förutsättningarna att bedriva renskötsel i området. Sådana andra faktorer är t.ex. förekomst av rovdjur, skoterkörning och klimatförändringar. Parterna har också olika uppfattningar om Byrkije reinbeitedistrikt håller för många renar i området i förhållande till områdets beteskapacitet och om det i så fall är orsak till de ändrade rörelsemönster som renarna uppvisar och den ökade arbetsbelastning för renskötarna som detta i sin tur medför.

En fråga som har diskuterats i målet är omfattningen på det område där beteskapaciteten ska bedömas. Av de uppgifter som finns i bolagens slutrapport

framgår att renskötseln under de år som slutrapporten avser, 2008–2014, främst har bedrivits inom det område som i målet kallas det tekniskt användbara området. Enligt de uppgifter som finns i slutrapporten har Byrkije reinbeitedistrikt även under tidigare år, 1987–1998, bedrivit sin renskötsel inom detta område. Det framstår därmed som en rimlig utgångspunkt att det är beteskapaciteten inom det för renskötseln tekniskt användbara området som ska bedömas. Det är ostridigt vilket område som avses med ”det tekniskt användbara området”. Däremot är parterna oense om beteskapaciteten inom detta område. Enligt bolagen uppgår beteskapaciteten i området till 91 452 renbetesdygn eller 762 renar i 120 dygn. Enligt samebyarna är beteskapaciteten tillräcklig för de 1 500 renarna som Byrkije reinbeitedistrikt enligt avtal med Vilhelmina norra sameby får ha i området. Båda sidor har presenterat utredning till stöd för sin ståndpunkt. Den av mark- och miljödomstolen förordnade sakkunniga, OS, beräknade områdes kapacitet till 139 000 renbetesdygn eller 1 158 renar i 120 dygn.

Enligt Mark- och miljööverdomstolen framstår det som uppenbart att det inte är möjligt att exakt beräkna vilken beteskapacitet området har. En beräkning av beteskapacitet innehåller flera antaganden och bedömningar som kommer att inverka på slutresultatet. Att det är fråga om en skälighetsuppskattning framhölls också av OS vid mark- och miljödomstolens huvudförhandling.

Utredningen i målet talar för att renarnas rörelsemönster under en vinterbetessäsong påverkas av flera faktorer som t.ex. tillgång på bete, rovdjursförekomst och skoterkörning. Utredningen ger dock inte stöd för antagandet att nämnda faktorer eller den renskötsel som bedrivits och bedrivs inom området skulle vara det huvudsakliga skälet till att renarna ändrat sitt rörelsemönster på det sätt som renskötarna beskrivit. Bolagets slutrapport och de uppgifter som lämnats av renskötarna talar i stället i tillräcklig grad för att det är vindkraftverksamheten – vindkraftverken, anlagda vägar och ökad mänsklig närvaro – som är den viktigaste orsaken till de störningar som uppkommit i renskötseln och den ökade arbetsbelastningen för renskötarna.

Vid föreskrivande av villkor till skydd för rennäringen anser Mark- och miljööverdomstolen i likhet med mark- och miljödomstolen att en utgångspunkt bör vara att

rennäring fortsättningsvis, i linje med 3 kap. 5 § miljöbalken, ska kunna bedrivas i området och att vinterbetesmarkerna ska förbli beteskraftiga även på lång sikt. Samtidigt ska villkoren vara skäliga med hänsyn till nyttan och kostnaderna för åtgärderna.

Villkor 14 – utfodringshage

Enligt villkor 14 ska bolagen i samråd med berörda samebyar bekosta och uppföra en s.k. utfodringshage med tillhörande utrustning.

Bolagen har yrkat att villkoret om utfodringshage ska upphävas. Som skäl har bolagen anfört att utfodring av renarna ska ske inne i parken och att det inte finns behov av en hage. Bolagen menar att behovet av hagen är kopplat till att området har överutnyttjats för renbete under prövotiden. Bolagen har också anfört att åtgärden är oskäligt dyr enligt 2 kap. 7 § miljöbalken, att det är oklart på vilken plats hagen kan anläggas med hänsyn till privata markägare och att det kan bli svårt att genomföra villkoret inom den föreskrivna tiden.

Samebyarna har anfört att en hage krävs för att man ska kunna samla ihop renarna. Företrädare för samebyarna har under förhandlingarna i målet beskrivit att renarna inte längre sprider sig över området utan att de koncentreras i mindre grupper. När renarna är uppdelade i grupper finns en risk att dessa grupper rör sig åt olika håll vilket innebär extra arbete för renskötarna med att samla renarna. Det medför också att renarna kan få sämre bete eller att markerna blir överbetade. Vissa renar går endast in i vindkraft-parken för att äta ur uppställda krubbor, men går sedan ut ur parken igen. De har ingen betesro, vilket gör att de förbrukar mer energi. Om det inte finns möjlighet att samla renarna i en hage kan många renar, upp mot 50 har angetts, bli kvar i området när renarna ska flyttas tillbaka till Norge. Dessa renar är förlorade för samebyn vilket utgör en stor ekonomisk förlust. Samebyarna har också anfört att den utfodring som skett hittills inneburit ett hårt arbete. Samebyarna har påtalat att de ogärna vill använda sig av den möjlighet som finns i 16 § rennäringslagen att genom beslut från länsstyrelsen tvinga fram anläggningar som behövs för rennäringens bedrivande. Detta eftersom man är mån om att inte få konflikter med markägare. Det är också osäkert om bestämmelsen kan tillämpas.

Länsstyrelsen har i denna fråga haft samma inställning som i mark- och miljödomstolen, dvs. att bolagen bör åläggas att ersätta den hage som i dag finns i Jansmark och att det bör vara en hage som möjliggör samling av renar men inte utfodring.

Som Mark- och miljööverdomstolen konstaterat ger utredningen i målet tillräckligt stöd för att det är vindkraftverksamheten som är den främsta orsaken till det ändrade rörelsemönstret hos renarna, dvs. att de inte längre sprider ut sig naturligt över området. Det är vidare ostridigt i målet att det till följd av verksamheten finns ett behov av att utfordra renarna. Mot bakgrund av vad renskötarna beskrivit om det extra arbete det innebär att utfordra renarna och de negativa konsekvenser som utfodring kan innebära för betesmarken samt den ökade risken för att fler renar blir kvar i området, får en utfodringshage anses som en nödvändig skyddsåtgärd för att motverka negativa konsekvenser på rennäringen och för att skydda områdets beteskvalitet på längre sikt. Bolagen har anfört att villkoret medför orimligt stora kostnader. Enligt bolagens preliminära kostnadskalkyl skulle investeringskostnaden uppgå till mellan 1–1,7 mkr och till det kommer en årlig kostnad på mellan 50 000–60 000 kr. Samebyarna har inte invänt mot dessa uppgifter. Enligt bolagen skulle kostnaden för hagen tillsammans med kostnaderna för övriga av mark- och miljödomstolens föreskrivna villkor uppgå till 1,9 procent av bolagens intäkter under det första året och allvarligt riskera bolagens överlevnad.

Uppförandet av hagen med tillhörande anläggning och utrustning är det villkor som medför den största investeringskostnaden. Domstolen anser dock inte att bolagen visat att kostnaden skulle vara oskäligt hög i förhållande till nyttan.

På fråga från domstolen under huvudförhandlingen uppgav bolagen att det i första hand är den av mark- och miljödomstolen angivna tiden om ett år från laga kraft som bolagen är tveksamma till om man kan uppfylla och inte villkoret som sådant. Med hänsyn till vad bolagen har anfört om att det kan ta tid att komma överens med privata markägare om hagen inte kan placeras på bolagens mark, bör tiden för när villkoret ska vara genomfört ändras till två år från laga kraft. Det ligger i samebyarnas intresse att medverka i den utsträckning man kan för att underlätta genomförandet av villkoret.

Mark- och miljööverdomstolen finner inte skäl att göra någon annan ändring av villkoret.

Villkor 15 – utfodring

Enligt villkor 15 ska bolagen under den tid Lögdeå vinterbetesland nyttjas för renbete bekosta utfodring i 30 dagar för de renar som befinner sig i området. Maximalt ska bolagen bekosta utfodring av 1 500 renar i 30 dagar vilket motsvarar 112,5 ton pellets, 30 balar ensilage och 600 säckar renlav.

Det är som redan konstaterats ostridigt att vindkraftverksamheten medför betesbortfall och att villkor om utfodring behövs för att motverka skada och olägenhet för rennäringen. Det är däremot stridigt vilken mängd foder som bolagen ska bekosta. Bolagen har yrkat att de år som minst 600 renar nyttjar Lögdeå vinterbetesland ska man bekosta 30 ton pellets, 10 balar ensilage och 250 säckar renlav. Bolagen har också yrkat att åtagandet ska minska proportionellt under vissa förutsättningar. Samebyarna har motsatt sig ändring medan länsstyrelsen har ansett att maxgränsen för att bekosta foder ska vara 1 500 renar i 20 dagar, vilket motsvarar 75 ton pellets, 20 balar ensilage och 400 säckar renlav.

För att bedöma hur stor mängd foder som behövs för att motverka de olägenheter som vindkraftverksamheten medför har domstolen att dels beakta vilket område som på grund av verksamheten inte längre kan användas för bete, den s.k. undvikandezonen, dels vilken beteskapacitet som finns inom denna zon.

Parterna har olika uppfattning i frågan om undvikandezonens storlek. Enligt den utredning som bolagen åberopat utgör undvikandezonen en cirkelareal med tre km radie från vindkraftområdets centrum. Enligt samebyarnas utredning kan reduktionen av bete uppskattas till 75 procent inom vindkraftparken och till 50 procent inom en tre km buffertzonen från parken i de lägen där det finns insyn mot parken. Den av mark- och miljödomstolen särskilt förordnade sakkunnige, OS, har uppskattat arealen av undvikandezonen till ungefär mitt emellan den areal bolagen angett och den som samebyarna använt sig av.

Båda sidor i målet har gett in forskning som behandlar vindkraftens påverkan på renar samt återopat förhör med sakkunniga på området. Bland forskare förefaller det finnas en samsyn om att mänsklig närvaro har en tydlig negativ påverkan på renar och därmed på förutsättningarna att bedriva renskötsel. Det verkar också finnas enighet om att byggskedet av en vindkraftanläggning medför en stor negativ påverkan. När det gäller påverkan under driftskedet finns det däremot olika uppfattningar mellan forskarna i vilken utsträckning vindkraftverken i sig kan påverka renar och renskötseln negativt. Om renar kan vänja sig vid vindkraftverken verkar också vara osäkert.

Det är ostridigt i målet att renarna har sämre betesro i närheten av vindkraftparken. Som tidigare konstaterats talar utredningen för att det är vindkraftverksamheten som är den främsta orsaken till detta och inte att för många renar varit i området i förhållande till mängden bete. Hur stor undvikandezon som vindkraftverksamheten ger upphov till går inte att exakt slå fast. Det kan vidare antas att omfattningen av undvikandezonen varierar beroende på lokala faktorer såsom t.ex. topografi och vindkraftparkens storlek. En större park kan antas medföra mer mänsklig närvaro även i driftskedet som en följd av planerade och oplanerade servicebesök. Bolagen har uppgett att planerade servicebesök nu sker cirka fyra gånger per verk och år, men att det sannolikt kommer att minska. Även om antalet planerade servicebesök kommer att minska är det klart att en vindkraftpark med den storlek som det här är fråga om genererar en betydande mänsklig närvaro även i driftskedet.

Med beaktande av försiktighetsprincipen har Mark- och miljööverdomstolen i tidigare avgöranden uppskattat undvikandezonen till fem km (se Mark- och miljööverdomstolens domar 2011-11-23 i mål nr M 824-11, M 825-11 och M 847-11). Med hänsyn till den utredning som finns i detta mål och med tillämpning av försiktighetsprincipen anser Mark- och miljööverdomstolen att bortfallet av bete på grund av etableringen av vindkraftparken på Gabrielsberget bör bestämmas till den nivå som OS angett i sitt sakkunnigutlåtande. Det motsvarar även vad Länsstyrelsen i Västerbottens län har ansett vara en skälig nivå. Även mark- och miljödomstolen har i sin dom anfört att en utgångspunkt vid prövningen ska vara att betesbortfallet motsvarar i storleksordningen 30 000 renbetesdygn, dvs. vad OS angett.

Villkor 15 ska därmed ändras på så sätt att bolagen under den tid Lögdeå vinterbetesland nyttjas för renbete ska bekosta utfodring för de renar som befinner sig i området. Mängden foder, bör liksom vid mark- och miljödomstolen, beräknas utifrån 2,5 kg torrt foder per ren och dag, vilket innebär att bolagen maximalt ska ersätta kostnader motsvarande 75 ton pellets, 20 balar ensilage och 400 säckar renlav.

Bolagen har yrkat att skyldigheten att bekosta utfodring ska minska proportionellt om Lögdeå vinterbetesland nyttjas mindre än 72 000 renbetesdygn. Av villkorets utformning framgår dock att villkoret endast avser de renar som befinner sig i vinterbeteslandet varför en sådan ändring inte behövs.

Bolagen har vidare yrkat att skyldigheten ska minska proportionellt när minst fem eller flera vindkraftverk tas ur drift. Enligt Mark- och miljööverdomstolen är det svårt att förutsäga vilken betydelse det får för bedrivandet av renskötseln att vissa vindkraftverk tas ur drift. Sannolikt har det viss betydelse om det är en samlad grupp som tas ur drift eller om det är verk spridda på olika platser i parken. Dessutom kan en nedmontering av vindkraftverken antas medföra liknande störningar som under byggskedet. Den av bolagen yrkade ändringen bör därför inte bifallas. För det fall ett antal vindkraftverk tas ur drift och monteras ned, har bolagen möjlighet att ansöka om villkorsändring med stöd av 24 kap. 8 § miljöbalken.

Villkor 16 – GPS-sändare

Enligt villkor 16 ska bolagen tillhandahålla och stå för drift av 20 GPS-sändare för renar eller annan utrustning med motsvarande funktion. Mark- och miljödomstolen ansåg att det inte var lämpligt att så som bolagen föreslagit ange att utrustningen kan bytas till annan teknik till likvärdig kostnad eftersom det inte nu går att förutse till vilken kostnad GPS-sändarna kan ersättas. Bolagen har i Mark- och miljööverdomstolen vidhållit sin inställning att kostnader för ett eventuellt framtida utbyte av utrustningen inte ska överstiga motsvarande totalkostnad för 20 GPS-sändare.

Samebyarna har motsatt sig ändring medan länsstyrelsen inte har haft något emot bolagens yrkande. Länsstyrelsen har för sin del framfört att det bör övervägas om villkoret ska kompletteras med krav på indexuppräknings. Detta mot bakgrund av att

tillståndet inte är tidsbegränsat. Efter att bolagen påpekat att deras yrkade innebär att det sker en uppräknings mot index vid tidpunkten då teknikbyte kan bli aktuellt, har länsstyrelsen tagit tillbaka sin synpunkt i den delen.

Vid föreskrivande av villkor för en verksamhet ska 2 kap. 7 § miljöbalken tillämpas, vilket innebär att nyttan av åtgärden ska vägas mot kostnaderna för densamma. En prövning enligt 2 kap. 7 § miljöbalken förutsätter därmed att man vet, i vart fall ungefärligt, vilken kostnad som nyttan ska vägas mot. Bolagen har uppgett att investeringskostnaden för 20 GPS-sändare uppgår till 45 000–55 000 kr. Kostnaden får anses som skälig och det är rimligt att ett framtida utbyte av utrustning inte ska överstiga den kostnaden. Det av bolagen föreslagna tillägget får därmed anses befogat. Med hänsyn till vad bolagen har anfört om att villkoret med det tillägget omfattar en indexuppräknings behöver villkoret inte ändras på annat sätt än vad bolagen föreslagit.

Om villkoren 17, 18 och 19 kvarstår har bolagen yrkat att villkor 16 ska utgå. Som framgår nedan anser Mark- och miljööverdomstolen att villkoren 17–19 ska kvarstå i huvudsak oförändrade. Även om villkor om arvode för en extra renskötare tillsammans med krav på att tillhandahålla en skoter och ersätta bränslekostnader innebär att olägenheterna för vindkraftparken motverkas, får det anses motiverat och skäligt att ha ett villkor om GPS-sändare för att underlätta arbetet för renskötarna.

Villkor 17 – arvode till en extra renskötare

Enligt villkor 17 ska bolagen bekosta en extra renskötare under den tid som renar befinner sig i Lögdeå vinterbetesland.

Bolagen har yrkat att villkoret ska utgå och att arvodet i stället ska regleras i villkor 15. Bolagen har vidare yrkat att arvodet ska avse en extra renskötare under två månader varje vinter, medan mark- och miljödomstolen föreskrev att det ska avse den tid som renar befinner sig i Lögdeå vinterbetesland, dvs. ofta ca fyra månader.

Samebyarna och länsstyrelsen har motsatt sig ändring.

Mark- och miljööverdomstolen har tidigare konstaterat att den enskilt viktigaste orsaken till att arbetsmängden har ökat för renskötarna är vindkraftverksamheten. Verksamheten har medfört ökat arbete beträffande utfodring och ökad kantbevakning. Det extra arbetet måste utföras under hela den tid som renar befinner i vinterbeteslandet och det saknas anledning att begränsa villkoret på det sätt som bolagen föreslagit. Bolagen har på motsvarande sätt som beträffande utfodringen yrkat att bolagens skyldigheter enligt villkoret ska minskas proportionellt beroende på hur området utnyttjas eller om ett antal verk tas ur drift. Enligt domstolen är det svårt att uppskatta i vilken omfattning arbetet med t.ex. kantbevakning skulle minska för det fall att färre renar tas till området. Som domstolen tidigare har anfört är det också svårt att uppskatta vilken betydelse det skulle få för bedrivandet av renskötseln om vissa vindkraftverk togs ur drift. Sammantaget bör villkoret inte ändras på det sätt bolagen yrkat.

Bolagen har angett att kostnaden för att uppfylla villkoret uppgår till mellan 185 000–280 000 kr per år. Kostnaden kan inte anses oskälig i förhållande till nyttan med villkoret.

Villkor 18 – snöskotrar

Enligt villkor 18 ska bolagen tillhandahålla två snöskotrar i funktionellt skick, en för bevakning av renar och en att använda vid fodring. De ska finnas tillhanda under den tid renar befinner sig i Lögdeå vinterbetesland.

Bolagen har yrkat att villkoret ska utgå. De har anfört att villkoret innebär att man åläggs att kompensera för en påverkan som inte kan härledas till vindkraftverksamheten samt att villkoret är orimligt eftersom de snöskotrar som används vid körning i terräng även fungerar till att frakta foder och att samebyarnas befintliga skotrar kan användas för dessa syften. Bolagen har även invänt mot utformningen av villkoret och anfört att det är otydligt och kan innebära att bolagen måste inneha reservskotrar för att inte bryta mot villkoret.

Samebyarna och länsstyrelsen har motsatt sig ändring. Samebyarna har vid synen i Mark- och miljööverdomstolen förklarat att för kantbevakning behövs skotrar som är

smalbandade och lätt tar sig fram i terrängen, medan det vid utfodring krävs bredbandade skotrar med vilka man kan dra tyngre last.

Mark- och miljööverdomstolen delar mark- och miljödomstolens bedömning att en snöskoter får anses ingå i den utrustning som en renskötare normalt behöver för att utföra sitt arbete med bevakning och eventuell utfodring av renar. Det tillkommande arbete som vindkraftverksamheten orsakar renskötarna medför ett ökat slitage på skotrarna. I syfte att motverka de olägenheter som etableringen av vindkraftparken medför är det därför motiverat med ett villkor om snöskoter. Det saknas anledning att ifrågasätta vad samebyarna har anfört om att olika typer av skotrar används för olika ändamål. Emellertid finner domstolen inte att utredningen ger stöd för att bolagen ska tillhandahålla två snöskotrar. Med hänsyn till att den ökade arbetsmängden anses motsvara en renskötare förefaller det rimligt att bolagen också ska tillhandahålla en skoter. Vilken typ av skoter villkoret ska omfatta får bestämmas i samråd med berörda samebyar. På motsvarande sätt som för GPS-sändarna bör villkoret omfatta en skyldighet att ersätta skotern om den, trots sedvanlig skötsel och reparation, inte fungerar. Med denna formulering av villkoret blir det tydligt att bolagen inte behöver inneha en reservskoter.

Med den ändring av villkoret som Mark- och miljööverdomstolen nu beskrivit skulle kostnaden för villkoret utifrån uppgifter som bolagen lämnat uppgå till 80 000–115 000 kr per år. Villkoret kan inte anses oskäligt enligt 2 kap. 7 § miljöbalken.

Villkor 19 – bränsle för trafik med snöskoter och bil

Enligt villkor 19 ska bolagen bekosta bränsle för trafik med snöskoter och bil för den extra renskötaren under tiden som renar befinner sig i Lögdeå vinterbetesland.

Bolagen har yrkat att villkoret ska utgå och att frågan i stället ska regleras i villkor 15. Bolagen har vidare yrkat att ersättningen för bränsle med snöskoter och bil ska avse två månader varje vinter med motiveringen att behovet av den extra renskötaren inte enbart kan härledas till påverkan från verksamheten samt att behovet av extra arbetsinsatser minskar med skyldigheten att tillhandahålla GPS-sändare. Bolagen

menar också att villkoret är otydligt då det inte går att avgöra om det bränsle som bolagen ska ersätta kan härledas från en ökad arbetsmängd.

Samebyarna och länsstyrelsen har motsatt sig ändring.

Mark- och miljööverdomstolen har tidigare konstaterat att den enskilt viktigaste orsaken till att arbetsmängden ökat för renskötarna är vindkraftverksamheten. Det saknas anledning att begränsa villkoret på det sätt som bolagen föreslagit. Bolagen har på motsvarande sätt som beträffande kostnaden för en extra renskötare yrkat att bolagens skyldigheter enligt villkoret ska minskas proportionellt utifrån hur området utnyttjas eller om ett antal verk tas ur drift. Av samma skäl som domstolen anfört beträffande kostnaden för en extra renskötare, finns det inte anledning att ändra villkoret på det sätt bolagen yrkat. Bolagen har uppgett den årliga kostnaden för villkorets genomförande till mellan 50 000–70 000 kr. Med beaktande av att Mark- och miljööverdomstolen ändrat villkoret avseende tillhandahållande av skoter till att endast avse en skoter bör kostnaden bli något lägre. Villkoret kan inte anses oskäligt enligt 2 kap. 7 § miljöbalken.

Avslutande synpunkter

Under målets handläggning i Mark- och miljööverdomstolen har bolagen åtagit sig att, om det är möjligt, förse Stridbäcksvägen med en grind vid viltstängslet utmed Bottniabanan samt att vid de övre delarna av Stridbäcksvägen förse vägen med ett renhinder. Att bolagen är bundna av dessa åtagande följer av det allmänna villkoret.

Det kan avslutningsvis konstateras att samebyarna och bolagen kommer att behöva samråda kring de närmare detaljerna i hur villkoren lämpligen genomförs. Detta

förutsätter ett deltagande från samtliga parter. Vid behov bör samrådet också kunna ske i kontakt med tillsynsmyndigheten.

HUR MAN ÖVERKLAGAR, se bilaga
B Överklagande senast 2017-12-22

I avgörandet har deltagit hovrättsrådet Henrik Löv, tekniska rådet Bengt Jonsson, hovrättsrådet Malin Wik (referent) och tf. hovrättsassessorn Josefin Holmgren.

Lina Tengvar har varit föredragande i målet.

UMEÅ TINGSRÄTT
Mark- och miljödomstolen

DOM
2016-11-23
meddelad i
Umeå

Mål nr M 208-06

SÖKANDE

1. Gabrielsberget Nord Vind AB, 556811-6775, Norra Obbolavägen 115,
904 22 Umeå

2. Gabrielsberget Syd Vind AB, 556792-1621, Norra Obbolavägen 115,
904 22 Umeå

Ombud för 1 och 2:
Advokaterna NR och HT

MOTPARTER

1. Byrkije Reinbeitesdistrikt, TEL

2. Vilhelmina norra sameby, 896100-1982, JS

3. Vapstens sameby, 985400-2948, LAÅ

4. Länsstyrelsen i Västerbottens län, 901 86 Umeå

SAKEN

Gruppstation för vindkraft på Gabrielsberget, Nordmalings kommun; nu fråga om uppskjuten fråga avseende åtgärder för att begränsa verksamhetens påverkan på rennäringsen.

DOMSLUT

Mark- och miljödomstolen avslutar prövotidsförfarandet beträffande den av miljödomstolen i deldomen den 8 december 2006 uppskjutna frågan rörande åtgärder för att begränsa verksamhetens påverkan på rennäringsen samt fastställer följande tillkommande villkor för verksamheten.

Dok.Id 242276

Postadress	Besöksadress	Telefon	Telefax	Expeditionstid
Box 138 901 04 Umeå	Nygatan 45	090-17 21 00 E-post: mmd.umea@dom.se www.domstol.se	090-77 18 30	måndag – fredag 09:00-12:00 13:00-15:00

Villkor

14. Bolagen ska, i samråd med berörda samebyar, bekosta och uppföra de anläggningar med tillhörande utrustning som behövs för att möjliggöra utfodring av 1500 renar i hage, i Lögdeå vinterbetesland.

Detta omfattar åtminstone anläggningar och utrustning för utfodring av 1500 renar såsom

- en hage som uppfyller gällande krav avseende djurskydd och arbetsmiljö,
- täckta foderautomater,
- silo för foder,
- erforderliga förråd för utrustning, och
- kälkar för transport av foder.

Bolagen ska vid behov, förutsatt sedvanlig skötsel, byta ut utrustning och anläggningsdelar.

Utrustningen ska vid behov även tillåtas nyttjas för utfodring utanför hagen i Lögdeå vinterbetesland.

Villkoret ska vara uppfyllt inom ett år från det att domen vunnit laga kraft.

15. Bolagen ska under den tid Lögdeå vinterbetesland nyttjas för renbete bekosta utfodring i 30 dagar för de renar som befinner sig i området.

Maximalt ska bolagen bekosta utfodring av 1500 renar i 30 dagar vilket motsvarar 112,5 ton pellets, 30 balar ensilage och 600 säckar renlav.

Berörd sameby kan välja att använda en annan fördelning av de olika fodertyperna (pellets, ensilage och renlav) förutsatt att motsvarande totalkostnad enligt ovanstående fördelning inte ökar.

16. Bolagen ska tillhandahålla och stå för drift av 20 GPS-sändare för renar eller annan utrustning med motsvarande funktion, under den tid renar befinner sig i Lögdeå vinterbetesland. Bolagen ska vid behov, förutsatt sedvanlig skötsel, byta ut utrustningen.
17. Bolagen ska bekosta en extra renskötare under den tid som renar befinner sig i Lögdeå vinterbetesland.
18. Bolagen ska tillhandahålla två snöskotrar i funktionellt skick, en snöskoter att använda vid bevakning av renar och en snöskoter att använda vid fodring. Snöskotrarna ska finnas tillhanda under den tid renar befinner sig i Lögdeå vinterbetesland.
19. Bolagen ska bekosta bränsle för trafik med snöskoter och bil för den extra renskötaren under tiden som renar befinner sig i Lögdeå vinterbetesland.
20. Bolagen ska en gång per år bjuda in företrädare för de samebyar som nyttjar Lögdeå vinterbetesland till informationsmöte på lämplig tid och plats. Syftet är att bolagen ska informera samebyarna om sin verksamhet och erhålla den information som behövs från samebyarna. Vid mötet ska bolagen även tillhandahålla den utbildning som behövs avseende säkerhetsfrågor så som iskast. Bolagen ska bekosta deltagandet för högst två företrädare för, i första hand, den sameby som ska bedriva eller bedriver rennäring i området. Protokoll från detta årliga möte ska biläggas miljörapporten.

Bolagen svarar solidariskt för uppfyllande av villkoren under punkterna 14-20.

Delegation

Mark- och miljödomstolen överlåter med stöd av 22 kap. 25 § tredje stycket miljöbalken till tillsynsmyndigheten att meddela ytterligare villkor gällande utrustning och anläggningsdelar (villkor 14).

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

BAKGRUND	6
Gällande tillstånd	6
Uppskjuten fråga	6
Lögdeå vinterbetesland	6
MÅLETS HANDLÄGGNING	7
YRKANDEN OCH INSTÄLLNING	7
Bolagen	7
Samebyarna.....	9
Villkor	9
Länsstyrelsen i Västerbottens län (länsstyrelsen)	10
BOLAGENS PRÖVOTIDSUTREDNING	11
Slutrapporten.....	11
Om kontrollprogrammet	11
Slutsatser, perioden innan byggtiden (1987-2008).....	11
Slutsatser, byggtiden (2009/10-2011/12)	12
Slutsatser, drifttiden (2012/13-2013/14)	14
Förslag till skadelindrande åtgärder	17
Utgångspunkt och bedömningsgrunder.....	17
Kvantifiering av bedömda konsekvenser	20
Föreslagna åtgärder	23
Samlad bedömning av kvarstående konsekvenser	29
VAD MOTPARTERNA ANFÖRT	30
Vilhelmina norra	30
De föreslagna åtgärderna håller inte rennäringen skadeslös.	30
Ersättning för förlorat bete	31
Bolagens samlade kvarstående konsekvenser	32
Vapsten	32
Renskötselrätten	33
De av bolagen föreslagna villkoren.....	34
Byrkije	36
Samebyarnas åberopade sakkunnigutlåtanden	37
Länsstyrelsen	37
Synpunkter på redovisning av uppföljningen av konsekvenserna för rennäringen	37
Synpunkter på förslag till villkor/åtgärder för renskötseln.....	38
BOLAGENS BEMÖTANDE	39
Bolagens förslag om ersättning för bete	39
Villkorsförslagen	40
Länsstyrelsen.....	40
Vapsten	40
Byrkije	40
Sakkunnigutlåtanden.....	42
FRÅGESTÄLLNING TILL BOLAGEN FRÅN DOMSTOLEN FÖRE	
HUVUDFÖRHANDLING	43
HUVUDFÖRHANDLINGEN	44
Bolagen	44

Slutsatserna i kontrollprogrammet	44
Foder m.m.	45
Hage	45
AS utlåtande	46
Förlängd provotid.....	46
Samebyarna.....	46
Proportionell minskning av ersättning	47
Länsstyrelsens villkorsförslag om lavspridning	48
Länsstyrelsen	48
UTREDNINGEN	48
Bolagen	48
Samebyarna.....	49
OS SAKKUNNIGUTLÅTANDE	50
Uppdraget	50
Samebyarnas yttrande över H utlåtande	50
Bolagens yttrande över OS utlåtande	50
Länsstyrelsens inställning till H utlåtande	51
GÄLLANDE RÄTT	52
Internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter.....	52
Grundläggande bestämmelser för hushållning med mark- och vattenområden	52
De allmänna hänsynsreglerna	53
Särskilt om försiktighetsprincipen	54
Särskilt om rimlighetsavvägningen.....	55
Kompensationsåtgärder.....	56
Delegation.....	56
DOMSKÄL	57
Utgångspunkter för prövningen av de föreslagna åtgärderna	57
Det aktuella området betydelse för rennäringen	57
Vindkraftparkens påverkan på rennäringen	58
Skyddsåtgärder enligt 2 kap. 3 § miljöbalken	65
Åtaganden eller villkor.....	66
Detaljeringsgraden i villkoren.....	67
Kompensationsåtgärder.....	67
Åtgärdsförslag av civilrättslig karaktär	68
Villkor och åtaganden	68
Anläggningar och utrustning	68
Utfodring.....	73
GPS	76
Extra arbetskraft.....	77
Snöskotrar	79
Ökad trafik med bil och skoter.....	80
Samråd	81
Övriga åtgärdsförslag	82
Villkorens förhållande till ändringar i driften	84
Övrigt.....	85
Sammanfattande slutsats	85

BAKGRUND

Gällande tillstånd

Miljödomstolen lämnade i deldom den 8 december 2006 Svevind AB (Svevind) tillstånd att på Gabrielsberget i Nordmalings kommun uppföra och driva en gruppstation för vindkraft bestående av högst 40 vindkraftverk med en installerad effekt om totalt 120 MW och en höjd av högst 150 m per verk.

När det gäller det meddelade tillståndet så överfördes det efter laga kraft till Gabrielsberget Vind AB. Därefter har Gabrielsberget Syd Vind AB som bedriver verksamheten för de 20 först uppförda verken övertagit rättigheterna och skyldigheterna som följer med tillståndet. De resterande verken har uppförts och drivs av Gabrielsberget Nord Vind AB med stöd av det ursprungliga tillståndet.

Uppskjuten fråga

I nämnda deldom sköt domstolen upp frågan om åtgärder för att begränsa verksamhetens påverkan på rennäringen inom området under en provotid av två år från det att verksamheten tas i drift. Svevind skulle i samråd med tillsynsmyndigheten, Statens lantbruksuniversitet och berörda samebyar (renägare) utforma ett program för uppföljning av påverkan på rennäringen. Efter provotidens utgång skulle redovisning av uppföljningen och eventuella förslag till åtgärder lämnas in till miljödomstolen.

Lögdeå vinterbetesland

Vindkraftparken ligger i Lögdeå vinterbetesland inom Vilhelmina norra samebys (Vilhelmina norra) betesmarker. Eftersom betesmarkernas gränser inte är klarlagda har även Vapstens sameby (Vapsten) ansetts ha renskötselrätt inom området.

Vinterbeteslandet Lögdeå används sedan slutet av 1980-talet av det norska reinbeitesdistriktet Byrkije (Byrkije). Traditionellt har svenska samer använt betesmark på norskt område och norska samer använt mark i Sverige och Finland. Sådan gränsöverskridande renskötsel har sin traktaträttsliga grund i den s.k. Lappkodicillen av 1751, fogad till gränstraktaten mellan länderna, och den har senare närmare reglerats i flera svensk-norska renbeteskonventioner, den senaste av 1972. År 2002 avgav en gemensam svensk-norsk kommission, Renbeteskommissionen, ett betänkande med förslag till ny konvention. Förhandlingarna om denna kom dock inte att slutföras innan 1972 års konvention upphörde att gälla år 2005. Det gränsöverskridande renbetet regleras sedan dess enbart av Lappkodicillen. Efter återupptagna förhandlingar uppnådde regeringarna enighet om en konvention som skulle ersätta 1972 års konvention, varvid ett bifogat s.k. områdesprotokoll innebar vissa förändringar i renbetesområdena. Enligt områdesprotokollet omfattar Lögdeå vinterbetesland en areal om ca 50 100 hektar mark. Konventionen undertecknades av ländernas jordbruksministrar den 7 oktober 2009 men har ännu inte godkänts av den svenska riksdagen och det norska stortinget. För att konventionen ska kunna ratificeras, dvs. bli slutligt rättsligt bindande, måste den godkännas av Sveriges riksdag och Norges storting. I Sverige

utarbetades en departementspromemoria (Ds 2010:22), i vilken föreslogs dels nödvändiga författningsändringar, dels att riksdagen skulle godkänna konventionen. Departementspromemorian remitterades och den mötte stark kritik från bl.a. samiskt håll men även från andra betydelsefulla remissinstanser. En ny departementspromemoria (Ds 2016:27) har nyligen utarbetats och är för närvarande på remiss. Departementspromemorian har lagt fram ett förslag till konventionslag. En paragraf, som väsentligen motsvarar artikel 4 i konventionen, föreslås ha följande lydelse (Ds 2016:27 s. 23 ff).

När en myndighet prövar tillåtligheten av en åtgärd inom ett område där gränsöverskridande renskötsel förekommer ska området om möjligt skyddas mot ingrepp som kan väsentligt försvåra renskötseln eller i vart fall behovet av renbete tryggas på annat sätt. Kan detta inte ske ska ersättning betalas till den sameby eller det renbetesdistrikt som berörs av ingreppet enligt vad som sägs i 26-29 §§ rennärlagen (Ds 2016:27 s. 48).

Lögdeå vinterbetesland används i dag av Byrkije efter en överenskommelse med Vilhelmina norra. Enligt överenskommelsen kan Vilhelmina norra i sin tur i viss utsträckning nyttja angränsande områden inom de norska sommarbetesmarkerna.

MÅLETS HANDLÄGGNING

Svevind inkom den 17 september 2014 med en prövotidsredovisning om uppföljning av konsekvenserna för rennäringen. Redovisningen saknade förslag till skadelindande åtgärder. Den 17 juni 2015 inkom bolagen Gabrielsberget Syd Vind AB och Gabrielsberget Nord AB (bolagen) med redovisning och förslag till villkor som grundade sig på att begränsa och kompensera vindkraftanläggningens påverkan på renskötsel. Kompensation skulle ske av minskningen av områdets naturliga betesförutsättningar och förutsättningar för renskötsel med utgångspunkt att de naturliga förutsättningarna bedömts vara att högst 800 renar kan födas i området under högst fyra månader.

Efter inledande skriftväxling genomförde domstolen den 3 december 2015 syn på området. Huvudförhandling i målet genomfördes den 18, 20 och 31 maj 2016. Därefter förordnade domstolen en sakkunnig i målet, OS, bland annat med uppgift att granska de av samebyarna och bolagen ingivna beräkningarna av renbeteskapacitetet inom Lögdeå vinterbetesland. Förhandlingen fortsatte och avslutades den 5 oktober 2016.

YRKANDEN OCH INSTÄLLNING

Under rubriken redovisas slutliga yrkanden så som domstolen uppfattat parterna.

Bolagen

Bolagen har i första hand yrkat att förslagen till åtgärder nummer 1-3 och 5-8 samt ersättningar nummer 1-3 ska utgöra åtaganden från bolagens sida och att förslag 4 ska föreskrivas som villkor. I andra hand ska åtgärderna fastställas som villkor. Åtaganden och villkor ska gälla under den tid vindkraftverksamheten på

Gabrielsberget pågår. Ansvaret för uppfyllandet av villkoren ska vara solidariskt för bolagen.

Åtgärder

1. Bolagen ska dels placera 10 väderskyddade krubbor (foderautomater) som var och en ska rymma 80-120 kg foder på lämpliga platser inom Lögdeå vinterland, dels inom vinterlandet på ett betongfundament anlägga en silo rymmande ca 15 ton foder, dels tillhandahålla tre kälkar för transport av foder från silon till krubborna.
2. Bolagen ska svara för att krubbor och kälkar samt silo byts ut när behov föreligger. Bolagen åtar sig att bekosta förvaring av krubbor och kälkar.
3. Bolagen ska tillhandahålla 20 GPS-sändare för renar och vid behov tillse att de byts ut om de trots sedvanlig skötsel förstörs. Om det med tiden till likvärdig kostnad kommer att finnas en ny bättre teknik tillgänglig på marknaden ska bolagen ersätta de 20 GPS-sändarna med den nya tekniken.
4. Bolagen ska en gång per år bjuda in företrädare för de samebyar som nyttjar Lögdeå vinterbetesland till möte på lämplig tid och plats för överläggning i syfte att för båda näringarna optimera samnyttjandet av det av vindkraftanläggningarna berörda området av Lögdeå vinterland. Någon ersättning för deltagande ska inte utgå. Protokoll från årliga möten ska biläggas miljörapporten.
5. Bolagen ska årligen informera samebyarnas företrädare om den eller de personer som fungerar som kontaktpersoner inom bolagen.
6. Bolagen ska informera den lokala skoterklubben om renskötseln i området genom kontakter med klubbens företrädare och genom att utforma och sätta upp en informationsskylt om renskötsel i området. Skylten ska finnas i skoterstugan på Gabrielsberget när renskötsel pågår i Lögdeå vinterland.
7. För att minska risken för skador ska bolagen informera renskötarna som befinner sig i Lögdeå vinterland om det föreligger förhöjd risk för isras eller iskast. Informationen kan ske i form av SMS. Bolagen ska vidare dels vart femte år erbjuda berörda samebyar en utbildning under två timmar om risker förenade med iskast och åtgärder för att minska olycksrisker, dels tillhandahålla fem skoterhjälmars vart femte år till de renskötare som vistas i området. Någon ersättning ska inte utgå för deltagande.
8. Om samebyarna anordnar en halvdags utbildning i renskötsel vart femte år, förbinder sig bolagen tillse att representanter för berörd personal deltar i utbildningen. Bolagen förutsätter att utbildningen samordnas med utbildningen enligt punkt 7. Någon ersättning ska inte utgå för deltagande.

Ersättning

Bolagen har föreslagit att ersättning ska utgå för det som anges nedan.

1. Bolagen ska de år som minst 600 renar nyttjar Lögdeå vinterland dels bekosta inköp av 30 ton pellets, 10 balar ensilage och 250 säckar renlav liksom lossningen av detta foder, dels bekosta arvode för en extra renskötare under två månader varje vinter samt dels ersätta merkostnader avseende bränsle för ökad trafik med skoter och bil under två månader i samband med renskötsel i Lögdeå vinterland.

Bolagen bekostar nämnda kostnader mot verifikat eller motsvarande.

Om berörd sameby önskar annan fördelning av de olika fodertyperna (pellets, ensilage och renlav) åtar sig bolaget att tillmötesgå önskemålet upp till motsvarande totalkostnad.

2. Bolagens åtagande minskar proportionellt om Lögdeå vinterland nyttjas mindre än 72 000 renbetesdygn.
3. Bolagens åtagande minskar proportionellt när minst fem eller flera vindkraftverk tas ur drift.

Samebyarna

Villkor

Vilhelmina norra, Vapsten och Byrkije har så som domstolen uppfattat det slutligen framställt följande gemensamma förslag till villkor.

1. Bolagen ska bekosta
 - inköp, montering och underhåll av 30 väderskyddade krubbor (foderautomater),
 - 3 kälkar för transport av foder samt två hökälkar,
 - utrustning som eldriven hösåg, höyxa, grep samt elverk om det inte finns el,
 - en glasfibersilo för 20 ton, och
 - ett förråd att förvara krubbor, kälkar, utrustning, renlav och dylikt.

Bolagen ska ansvara för underhåll och att de byts ut vid behov.

2. Bolagen ska tillhandahålla 20 GPS-sändare för renar som utbytes vid behov. Om det finns nyare bättre teknik ska bolagen ersätta halsbanden med den vid behov. Bolagen ska bekosta driften av GPS-halsbanden.
3. Bolagen ska bekosta inköp av minst pellets motsvarande 30 dagar till 1500 ren á 3kg, 30 balar ensilage och 600 säckar renlav.

Bolagen ska ersätta en arbetskraft under tiden som renarna befinner sig i området samt ersätta merkostnader för rensköterna avseende bränsle för ökad trafik med skoter och bil under tiden som renarna befinner sig i området.

4. Bolagen skall åläggas att till länsstyrelsen, med befriande verkan, erlægga ovan angivna ersättning senast den 31 december varje år, inför kommande säsong.

5. Bolagen ska ombesörja att bygga en ny hage vid området vid Lemesjön. Hagen ska rymma 1500 renar och vara av storleken 100 renar per ha samt ha sjukhage och vattenanläggning. Hänsyn ska tas till djurskyddet. Bolagen ska ombesörja plogning vid anläggningen.
6. Bolagen ska bygga lager för utrustning och fodermedel i anslutning till gårdesanläggningen. I byggnaden ska finnas tillgång till varmt och kallt vatten för renhållning, tvätt och desinfektion.
7. Bolagen ska tillhandahålla två skotrar, en skoter att använda vid bevakning av renar och en skoter för användning till fodring. Skotrarna ska vara tillhanda under den tid renarna befinner sig i området. Bolagen ska ombesörja att serva fordonen och se till eventuella reparationer.
8. Bolagen ska stå för helikopterkostnader med minst 10 timmars flygtid samt framflygning.
9. Bolagen ska ersätta merkostnader som blir av att renarna blir kvar på vinterbete samt när de hämtas från annan sameby. Ersättningen ska bestå av milersättning för bil och släpvagn med kur samt dagersättning.

Länsstyrelsen i Västerbottens län (länsstyrelsen)

Länsstyrelsen har vid huvudförhandlingen fram till slutanförandet angett att de anser att bolagens förslag till åtgärder och ersättningar är att anse som åtaganden med undantag för bolagens förslag till åtgärd nr. 4 (samråd). Länsstyrelsen har för egen del föreslagit följande villkor.

- Tillägg till bolagens villkorsförslag nr 4: Protokoll från årliga möten ska biläggas miljörapporten.
- Bolagen ska uppföra en ersättningshage för den befintliga hagen som nu är lokaliserad i Jansmark. Hagen ska ha samma funktion som befintlig hage och lokaliseringen av hagen ska ske i samråd med berörda samebyar. Hagen ska vara uppförd inom 1 år efter att slutlig dom vunnit laga kraft.
- Bolagen ska vidta åtgärder som ökar den naturliga betestillgången i anslutning till vindkraftsparken, t.ex. genom spridning av lavfragment. Ett förslag till plan för genomförande av åtgärderna ska tas fram tillsammans med samebyarna. Planen ska ges in till tillsynsmyndigheten för godkännande senast 1 år efter att slutlig dom vunnit laga kraft.

Mark- och miljödomstolen bör överlåta till tillsynsmyndigheten att fastställa vilka åtgärder som ska vidtas för att öka den naturliga betestillgången.

Länsstyrelsen har vid huvudförhandlingen, under slutanförandet, angett att deras utgångspunkt är att det behövs villkor till skydd för rennäringen. Länsstyrelsen har därvid angett att deras inställning delvis har ändrats men att det är upp till

domstolen att avgöra om bolagens åtaganden ska vara åtaganden eller fastställas som villkor.

Länsstyrelsen har även hävdatt att domstolen bör fastställa en renbeteskapacitet för området och minskningen av antal betesdygn som vindkraftsanläggningen medför.

BOLAGENS PRÖVOTIDSUTREDNING

Bolagen har den 17 september 2014 inkommit med en prøvotidsredovisning i målet genom rapporten ”Vindkraft på Gabrielsberget, uppföljning av konsekvenserna för rennäringen, resultat från sex års uppföljning, 2014-06-18 slutrapport” (slutrapporten). Kontrollprogrammet har upprättats och utförts av Enetjärn Natur AB (Enetjärn). Även slutrapporten har upprättats av Enetjärn. Förslag till skadelindrande åtgärder har efter medgivna anstånd ingetts till domstolen den 17 juni 2015. Redovisningen omfattar förslag till villkor i form av åtgärder och ersättning, grunderna för dessa samt bolagens bedömning av kvarstående konsekvenser.

Slutrapporten

I det följande återges i huvudsak de slutsatser som redovisas i slutrapporten.

Om kontrollprogrammet

Kontrollprogrammet påbörjades hösten 2008. Sommaren därefter startade bygget av vindkraftanläggningen. Ett och ett halvt år senare togs de första 20 vindkraftverken i drift (Gabrielsberget syd). Allt eftersom togs därefter vindkraftverk inom Gabrielsberget nord i drift. Sommaren 2012 var hela vindkraftanläggningen i drift, dvs. alla 40 vindkraftverken.

Gabrielsberget och dess omnejd har använts av norska Byrkije reinbeitesdistrikt samtliga vintrar som kontrollprogrammet har pågått. Under dessa säsonger har kontinuerliga intervjuer hållits med berörda renskötare. Rennäringens användning av området innan vindkraftsanläggningen byggdes, under byggnation och i drift har därmed kunnat beskrivas. I utvärderingen av kontrollprogrammet har även GPS-data använts.

Slutsatser, perioden innan byggtiden (1987-2008)

Slutsatserna från tiden innan byggnation baseras på nyttjandet av Lögdeå vinterland (Gabrielsberget med omnejd) de senaste 25 åren. Byrkije reinbeitesdistrikt började använda Lögdeå vinterland vintern 1987/88 efter att ha tecknat ett avtal med Vilhelmina norra sameby om nyttjandet. Därefter nyttjades vinterlandet under nio sammanhängande säsonger (fram till och med vintern 1995/96). Under de 13 år som följde, fram till byggnationen började, nyttjades Lögdeå vinterland endast under fyra säsonger. Renskötarna inom reinbeitesdistriktet beskrev att det berodde dels på att betet var låst, dels på att den svensk norska renbeteskonventionen slutat gälla.

Kontrollprogrammet startade vintern 2008/09, dvs. året innan byggnationerna på Gabrielsberget påbörjades. Då hölls intervjuer med renskötarna inom Byrkije som flyttat ner renarna till Lögdeå för vinterbete. Dessförinnan var det sju säsonger sedan Lögdeå nyttjades av Byrkije. Slutsatserna från tiden innan byggnationen kommer framförallt från erfarenheterna vintern 2008/09 men även från de samlade erfarenheterna från övriga vintrar de senaste 25 åren då Lögdeå vinterland nyttjats. Under den tidsperioden var förutsättningarna för nyttjandet av Lögdeå vinterland relativt stabila. Några förändringar skedde dock och dessa har beaktats i kontrollprogrammet även om den totala bedömningen är att förhållandena varit förhållandevis stabila. Botniabanan anlades parallellt med väg E4 och även om dess påverkan inte har utvärderats specifikt så bedöms störningen främst ha handlat om en förstärkning av den barriär som väg E4 redan utgjort för möjligheten att nyttja betesmarkerna i öster. Även en ny kraftledning tillkom inom Lögdeå vinterland till följd av Botniabanan.

I perspektivet av att slutsatserna för tiden innan byggnation inbegriper alla de år som Byrkije använt Lögdeå vinterland bör även klimatförändringen nämnas. Det har dock alltid funnits en naturlig mellanårsvariation i förutsättningarna för vinterbete. Klimatförändringen har inneburit att sämre vinterbetesförhållanden kan inträffa mer ofta. Vinterns karaktär har beaktats i uppföljningen eftersom detta överhuvudtaget är en viktig förklaringsvariabel för att förstå hur vinterbetet fungerat. Dessutom kan det vara av intresse att ha data för enskilda vintrar för det fall det börjar synas trender vad gäller vinterförhållanden som kan ha med klimatförändringarna att göra. Skogsbruket och nya vägar har liksom i övriga delar av renskötselområdet även i Lögdeå vinterland inneburit ständig påverkan och förändring av markerna. Under perioden 2003-2008 avverkades cirka 50-200 ha varje år inom Lögdeå vinterland (källa Skogsstyrelsen). Skogarna på Gabrielsbergets bergsplatå är dock mycket lågproduktiva varför merparten av arealen utgörs av s.k. impedimentmark där produktionen är så låg att rationellt skogsbruk inte får bedrivas. Slutsatserna från tiden innan byggnation är att Gabrielsberget har mycket goda förutsättningar för renbete och har använts frekvent under perioden 1987-2008. Detta bekräftades även vid betessynen våren 2011. Innan vindkraftanläggningen byggdes utgjorde Gabrielsberget ett stort, obrutet, kustnära skogslandskap. Renskötarna brukade lossa renarna för fritt bete norr och väster om Gabrielsberget och därefter bevakade de endast kanterna. Renarnas naturliga drivkraft var i huvudsak i västlig och nordlig riktning, vilket medförde att det främst var dessa kanter som renskötarna var tvungna att bevaka. Under större delen av vintern var en renskötare var på plats och bevakade renarna. Detta stämde väl också med förhållandena vintern 2008/09. Då var betesförutsättningarna goda, renarna var samlade och någon stödutfodring var inte nödvändig.

Slutsatser, byggtiden (2009/10-2011/12)

Vindkraftanläggningens byggskede pågick under tre vintersäsonger varifrån slutsatser kunnat dras. Förutsättningarna för att bedriva vinterbete försvårades under byggtiden. Denna slutsats kommer sig av att Byrkije reinbeitesdistrikt trots goda betesförhållanden under de två första säsongerna (2009/10 och 2010/11) upplevde

svårigheter med att bedriva renskötsel inom och i närheten av vindkraftetableringen på Gabrielsberget. Detta gällde särskilt under den andra vintersäsongen (2010/11) då bygget var mer omfattande. Renskötarna var då tvungna att stödutfodra och vid samling också nyttja helikopter, något som man tidigare säsonger endast gjort vid dåliga betesförhållanden. Eftersom de två första vintersäsongerna hade goda betesförhållanden är det något lättare att utvärdera orsak och verkan.

Under den tredje vinterbetessäsongen (2011/12) var betesförutsättningarna dåliga på grund av för mycket snö och låst bete där det var mindre snö. Trots att det inte pågick något direkt anläggningsarbete (dock omfattande snöröjning och tillsyn av hinderbelysning m.m.) och reinbeitesdistriktet bara flyttade ner halva renhjorden, splittrades renhjorden och under mars var man tvungen att utfodra renarna i gärdet vid Ottjärn. Det är rimligt att anta att de problem som uppstått säsongen 2011/12 utgjordes av en kombination av vindkraftetableringen och de besvärliga snöförhållandena.

En annan slutsats är att det under byggtiden krävdes merarbete för att bedriva renskötsel i området. Gemensamt för de tre vintersäsongerna var att fler renskötarna var arbetade aktivt med renarna och arbetsdagarna var längre och mer slitsamma jämfört med säsonger innan vindkraftanläggningen började byggas. Renarna rörde sig mer och var mer utspridda. Renskötarna var även tvungna att hämta renar utanför vinterlandet Lögdeå, något som varit mycket ovanligt tidigare säsonger. Vintern 2011/12 blev trycket på kanterna så stort att renskötarna var tvungna att släppa på kanterna och successivt flytta dem längre norrut och västerut. Vissa dagar hann renskötarna inte heller med att bevaka kanterna. Även detta var nya företeelser som renskötarna inte kände igen från tiden innan anläggningsarbetena startade.

Även renarnas rörelsemönster och nyttjande av betesmarkerna var annorlunda under bygget av vindkraftanläggningen jämfört med tidigare år. Generellt ville inte renarna beta söder om anläggningen utan rörde sig i nordlig och västlig riktning, vilket fick till följd att det var ett hårt tryck på dessa kanter. Även innan vindkraftanläggningen byggdes var trycket störst på kanterna i väster och norr. Skillnaden var dock att då passerade renarna kanten endast 1-2 dagar i veckan. Botniabanan togs i drift 2010 och man kan fundera på om tågens ljudspridning kan ha påverkat renarnas rörelser i nordlig och västlig riktning. Men under vintern 2010/11 uppehöll sig renarna intill Botniabanan. Tågtrafiken bedöms således inte vara förklaringen till renarnas rörelser i nordlig och västlig riktning.

Renarnas rörelsemönster fick även till följd att renskötarna var tvungna att flytta renarna mer aktivt med skoter från norr till söder och att områden betades i "fel" ordning jämfört med hur renskötarna brukade låta renarna beta sig igenom vinterlandet. Både renskötarna och personal från Gabrielsberget Vind noterade att renar befann sig inom och i närheten av vindkraftanläggningen. Enligt renskötarna passerade dock de flesta renarna bara igenom och att ett fåtal stannade och hade betesro inom vindkraftområdet. Det var möjligt att flytta renar förbi och delvis igenom vindkraftetableringen. Det fungerade eftersom renskötarna körde skoter

efter renarna men det var samtidigt inte optimalt eftersom renskötarna och renarna bland annat riskerade att möta såväl lastbilar som annan trafik.

Slutsatser, drifttiden (2012/13-2013/14)

Slutsatserna från drifttiden baseras på vintrarna 2012/13 och 2013/14 och de förutsättningar som rådde då. Renskötarna har som utgångspunkt velat använda vindkraftområdet på samma sätt som innan vindkraftsutbyggnaden. Resultaten från intervjuerna visar att vindkraftområdet och dess närhet användes i mindre omfattning av renarna under driften jämfört med tiden innan byggnation. Vintern 2008/09 uppehöll sig renarna ca 70-80 % av tiden inom eller i närheten av vindkraftanläggningen (vilket motsvarar ca 3 månader). Vintrarna 2012/13 och 2013/14 då vindkraftverken var i drift uppehöll sig renarna ca 30-40 % av tiden inom eller i närheten av vindkraftanläggningen (vilket motsvarar 1-1,5 månad). Under driften minskade således renarna sin användning av vindkraftområdet och dess närhet, grovt beräknat, ungefär med hälften. Betet var bra under såväl 2008/09 som 2012/13 och 2013/14.

Vintern 2012/13 stod vindkraftverken stilla under 1,5 månad. Det var främst under denna period som renarna uppehöll sig inom vindkraftområdet. Huvuddelen av renarna lämnade området 2-5 dagar innan vindkraftverken startades igång. Uppstarten av vindkraftverken var således inte anledningen till att renarna lämnade området. Resultaten från analys av GPS-data visar att renarna aktivt valt de bättre betesområdena framför de sämre. Detta har även kunnat styrkas statistiskt. Markens beteskvalitet är således av betydelse.

Analysen av GPS-data från drifttiden visar även att renarna haft betesro i områden som huvudsakligen ligger 3 km eller mer ifrån vindkraftområdets centrum, vilket grovt uppskattat motsvarar ca 1 km från vindkraftområdets ytterkant. Närmare än 3 km från vindkraftområdets centrum förekommer observationer med betesro, men observationer utan betesro är överrepresenterade. Intervjuer med både renskötarna och servicepersonal stärker slutsatsen att renarna endast i mindre omfattning grävt och betat inom vindkraftområdet. Att renarna i huvudsak haft betesro vid 3 km eller mer från vindkraftområdets centrum stämmer delvis med tidigare forskning. Det skiljer sig dock från den forskning som hävdar att renarna uppvisar undvikande beteende på upp till 5 km från ytterkanten på en störningskälla. Viktigt att notera är att renarna på Gabrielsberget hållits av renskötarna inom ett begränsat område och att renarna inte haft möjlighet att helt fritt röra sig i landskapet.

En annan aspekt som hittills inte analyserats i andra studier är vindriktningens betydelse. Analysen av vinddata för båda vintrarna indikerar att vindriktningen inte haft betydelse för renens betesro, då renarna i stor utsträckning uppehöll sig och haft betesro i områden som legat i vindriktningen från vindkraftanläggningen. Det är dock inte visat om och hur ljudet nått fram till dessa områden eftersom detta dels beror på terrängen, dels på hur renarna uppfattat ljudet. Renarna utfodrades båda vintrarna. Samtliga utfodringsplatser låg intill vägarna och omgavs av skog. Under vintern 2013/14 utfodrades renarna både inom själva vindkraftområdet och utmed tillfartsvägen. Enligt GPS-analysen finns dock endast ett fåtal observationer med

betesro i närheten av foderplatserna inom vindkraftanläggningen, medan det vid tillfartsvägen (Stridbäcksvägen) finns ett flertal. Utfodringen bedöms till viss del ha bidragit till att skapa betesro för renarna inom vindkraftanläggningen, men inte i samma omfattning som vid tillfartsvägen. Sammanfattningsvis bedöms vindkraftetableringen ha inneburit en negativ inverkan på renarna och renskötseln. Renarna har inte kunnat tillgodogöra sig betet på samma sätt som innan vindkraftanläggningen byggdes. Gabrielsberget är inte längre ett stort sammanhängande och väglöst betesområde. Nyttjande av vindkraftområdet och dess närhet har minskat med ungefär hälften (grovt räknat utifrån de intervjuer som hållits med rensköterna) och observationer av renar med betesro är klart underrepresenterade inom 3 km från vindkraftområdets centrum. Renarna verkar dock inte ha störts allt för mycket av aktiviteten längs tillfartsvägen till vindkraftanläggningen eftersom renarna haft betesro intill vägen. Förklaringen till varför tillfartsvägen haft mindre påverkan på renarna än vindkraftanläggningen bedöms vara en kombination av faktorer. Tillfartsvägen är som vilken annan väg som helst i skogslandskapet och lågt trafikerad under driften (ca fyra bilpassager per dag). Vindkraftanläggningen däremot består av fler vägar och oavsett om vindkraftverken är i drift eller inte finns tornen och vingarna där som nya främmande inslag för renarna. Under driften skapar även vindkraftverken ljud, rörelser och skuggor. Med tiden skulle kanske vindkraftverken kunna bli något som renarna vänjer sig vid. Det har i denna uppföljningsstudie inte varit möjligt att avgöra om det är vindkraftverken i sig, vägarna eller den mänskliga aktiviteten som inneburit negativ påverkan på renarna. Vad gäller betesförlusten är slutsatsen att det skett en direkt förlust av bete. Cirka 34 ha mark togs i anspråk för vindkraftetableringen, varav 24 ha utgjorde mycket goda betesmarker. Slutsatsen är också att det skett en indirekt betesförlust till följd av spridnings- och barriäreffekter. Att kvantifiera den indirekta betesförlusten är dock förenat med en hel del osäkerheter eftersom renskötseln är komplex och påverkas av många olika faktorer.

Slutsatserna omfattar även de konsekvenser som uppkommit för rensköterna och reinbeitesdistriktet. Eftersom renarna rörde sig mer under driften jämfört med innan bygget var rensköterna tvungna att i större omfattning vända och flytta de renar som hade passerat bevakningskanterna. Vintern 2008/09, dvs. innan anläggningsarbetena påbörjade, vändes renar som hade passerat kanterna med ett snitt om ca 1,5 dagar i veckan. Vintrarna 2012/13 och 2013/14 vändes renar ca 5-6 dagar i veckan, dvs. en ökning med tre gånger. Även personalstyrkan ökade från 1,4 (vintern 2008/09) till 2,2 (vintern 2012/13) och 2,3 (vintern 2013/14). Det var framförallt under perioden december till februari som arbetsinsatsen ökade. Innan bygget kunde reinbeitesdistriktet ha en person på plats under denna period medan man under driften behövde bemanna med 1-3 personer. Rensköterna uppskattade att de körde tre gånger så mycket skoter under drifttiden.

Även bilkörningen ökade. För varje enskild renskötare ökade även arbetsmängden per dag enligt egna uppskattningar. De var tvungna att arbeta fler timmar och det var mer slitsamt för dem och deras skotrar. Totalt sett var detta förenat med ökade kostnader. Det var även mer slitsamt för renarna eftersom de oftare blev flyttade.

Under de två driftåren, framförallt under vintern 2013/14, bildades vid ett flertal tillfällen is på vindkraftverken. Det skapade en oro hos renskötarna och de undvek att vistas inom vindkraftområdet då väderförhållandena var som värst. Här finns även information om bolagens säkerhetsprogram. Trots bra betesförhållanden under de två driftåren var renskötarna tvungna att utfodra renarna, först i det fria och därefter i gärde. Förutom att detta ledde till merarbete och ökade kostnader dog även några renar. Innan vindkraftanläggningen byggdes var det endast vid dåliga betesförhållanden som reinbeitesdistriktet var tvunget att utfodra renarna i motsvarande grad. Den ökade utspriddheten och trycket på kanterna ledde till att renar vid några tillfällen passerade gränsen för vinterlandet och blev hämtade norr och väster om det. Detta skedde inte vintern 2008/09, dvs. innan anläggningsarbeten startade och var enligt renskötarna överhuvudtaget mycket ovanligt innan vindkraftanläggningen byggdes.

Även antalet kvarblivna renar efter vårflyttningen var högre under driftåren än innan bygget (0-5 renar vintern 2008/09 jämfört med 50 vintern 2012/13 och 38 vintern 2013/14). Renskötarna upplevde också att renarna under anläggningens driftår uppehöll sig närmare Ava och Botniabanan jämfört med tiden innan bygget av vindkraftanläggningen. Tågtrafiken bedöms inte ha haft någon större påverkan på renarna eftersom de uppehöllit sig och även haft betesro intill järnvägsstängslet. En annan slutsats är att skotertrafiken ökat på Gabrielsberget (vintern 2013/14 var dock ett undantag på grund av den ringa mängden snö). Det bedöms delvis bero på en generell ökning men också på att vindkraftanläggningen byggts. Enligt företrädare för Nordmalings skoterklubb har det skett en allmän ökning i regionen. Men deras uppfattning är även att det skett en ökning jämfört med tidigare år på Gabrielsberget och framförallt vid skoterstugan vid Vinsjön. Sedan vindkraftanläggningen byggdes har det dock varit omöjligt för ekipage med tillkopplad pulka att ta sig in i området eftersom trummor saknas vid vägöverfarter. Detta har medfört att ökningen på Gabrielsberget inte varit lika stor som den generella ökningen i Nordmalingsregionen.

Vad gäller skogsbruket är slutsatsen att den totala arealen avverkad skog per år varierat mycket de senaste tio åren. Vintrarna 2012/13 och 2013/14 har dock inte varit avvikande från denna variation. Även rovdjuren, framförallt lodjuren, utgör en viktig påverkansfaktor på renarna och renskötseln i Lögdeå vinterland. Enligt handläggare vid länsstyrelsen i Västerbottens län och Västernorrlands län ligger antalet lodjur på ungefär samma nivå för regionen som berör Byrkije reinbeitesdistrikts renar, som för 5-10 år sedan. Det finns ingen trend i datat. För Lögdeå vinterland går det inte heller att uttala sig om någon trend eftersom observationerna, dvs. antal år där det faktiskt har funnits lofamiljer där, är alldeles för litet. Järv och varg har endast förekommit sporadiskt i området och det har inte skett några dramatiska förändringar de senaste åren. De få observationerna som gjorts av dessa arter i området kan inte användas för att uttala sig om någon trend. Jägare från Aspeå viltvårdsområde menar dock att det absolut skett en ökning av antalet lodjur inom området. Ökningen tros hänga ihop med att renarna nu varit i Lögdeå vinterland under sex sammanhängande säsonger och att de dessförinnan inte varit där på sju år. Eftersom påverkan från skogsbruket och rovdjuren varit på ungefär

samma nivå de senaste 5-10 åren bedöms vindkraftsutbyggnaden och den ökade skotertrafiken (under vintern 2012/13) utgöra de faktorer som lett till negativa effekter och konsekvenser för renarna och renskötseln i Lögdeå vinterland.

Det bör samtidigt noteras att slutsatserna i detta kontrollprogram är förenat med en del osäkerheter. Den största bristen är att det bara föreligger ett år innan och två år efter byggnation med intervjuer som grund för jämförelsen. Dessutom stod vindkraftverken stilla i en och en halv månad under driftåret vintern 2012/13 vilket ytterligare försvårar bedömningarna. Även om reinbeitesdistriktets renhjord sett likadan ut med avseende på fördelningen av vajor, sarvar och kalvar de senaste fem åren har antalet renar som de flyttat till vinterlandet ökat från ca 1200 till ca 1500 renar. Detta har också haft en inverkan på resultaten. Utöver det finns en rad faktorer vars konsekvenser det inte varit möjligt att till fullo väga in i den här analysen (trafiken på den nya Botniabanan, nya kraftledningar, väderförhållanden etc.). Rensköterna har även valt att lossa renarna längre österut jämfört med säsonger innan byggnation. Detta är en förändring, men det bedöms inte haft avgörande betydelse för renarnas nyttjande av vindkraftområdet, eftersom rensköterna styrt renarna mot och in i vindkraftområdet.

Slutligen bör också nämnas att även om slutsatserna efter två år av drift visar att renarna varit mindre i vindkraftområdet finns det forskning som visar att djur som utsätts för långvarig eller upprepad mänsklig störning till slut kan komma att vänja sig både beteendemässigt och fysiologiskt till detta och bli tillvanda eller "habituerade". Uppföljningsprogrammet har inte gett utrymme för att beskriva sådana mer långsiktiga förändringar. Tillvänjning är dock inget som man kan förutsätta inträffa. Byrkije reinbeitesdistrikts renar är dessutom stora delar av året inom en nationalpark i Norge och utsätts där för relativt lite störning.

Förslag till skadelindrande åtgärder

I det följande redovisas sammanfattningsvis vad bolagen framfört som grunder för de förslagna skadelindrande åtgärderna. Förslagen i sig så som de slutligen framställts framgår av rubriken "Yrkanden och inställning".

Utgångspunkt och bedömningsgrunder

Områdets långsiktiga bärkraft för renbete

Det råder en del osäkerheter kring områdets långsiktiga bärkraft för renbete, vilket utvecklas nedan:

Enligt tidigare gällande konvention mellan Norge och Sverige har Byrkije reinbeitesdistrikt rätt till vinterbete för 1500 renar i Sverige (Pava/I, 1-L., Reindriftsförvaltningen, e-post januari 2015).

Resultaten från kontrollprogrammet visar att det under de senaste åren skett ett ökat betetryck i andra områden än på Gabrielsberget, framförallt i de sydvästra delarna

av Lögdeå vinterland. Vid betessyn i Nederstfjällen mars 2014 konstaterades att mängden lav (lavens längd) har minskat sedan betessynen i juni 2011. Det är troligt att betet i dessa områden inte kommer att räckta till om de fortsättningsvis nyttjas lika intensivt. Lögdeå vinterland har med ett sådant scenario inte bärkraft för 1500 renar. Denna bedömning är dock baserad på situationen som den är idag, dvs. innan några kompensande åtgärder vidtagits. Syftet med att föreslå och slutligen vidta åtgärder är att vinterlandets funktion som betesland ska kunna bestå, dock under de förutsättningar som är möjliga utifrån områdets långsiktiga bärkraft för renbete.

Även om det tidigare konventionsområdet Lögdeå ska kunna ge Byrkije tillgång till bete för 1500 renar finns det sedan 1987, då Byrkije började använda Lögdeå vinterland, ingen motsvarande tidsserie då vinterlandet nyttjats av denna mängd renar, se sidorna 11-12 i resultatrapporten från kontrollprogrammet (Enetjärn Natur, 2014). Under nio år (vintrarna 1987/88 - 1995/96) användes vinterlandet kontinuerligt varje vinter av i genomsnitt ca 600 renar. Sett över hela perioden från det att Byrkije började använda vinterlandet till dess att vindkraftanläggningen började byggas (22 år, vintrarna 1987/88 - 2008/09) användes området av i genomsnitt 400 renar (att jämföra med de senaste sex åren med i genomsnitt 1300 renar per vinter). Under denna period stannade Byrkije under nio vintersäsonger kvar i Norge. Under en av dessa säsonger nyttjades Gabrielsberget av Vapstens sameby. Utifrån denna information är det rimligt att anta, att även om Byrkije har rätt att ha 1500 renar i Lögdeå vinterland, i praktiken (på grund av att betet i Lögdeå vinterland vissa år kan vara låst) troligtvis innebär ett verkligt nyttjande av i genomsnitt 400-600 renar per år. Under perioden 1987-2009 fick området även vila vissa år, vilket medfört att betet i området kunnat återhämta sig.

I samband med samrådsprocessen för framtagande av MKB för Gabrielsberget ansåg Byrkije att vinterlandet inte hade bärkraft för de 1500 renar som man har rätt att hålla i området. Möjligen menade man då att stora delar av området tekniskt sett var obrukbara på grund av att E4:an och Botniabanan utgör barriärer för renskötseln. Under åren som kontrollprogrammet pågått har uteslutande området väster om E4:an och Botniabanan använts. Tidigare uttalanden kan således tolkas som att detta område inte uppfyller kraven för ett hållbart brukande av markerna med 1500 renar varje år oaktat vindkraftsutbyggnaden. Vid tidpunkten för uttalandet saknades dock stängsel utmed Botniabanan. Efter att stängslet sattes upp har markerna närmast E4:an och Botniabanan kunnat nyttjas i större omfattning och områdets bärkraft borde i och med detta ha ökat. En annan aspekt som lyftes fram under samrådsprocessen för framtagandet av MKB 2006 var att området hyser osäkra vinterbetesförhållanden p.g.a. instabilt vinterklimat och stort snödjup. Även detta uttalande talar emot ett hållbart brukande av markerna med 1500 renar varje år.

Sammanfattningsvis är det osäkert om området oavsett vindkraften är långsiktigt bärkraftigt för de 1500 renar som medges. Bolagen har med anledning av ovanstående resonemang, och med utgångspunkten att bolagen rimligen endast ska kompensera för den påverkan som vindkraftanläggningen orsakar rennäringen, bedömt att området har en långsiktig bärkraft om 400-600 renar varje år under maximalt 4 månader. Bolagen har dock valt att utgå ifrån en långsiktig bärkraft för

renbete i Lögdeå vinterland om maximalt 800 renar varje år under 4 månader med hänsyn till försiktighetsprincipen.

Variation mellan säsonger

Renskötseln är inte en statisk verksamhet, utan det finns naturliga variationer i bedrivandet av renskötseln. Aspekter som exempelvis påverkar detta är väder, betesförutsättningar, betestillgänglighet, lokala störningar, rovdjur, skogsbruk och klimatförändringar. I Lögdeå vinterland finns även E4:an och Botniabanan som i praktiken omöjliggjort nyttjande av markerna öster om vägen och järnvägen. Enligt Byrkije har samebyn vissa år behövt stödutfodra för att klara variationerna mellan säsongerna.

Det är viktigt att understryka att grunderna för framtagandet av de föreslagna åtgärderna inte är någon exakt matematisk analys. De föreslagna åtgärderna baseras på bedömningar och uppskattningar. Som tidigare nämnts finns stor variation mellan åren, vilket gör det svårt att fastslå vad ett normalår för renskötseln är. Bolagen har därför utgått från försiktighetsprincipen och tillämpat en säkerhetsmarginal i bedömningarna.

Metodik och avgränsning

Under arbetet med att ta fram förslag på åtgärder för rennäringen har en dialog förts med Enetjärn Natur, Byrkije reinbetesdistrikt, Vilhelmina Norra sameby och Vapstens sameby samt andra sakkunniga inom området.

Det slutliga utformandet av förslagen till åtgärder för rennäringen har utgått från den bruttolista av åtgärdsförslag som tidigare tagits fram av Enetjärn Natur, med beaktande av såväl samebyarnas som forskares och andra sakkunniga personers åsikter om hur åtgärdsförslagen bör utformas. Det är dock bolagen som gjort den slutliga bedömningen avseende vilka åtgärder som bolagen nu väljer att föreslå. Åtgärdsförslagen syftar till att begränsa och kompensera för de konsekvenser som befintlig vindkraftanläggning på Gabrielsberget nord och syd visat sig orsaka rennäringen, se resultatrapporten för kontrollprogrammet.

I punktlistan nedan sammanfattas vad som varit styrande vid utformandet av förslag på åtgärder i denna PM:

- Syftet med föreslagna åtgärder ska vara att rennäringen ska kunna fortsätta bedrivas på Gabrielsberget i samma omfattning som innan vindkraftanläggningen uppfördes.
- De konsekvenser för rennäringen som kontrollprogrammet kommit fram till är de konsekvenser som avses att begränsas och kompenseras.
- Fokus på åtgärder som bedöms ge störst nytta för rennäringen och att nyttan med åtgärderna skäligen överväger kostnaderna.

- Föreslagna åtgärder ska begränsa och kompensera för påverkan på renskötseln på Gabrielsberget oavsett vilken av de tre samebyarna (Byrkije, Vilhelmina norra eller Vapsten) som nyttjar området.
- Detaljnivån för beskrivning av föreslagna villkor sker efter en avvägning mellan risken för framtida oklarheter om hur åtgärderna ska utföras samt risken att låsa fast villkor med åtgärder som blir inaktuella om några år.
- Föreslagna villkor ska vara möjliga att följa upp i bolagens årliga miljörapportering.

I tabellen nedan beskrivs de bedömningsgrunder som använts för att bedöma nyttan med respektive åtgärd.

Stor nytta	Måttlig nytta	Liten nytta
Åtgärden bedöms till stor del bidra till att vinterlandets funktion kan kvarstå och att renskötare i framtiden kan välja att fortsätta nyttja vinterlandet Lögdeå. Bedömningen av nyttan med åtgärden är relativt säker.	Åtgärden bedöms till viss del förbättra förutsättningarna för renskötsel i vinterlandet Lögdeå. Bedömningen av nyttan är relativt säker.	Åtgärden bedöms endast i liten grad förbättra förutsättningarna för renskötsel i vinterlandet Lögdeå, och/eller bedömningen av nyttan är osäker och/eller det är osäkert om åtgärden är genomförbar.

Åtgärdens nytta har kopplats till den konsekvens (enligt kontrollprogrammet) som åtgärden syftar till att begränsa och/eller kompensera. De rekommenderade åtgärderna har tagits fram med utgångspunkt från en analys av bedömd nytta där inriktningen varit att föreslå åtgärder som ger störst nytta för rennäringen och samtidigt är kostnadseffektiva.

Kvantifiering av bedömda konsekvenser

Betesförlust för renar

Mot bakgrund av den roll som frågan om områdets naturliga förutsättningar spelar i bedömningen har bolagen låtit Enetjärn Natur inhämta uppgifter om hur antalet 1 500 renar framräknats. Enetjärn Natur har utgått från det underlag som låg till grund för beräkningarna av konventionsområdets kapacitet och räknat om antalet renar utifrån det förhållandet att endast en del av arealen nyttjas av rensköterna. Enetjärn Naturs bedömningar redovisas i PM "Renbeteskapacitet i Lögdeå vinterland", 2016-02-19. Enetjärn Natur har även beräknat vindkraftsanläggningens påverkan på renbeteskapaciteten, se PM "Beräkning av påverkan på renbeteskapaciteten inom undvikelsezonen på Gabrielsberget", 2016-02-19.

Enetjärn Naturs utredningar visar sammanfattningsvis följande. Konventionsområdet omfattar, enligt den svensk-norska renbeteskommissionens förslag år 2001,

totalt ca 54 000 ha. Enligt den år 2009 undertecknade, dock inte ratificerade, konventionen uppgår Lögdeå vinterlands areal till ca 50 100 ha. Vad gäller antalet renar i området angavs siffran 1 500 renar i den gamla konventionen från 1972. Under kommissionens arbete 2007 bedömdes att Lögdeå vinterland räckte för bete för upp till 1500 renar årligen.

Uppgiften om att området kan bära 1 500 renar årligen är grundad på att hela konventionsområdet kan användas. En del av konventionsområdet kan tekniskt sett inte användas, bland annat på grund av att området är beläget mellan E4/Botnia-banan och havet. För att kunna bedöma Lögdeå vinterlands faktiska kapacitet har Enetjärn Natur beräknat området som enligt renskötarna tekniskt sett kan användas (väster om E4) till 21 223 ha. Med användande av samma beräkningsförutsättningar och metod som användes vid beräkningen 2007 för hela konventionsområdet uppgår det tekniskt sett användbara områdets renbeteskapacitet, utan påverkan av vindkraftsparken på Gabrielsberget, till 1016 renar i 90 dagar eller 762 renar i 120 dagar. Under åren 2008-2014 då kontrollprogrammet pågått har området utnyttjats i medeltal 108 dagar per år.

Av det område som tekniskt sett kan användas för renbete tar vindkraftsparken på Gabrielsberget i direkt anspråk endast 34 ha i form av vägar och uppställningsplatser eller motsvarande. Därutöver minskar renbeteskapaciteten på grund av minskad betesro. Enetjärn Naturs beräkningar visar att vindkraftanläggningen minskar renbeteskapaciteten med ca 9 % i det område som tekniskt sett kan användas. Detta motsvarar en minskning av renbete till 67 renar (i 120 dagar).

Bolagen gör inte längre gällande att totala arealen lavrik mark uppgår till 14 000 ha. Enligt bolagens uppfattning är det också så att beräkningen av renbeteskapaciteten ska göras i enlighet med vad Enetjärn Natur redovisat i PM 2016-02-19.

Bolagens förslag avseende ersättning för förlorat bete grundar sig på en reduktion av områdets bärkraft med 82 renar (i 120 dagar). Trots att utredningen nu visar att områdets bärkraft i själva verket minskar med 67 renar (i 120 dagar) finner bolagen inte anledning att justera villkorsförslaget. Vad gäller bolagens föreslagna kompensation och hur den beräknats i övrigt hänvisas till föregående inlägga och där redovisade grunder för bolagens bedömning.

Bolagen vill i sammanhanget förtydliga att rätten till åtgärder eller ersättning enligt bolagets förslag inte bortfaller om antalet renar som vistas i området understiger 600. I stället minskas ersättningen proportionerligt, jfr. förslag till ersättning, pp 1 och 5. Det ska också noteras att så länge antalet renar är mellan 600 och 800 föreligger en viss överkompensation eftersom bolagets förslag baserar sig på 800 renar och ingen minskning av ersättning sker i detta intervall. Helutfodring av 82 renar under fyra månader (för att kompensera det indirekta och direkta betesbortfallet) motsvarar ca 20-30 ton foder. Detta under förutsättning att utfodring sker med 2-3 kg/ren och dygn. Enligt Länsstyrelsen i Jämtland ska fodermängden baseras på 3 kg/ren och dygn (Länsstyrelsen i Jämtlands län Dnr 555-4787-13). Denna mängd är högt räknad. Enligt en annan källa äter en ren 2-2,5 kg foder

(pellets) per dag (MJ. m.fl. 2007) och enligt en annan källa går det åtminstone 2 kg pelleterat foder per ren och dag i en helutfodring (Åhman B, 2002).

Övriga konsekvenser för renskötseln

Förutom reducerad betestillgång har kontrollprogrammet visat på olika typer av konsekvenser för renskötseln. Konsekvenserna kan förenklat delas in i:

- Merarbete för renskötarna
 - Sammantaget visar kontrollprogrammet att merarbetet medfört att personalbehovet har ökat från 1,4 till 2,3 personer i genomsnitt över säsongen, dvs. med motsvarande nästan en heltidstjänst i ca 4 månader. Dessutom har renskötarna arbetat längre dagar. Det ska dock tas i beaktande att mer än dubbelt så många renar använt området jämfört med åren innan vindkraftanläggningen byggdes, vilket i sig lär resultera i merarbete för renskötarna.
- Merkostnader för renskötsselföretagen
 - Merkostnaderna för renskötsselföretagen uppstår genom ett större behov av skoter- och bilkörning och andra omkostnader. Renskötarna har uppskattat att de kört tre gånger så mycket skoter under drifttiden. Även bilkörningen har ökat. Den ökade skoteranvändningen och slitaget har gjort att renskötarna behövt investera i ytterligare en ny skoter per år. Vintern 2013/2014 var renskötarna också tvungna att använda helikopter. Även här bör antalet renar som nyttjat området under bygg- och drifttid jämfört med innan vindkraftanläggningen byggdes tas i beaktande. Om dubbelt så många renar ska bevakas bör det resultera i att renskötarna behöver använda sina fordon i större utsträckning.
 - Merkostnaderna innefattar även foder (pellets, ensilage och lav). Enligt ovan redovisad beräkning behövs ca 20-30 ton foder för att ersätta det direkta och indirekta betesbortfallet.
- Påverkan på renarnas hälsa eller förlust av renar
 - Renarna påverkas genom spridningseffekter och olika ökade risker i samband med flyttning och utfodring, vilket kan innebära konsekvenser för samebyn i form av minskad slaktvikt och förlust av djur. Att renarna rör sig mer och behöver flyttas eller drivas oftare sliter på djuren och innebär skaderisker och viktminskning. Tillskottsutfodringen innebär också förlust av djur som inte klarar omställningen till fodret. Att hjorden sprids innebär också att fler renar blir kvar i området efter vinterbetet. Enligt kontrollprogrammet har det skett en ökning från 0-5 till 40-50 kvarblivna renar.
 - Totalt sett (grovt uppskattat) visar kontrollprogrammet på en förlust av ca 50 renar under de två driftåren, varav ca 43 kvarblivna renar och ca 7 renar som dött under utfodringen. Även här bör antalet renar som gått på vinterbete under drifttiden jämfört med tidigare år ha en avgörande betydelse för resultatet.

- Påverkan på renskötarnas arbetsmiljö
 - Den förändrade arbetssituationen förändrar också renskötarnas arbetsmiljö på olika sätt. Det som framkommit är en ökad oro för den egna säkerheten och ekonomin samt ökad risk för konflikter med markägare och boende, eftersom renarna befinner sig mer i områdets utkant och närmare bebyggelse. Även den nya situationen med ökad utfodring jämfört med omfattningen av den tidigare förekommande utfodringen innebär en förändring av den traditionella renskötseln.

Föreslagna åtgärder

I detta avsnitt presenteras de åtgärder som bolagen föreslår för att begränsa och kompensera rennäringen för påverkan från vindkraftanläggningen på Gabrielsberget nord och syd. Åtgärderna syftar främst till att möjliggöra fritt bete i samma utsträckning som var möjlig innan vindkraftanläggningen byggdes, dvs. baserat på områdets naturliga betesförutsättningar och förutsättningar för renskötsel. Åtgärdsförslagen är uppdelade i två kategorier

- Fysiska installationer eller åtgärder som direkt syftar till att förbättra förutsättningarna för renskötsel i Lögdeå vinterland (allmänna intresset renskötsel), åtgärder 1 a)-1 d) nedan.
- Säsongsvisa åtgärder som syftar till att reducera de ökade kostnaderna för renskötarna (enskilda intresset renskötsel), ersättning 2 a)-2 c) nedan.

Föreslagna säsongsvisa åtgärder i punkt 2 a)-2 c) föreslås vidtas de vintrar som Lögdeå vinterland nyttjas för renbete av minst 600 renar efter avrop från den sameby som respektive år planerar att nyttja området.

1 a) Hjälpmedel vid utfodring

Bolagen föreslår 10 väderskyddade krubbor (foderautomater) att placera ut på lämpliga platser i vindkraftparken. Krubborna ska vara av storlek som rymmer ca 80-120 kg foder. De nya krubborna med nederbördsskydd syftar till att användas för tillskottsutfodring i det fria för att locka renarna att nyttja betet inom och i närheten av vindkraftanläggningen. Placering av foderautomater i vindkraftparken skapar således förutsättningar för att kompensera för det direkta och indirekta betesbortfall som skett till följd av vindkraftetableringen.

Enligt beräkning ovan föreslår bolagen en kompensation för betesförlust motsvarande 82 renar under 4 månader. Det går ca 35 renar per foderautomat enligt uppgifter från Byrkije (Byrkije, 2015). Antalet ren ska enligt en annan källa uppgå till maximalt 50 per foderautomat (Länsstyrelsen i Jämtlands län Dnr 555-4787-13), vilket medför att bolagen ska kompensera för totalt 2 foderautomater vid kompensation för bete för totalt 82 renar. Bolagen ser dock en fördel i att fortsatt försöka vänja renarna vid att beta fritt i vindkraftparken och är därför villiga att

kompensera för ytterligare 8 foderautomater. Genom att använda foderautomater istället för vanliga krubbor kan renskötarnas arbete med att fylla på krubborna minska då det bedöms bli mindre spill av foder vid användning av foderautomater istället för vanliga krubbor. Bolagen föreslår även att en silo i polyester med gjuten betongplatta som rymmer ca 15 ton foder placeras ut på lämplig plats i anslutning till vindkraftparken. En silo skulle medföra att renskötarna inte behöver frakta fodret lika långt vid varje påfyllning av foderautomaterna. En silo medför även möjlighet att använda lösfoder istället för foder på säck vilket är en mer kostnads-effektiv åtgärd. För att kunna frakta fodret från silon ut till foderautomaterna bedömer bolagen att det behövs tre kälkar.

Underhåll av silo, foderautomaterna och kälkarna bedöms nödvändigt. Bolagen föreslår därför att foderautomater och kälkar byts ut efter normalt slitage efter ca 10 år samt att silon byts ut efter ca 15 år.

Föreslagen åtgärd 1 a) tillsammans med 2 a) bedöms ge förutsättningar för att fortsatt kunna nyttja Gabrielsberget för fritt vinterbete och kompensera för det direkta och indirekta betesbortfall som vindkraftanläggningen orsakar rennäringsen. Åtgärden bedöms även skapa förutsättningar för en tillvänjning av vindkraftanläggningen hos renarna. Nyttan med åtgärden bedöms vara stor. Bolagen bedömer åtgärden som rimlig vid en avvägning mellan nytta och kostnad.

1 b) Tekniska hjälpmedel

Bolagen föreslår att 20 GPS-sändare (för renar) bekostas av bolagen som en kompensation för renskötarnas merarbete. Som tidigare nämnts ska sändarna användas av den sameby som bedriver renskötsel på Gabrielsberget. GPS-sändarna används för att underlätta bevakning av renhjorden. Samebyn som använder GPS-sändarna äger det data som genereras från sändarna.

Bolagen föreslås stå för underhållet av sändarna. Samebyn föreslås dock ansvara för det praktiska, som att exempelvis byta batterier. Detta förutsätter en hållbar kommunikation mellan bolagen och samebyn. Ny utrustning behöver köpas in vart femte år, men för att inte riskera att åtgärden blir inaktuell med tiden ska det för samebyn vara möjligt att ersätta GPS-sändarna med annan bättre teknik. Ersättningen för den nya åtgärden ska då motsvara syftet med sändarna samt den löpande årskostnad i form av reinvesteringar och trafikavgifter om ca 15 000 kr som uppskattats för GPS-sändarna.

Vid bedömning av lämpligt antal GPS-sändare för renar har bolagen beaktat såväl metodval vid de tidigare genomförda GPS-studierna på Gabrielsberget samt metodval vid andra GPS-studier på renar. Under de senaste åren har Byrkije haft GPS-sändare på totalt 23-27 renar, men endast 8-10 har fungerat kontinuerligt under den tidsperiod då renarna varit i Lögdeå vinterland. Data från dessa 8-10 GPS-sändare har kunnat användas för att utvärdera hur renarna rört sig i området. (Enetjärn Natur, 2014). Enligt en rapport från Vindval är ett lämpligt antal GPS-sändare beroende på renhjordens storlek samt storleken på det område som ska

studeras. Vid studier av klövvilt och renar brukar vanligtvis 10-50 GPS-sändare användas i samband med kartläggning av migrationsmönster och habitatval. I rapporten anges att en ökning av antalet GPS-sändare (antalet djur med sändare) inte nödvändigtvis ger ett säkrare resultat, utan att det snarare beror på vilken typ av kartunderlag som används. Eftersom renarna oftast rör sig i flockar kan GPS-sändare placeras på några renar för att kartlägga hur hela hjorden rör sig i området. (S m.fl., 2013).

Mot bakgrund av att Byrkije får inneha max 1500 renar i Lögdeå vinterland samt att områdets bärkraft uppgår till max 800 renar bedöms 20 GPS-sändare, som kan komplettera eller ersätta de gamla sändarna, vara ett väl tilltaget antal för den mängd renar och storlek på område som sändarna ska användas i.

Genom att placera GPS-sändare på strategiska djur underlättas kontrollen över renhjorden och renskötarna kan övervaka hjorden på ett bättre sätt. Konsekvenserna i form av merarbete och merkostnader till följd av ökad spridning av renarna kan således reduceras. Åtgärden bedöms skapa förutsättningar för renskötarna att hålla renarna på fritt bete längre, vilket medför kortare tid för utfodring i hage. Åtgärden kan således bidra till att kompensera för betesförlusten och öka vinterlandets bärkraft. Åtgärden bedöms även leda till att färre renar blir kvar i vinterlandet. Konsekvensen i form av förlust av renar kan därmed också reduceras. Åtgärden kan även förbättra renskötarnas arbetsmiljö.

Nyttan med åtgärden bedöms enskilt vara måttlig. Om åtgärden i b) kombineras med åtgärden i 2 b) och 2 c) bedöms nyttan bli stor. Nyttan med åtgärden bedöms överväga kostnaden.

1 c) Hållbar kommunikation

Bolagen ska årligen under anläggningens livstid och avveckling bjuda in de samebyar som nyttjar området till ett möte i syfte att kontinuerligt försöka uppnå sådana lösningar som förbättrar samnyttjandet av marken. Bolagen ska redovisa utfallet till Tillsynsmyndigheten i den årliga miljörapporten. Varje part föreslås stå för sina egna kostnader vid dessa möten.

För mötena föreslås följande agenda:

- Samebyn informerar om nuläget
- Bolagen informerar om nuläget
- Utvärdering av vidtagna åtgärder
- Eventuell anpassning till varandras verksamheter
- Övriga frågor

Vid mötet föreslås att två representanter från bolagen och en representant från respektive sameby deltar. Bolagen ska ansvara för att föra protokoll och representanterna från samebyarna ska erbjudas att justera protokollet. Om det skulle uppstå oenigheter under mötet kan parterna ta hjälp av Tillsynsmyndigheten. Tiden för mötet uppskattas till 2-4 timmar.

Vart femte år föreslås att bolagen deltar på en halv dags utbildning om renskötsel som samebyarna håller i förutsatt att samebyarna vill det. Utbildningen bör hållas i samband med det årliga mötet och bör kombineras med fältbesök. Bolagen ska eftersträva att hålla mötena på tider och platser som passar samebyarna.

Bolagen ska göra en årlig uppdatering av kontaktpersoner mellan bolag och sameby. Det ska aldrig finnas någon tveksamhet om vem inom bolagen som samebyn ska vända sig till för frågor eller diskussioner om att lösa snabbt uppkomna situationer. Det ska heller aldrig råda någon tveksamhet om vem inom samebyn som ska kontaktas för det fall det föreligger risk för iskast, se åtgärd 1 d).

Bolagen ska informera skoterklubben om renskötseln i området, dels genom dialog med klubbens företrädare, dels genom att utforma och sätta upp en informations-skylt om renskötsel i området. Skylten (i A3-storlek) ska finnas i skoterstugan på Gabrielsberget.

Dialogen med skoterklubben bedöms skapa förutsättningar för att fler skoteråkare håller sig till skoterlederna och respekterar renskötseln i området. Det bedöms bidra till ökad betesro, lindra betesförlusten och öka vinterlandets bärkraft, samt reducera merarbete och merkostnader för renskötarna.

En god kommunikation mellan de parter som nyttjar samma markområde är helt avgörande för en god samexistens. Nyttan med åtgärden bedöms måttlig. Nyttan bedöms överväga kostnaderna.

1 d) Minska risk för olyckor vid isras och iskast

Bolagen har med stöd av Enetjärn Natur gjort en analys av riskerna för isras och iskast på Gabrielsberget. Sammanfattningsvis bedöms risken för att olycka ska ske till följd av att renar eller renskötare träffas av is vara mycket liten. Bolagen har avisningssystem på samtliga vindkraftverk och arbetar kontinuerligt med att ytterligare försöka minska risken för iskast.

Även om risken för olyckor vid isras eller iskast är mycket liten, är det motiverat att bolagen vidtar åtgärder för att öka tryggheten.

Bolagen ska informera de renskötare som befinner sig i Lögdeå vinterland i de fall det föreligger förhöjd risk för isras eller iskast, exempelvis genom SMS-tjänst.

Bolagen ska en gång vart femte år erbjuda en två timmars utbildning för renskötarna i de berörda samebyarna om iskast och vad de själva kan göra för att minska risk för olyckor. Exempelvis, informera om var risken för iskast är som störst i förhållande till rådande vindriktning, vad man kan tänka på när man närmar sig ett vindkraftverk etc. Varje part föreslås stå för sina egna kostnader vid dessa möten.

Renskötarna rekommenderas att använda skoterhjälm om de befinner sig inom vindkraftanläggningen. Bolagen ska erbjuda skoterhjälm till de renskötare som

nyttjar området kring vindkraftanläggningen. Som tidigare nämnts ska hjälmarna användas av den sameby som bedriver renskötsel på Gabrielsberget. Hjälmar byts ut efter normalt slitage. Antalet hjälmar har uppskattats till 5 stycken och uppskattas behöva bytas ut vart 5:e år.

Genom att vidta informationsåtgärder och förse renskötarna med skoterhjälmarna kan den redan mycket låga risken för olyckor vid isras och iskast reduceras ytterligare. Åtgärden syftar främst till att förbättra renskötarnas arbetsmiljö. Nyttan med åtgärden bedöms vara liten till måttlig och bedöms överväga kostnaderna.

2 a) Ersättning för förlorat bete

Ersättning för foder som föreslås nedan utgår från att åtgärderna 1a, 1b och 1c vidtas.

För att kompensera för den skada som uppstått till följd av vindkraftanläggningen och för att försöka locka renarna att nyttja det naturliga betet inom vindkraftområdet föreslås att bolagen tillhandahåller foder (pellets i lösvikt) till den sameby som respektive år nyttjar Lögdeå vinterland för renbete. Fodret är avsett att användas inom vindkraftanläggningen samt anslutande område för att kompensera för det förlorade betet motsvarande utfodring av 82 renar under 4 månader. Utfodring av 82 renar under 4 månader motsvarar en fodermängd på 20-30 ton foder. Bolagen föreslås kompensera för 30 ton foder (pellets i lösvikt) respektive år som Lögdeå vinterland används för renbete av minst 600 renar.

Enligt de grova uppskattningar och beräkningar som gjorts i tidigare avsnitt har områdets bärkraft reducerats med 82 renar. Helutfodring av dessa renar under 4 månader med 2-3 kg foder per ren och dag motsvarar 20-30 ton pellets. Erfarenheterna från kontrollprogrammet visar att i genomsnitt 74 ton pellets krävs för att bedriva renskötsel i vinterlandet (dvs. ytterligare i genomsnitt ca 44-54 ton foder utöver de 20-30 ton som uppskattas ovan). Denna mängd har dock varierat. Vintern 2012/13 användes totalt 60 ton foder och vintern 2013/14 användes totalt 90 ton foder. Som nämnts ovan kan det dock ifrågasättas om området har en långsiktig bärkraft för 1500 renar som Byrkije haft på vinterbete i området under de två sista åren under uppföljningstiden. En slutsats från detta är att den mängd foder som redovisas i den slutliga rapporten för kontrollprogrammet inte till sin helhet beror på vindkraftsanläggningen, utan snarare beror på att fler renar tagits till området än tidigare. Enligt samråd vid framtagande av MKB 2006 var det även tidigare år nödvändigt med stödutfodring vissa vintrar. Utöver pellets föreslås att bolagen även kompenserar det förlorade betet med ensilage och renlav för att renarna ska få en bättre varierad kost och därmed värna om renarnas hälsa. Enligt kontrollprogrammets två driftår (2012/2013 och 2013/2014) samt säsongen 2014/2015 har det gått åt i genomsnitt 25 balar ensilage och 680 säckar renlav under ca 18 dagar för 1500 renar per säsong.

Bolagen föreslås baserat på denna information kompensera 82 renars förbrukning av renlav och ensilage motsvarande 10 balar ensilage och 250 säckar renlav per

säsong (beräkningen har avrundats uppåt för att vidta en viss säkerhetsmarginal vid åtgången av foder) de år som Lögdeå vinterland används för renbete av minst 600 renar.

Bolagen föreslås även kompensera för lossning av renfoder vid två tillfällen per vintersäsong.

Ersättning för förlorat bete i åtgärd 2 a) bedöms till stor del bidra till att vinterlandets funktion kan kvarstå. Utav alla föreslagna åtgärder bedöms denna åtgärd vara den som skapar störst nytta. Kostnaden för åtgärden är hög, men nyttan med åtgärden bedöms överväga denna kostnad.

2 b) Ersättning för ökad bemanning

Omfattningen som föreslås nedan utgår från att åtgärd 1 a), 1 b) och 1 c) vidtas.

För att kompensera för den kvarstående skada som uppstått till följd av vindkraftanläggningen föreslås att bolagen årligen ersätter den sameby som respektive år nyttjar Lögdeå vinterland för renbete med ytterligare en renskötare under två månaders tid. Ersättningen för ökad bemanning har beräknats till en total kostnad om 65 000 kr per vintersäsong under förutsättning att minst 600 renar nyttjar Lögdeå vinterland.

En årlig kompensation för skada, som baseras på samebyns merkostnader avseende ökad bemanning, har under kontrollprogramsperioden visat sig vara nödvändig, dock med beaktande att antalet renar under drifttiden i förhållande till perioden innan vindkraftanläggningen byggdes bör ha en inverkan i det ökade behovet av bemanning.

De åtgärder som föreslagits, främst åtgärderna 1 a), 1 b) och 2 a) bedöms innebära att konsekvenserna som beskrivits i kontrollprogrammet kan reduceras. Det är mycket svårt att kvantifiera denna reduktion eftersom en reduktion i arbetstid även kan innebära att en renskötare kan arbeta färre timmar per dag. Det bedöms dock vara troligt att en extra person kommer att behövas under två månader även om åtgärderna i 1 a), 1 b) och 2 a) vidtas.

Genom att samebyn har tillgång till ytterligare en person under de månader som bedöms bli mer arbetskrävande kan renskötarna styra och hålla renarna inom vinterlandet, inklusive vindkraftområdet. På så vis kan åtgärden bidra till att kompensera för betesförlusten och öka vinterlandets bärkraft. Nyttan med åtgärden bedöms stor och bedöms överväga kostnaderna.

2 c) Ersättning för ökat behov av skoter, bil m.m.

Omfattningen som föreslås nedan utgår från att åtgärd 1 a), 1 b) och 1 c) vidtas.

För att kompensera för den kvarstående skada som uppstått till följd av vindkraftanläggningen föreslås att bolagen varje år ersätter den sameby som nyttjar Lögdeå vinterland för renbete för merkostnader avseende bränsle och utrustning. Bolagen föreslås ersätta nyttjandet av skoter och bil för en person under två månader varje år. Ersättningen har beräknats till 34 000 kr per vintersäsong under förutsättning att minst 600 renar nyttjar Lögdeå vinterland.

En årlig kompensation för skada, som baseras på samebyns merkostnader avseende ökat behov av skoter och bil har under kontrollprogramsperioden visat sig vara nödvändig. Beaktas ska att antalet renar under drifttiden i förhållande till perioden innan vindkraftanläggningen byggdes bör ha en inverkan på dessa merkostnader.

De åtgärder som föreslagits, främst åtgärderna i 1 a), 1 b) och 2 a) bedöms innebära att konsekvenserna som beskrivits i kontrollprogrammet i form av merkostnader (bränsle och utrustning) kan reduceras med ungefär hälften (grovt räknat).

Genom att ersätta samebyn för ökat behov av skoter och bil kan renskötarna styra och hålla renarna inom vinterlandet, inklusive vindkraftområdet. På så vis kan åtgärden bidra till att kompensera för betesförlusten och öka vinterlandets bärkraft. Nyttan med åtgärden bedöms vara stor och bedöms överväga kostnaderna.

Samlad bedömning av kvarstående konsekvenser

Vindkraftanläggningen ligger inom Lögdeå vinterbetesland som arealmässigt är ett mycket begränsat område. För att kompensera för de skador som uppstått av vindkraftetableringen föreslås ett omfattande paket av åtgärder. Det generella kunskapsunderlaget kring olika åtgärders funktion är relativt begränsat. Det finns förvisso erfarenheter av de föreslagna åtgärderna var och en för sig, men inte i den kombination och i det sammanhang som råder på Gabrielsberget. Det finns därför en osäkerhet som endast kan uteslutas efter det att åtgärderna genomförts. Bedömningen är dock att vindkraftbolagen efter genomförande av åtgärderna gjort det man kan för att kompensera för konsekvenserna och att de kvarstående konsekvenserna är små om åtgärderna faller väl ut. Sett ur det perspektivet bedöms renskötsel även fortsättningsvis kunna bedrivas i Lögdeå vinterland i samma omfattning som innan vindkraftanläggningen byggdes, dvs. med upp till 800 renar under max 4 månader.

Den skada som inte kan bortses ifrån är det faktum att det skett förluster av lavbete. Även om några av åtgärderna, framförallt foder, syftar till att kompensera för denna skada är utfodring ett sämre alternativ för renskötseln. Vindkraften har byggts i ett orört område och renskötarnas arbetsmiljö har förändrats. Även om risken för iskast är mycket låg kan den inte helt elimineras.

Slutligen, de kvarstående konsekvenserna är även till stor del beroende av Lögdeå vinterlands totala bärkraft. Det är tveksamt om området, oavsett vindkraftetableringen, kan ha en långsiktig bärkraft för de 1500 renar som medges utan att området får vila något eller några år.

VAD MOTPARTERNA ANFÖRT

Länsstyrelsen i Västernorrlands län har avstått från att yttra sig. Yttranden har inkommit från Vilhelmina norra, Vapsten, Byrkije och länsstyrelsen i Västerbottens län (länsstyrelsen). Nedan redogörs för vad som i huvudsak har framförts i målet.

Vilhelmina norra

Villkor ska enligt samebyns syn vara utformade så att rennäringen står skadeslös när ett intrång påverkar rennäringen negativt. Samebyns inställning har varit och fortfarande är att en vindkraftsetablering i området ger alltför negativa konsekvenser för rennäringen och det bekräftar också kontrollprogrammet som genomförts. De föreslagna åtgärderna tar inte hänsyn till att renarna undviker området nära vindkraftsparken och att det fortfarande inte finns forskning som visar att renarna kommer att vänja sig vid vindkraft.

Gabrielsberget ligger mitt i Lögdeå som är ett utpekad konventionsområde. Vid ett möte om renskötselkonventionen i Luleå den 19 oktober 2015 där både Sverige och Norge medverkade gav ministrarna beskedet att de kommer att ratificera konventionsförslaget från 2010 där Gabrielsbergets vindkraftspark nu ligger mitt i konventionsområdet Lögdeå. Tidsplanen för arbetet är under 2016. Detta ska domstolen ta i beaktande när det gäller beslut om villkor. Om villkoren inte håller rennäringen skadeslös kommer norska reinbetesdistriktet att vilja byta konventionsområde. Det är den nationella myndigheten i ett av länderna som prövar om en åtgärd ska tillåtas inom ett område som i enlighet med denna konvention får användas för gränsöverskridande renskötsel. Den nationella myndigheten ska vid sin bedömning se till att området så långt som möjligt skyddas mot ingrepp som påtagligt kan försvåra renskötseln i området. Om en sådan åtgärd ändå tillåts, ska landet se till att behovet av renbete tryggas eller, för det fall detta inte är möjligt, utge ersättning i enlighet av nationell rätt.

Vilhelmina norra har idag inte utrymme att inom samebyns betesområde tillse att det norska distriktet får ett nytt konventionsområde motsvarande Lögdeå. Oavsett om Byrkije inte betar sina renar i området så kommer Vilhelmina norra att använda betesområdet eftersom intrångsbilden inom samebyns vinterbetesområde är omfattande och samebyn behöver nyttja alla betesresurser som är tillgängliga.

De föreslagna åtgärderna håller inte rennäringen skadeslös.

Bolagen har i sitt förslag fysiska installationer som 10 väderskyddade krubbor för användning inom vindkraftsparken för att renarna ska vänja sig. GPS-positioner av renarna från tre års betande i området visar att renarna undviker områden inom vindkraftsparken. Tidigare har försök visat att renarna trots foder inte vill vara i vindkraftsområdet där de utsätts för en konstant störning.

Ska foderkrubborna användas vid stödutfodring för att kompensera förlorat bete räcker det inte med 10 foderkrubbor utan det behövs minst en krubba per 50 renar. Det är osäkert om krubbors livslängd vid användning håller 10 år. En bra åtgärd borde vara att bolagen ansvarar för att krubborna är funktionella varje år.

Tekniska hjälpmedel som GPS-halsband är en bra åtgärd för att kontrollera att renarna håller sig inom konventionsområdet men det betyder också att det behövs täta positioner av halsbanden och följderna av det kan bli att batterierna inte räcker under tiden renarna är i området. Att inte bolagen står för driftkostnaderna av halsbanden förefaller lite märkligt när de själva föreslagit GPS-halsband som åtgärd.

Ersättning för förlorat bete

Vindkraftsparken orsakar omfattande betesbortfall. Både genom vägar och fundament, men mest för att renarna inte finner betesro inom och omkring vindkraftsparken.

Bolagen har räknat med ett betesbortfall motsvarande 82 renar. Samebyn förstår inte hur bolagen har kommit fram till att ersättning för förlorat bete motsvarar utfodring av 82 renar. Bolagen hänvisar till att områdets bärkraft har reducerats. Samebyn har många generationers kunskap om betesområdets bärkraftighet och hur betesresurser ska brukas långsiktigt. Efter att vindkraftsparken uppfördes har renarnas betesmönster förändrats och där vindkraftsverken står idag var ett naturligt bete för renarna. Området är mindre känsligt för väderförhållanden eftersom det är ett kuperat landskap. Renarnas beteende idag är att de inte betar i området och att de inte får betesro i närheten av vindkraftsparken. De söker sig till områden där de inte kan se eller höra vindkraftsverken. När inte hela området kan nyttjas så blir de områden som renarna använder hårdare betat och det betyder i förlängningen att rensköterna inte kan ha sin långsiktiga betesplanering. När renarna betar samma område längre än brukligt år från år påverkas betet negativt.

Under kontrollperioden användes enligt bolaget 60 ton under säsongen 2012/2013 och 90 ton under säsongen 2013/2014. Villkoren ska vara gällande 25 år och kompensera för den skada som vindkraftsparken orsakar rennäringen.

Samebyn anser att bolagen ska ersätta den faktiska betesförlusten och ersätta det foder som samebyn behöver under betessäsongen.

Bolagen ger inte heller förslag på en anläggning dit renar kan samlas när betesresurserna inte räcker till och renarna börjar röra sig och samlingsarbetet blir allt för svårt. Anläggningen bör vara utrustad med vatten och sjukhagar.

Angående bolagens resonemang kring extra arbetskraft har kontrollprogrammet visat att det tidigare innan vindkraftsparken uppfördes var ett lättskött område där en man tidigare klarat att sköta renhorden, nu behövs flera människor för att renarna ska hålla sig inom samma område. Samebyn anser att även om det norska distriktet inte brukar området så kommer betesområdet att nyttjas av Vilhelmina norra och om de flyttar till området i slutet av oktober/början av november när det är lite snö och det är svårbevaktat med snöskoter. Visar renarna undvikelseeffekt, att de inte stannar i området, behövs åtgärder för de konsekvenserna. Bolagen har endast i villkoren resonerat utifrån att Byrkije ska nyttja området men om de begär ett annat

betesområde ersätter inte villkoren den skada som uppkommer om samebyn kommer ner till området tidigare än vad Byrkije har gjort.

Samebyn förstår inte resonemanget att sätta en nedre gräns för det antal renar som betar området för att villkoren ska träda ikraft. Samebyn anser att skada av vindkraftsparken är negativ oavsett hur många renar eller hur få renar som betar området.

Bolagens samlade kvarstående konsekvenser

Samebyn anser att under flera års tid har konsekvenser av vindkraftsparken analyserats och åtgärder har genomförts. Analys av GPS-positioner visar att renarna har ett annat betesmönster och att renskötseln förändrats i området. Detta är allvarliga konsekvenser för renskötseln när den traditionella kunskapen av ett långsiktigt nyttjade inte kan användas för att det blivit en förändrad markanvändning i området. Bolagen ska kompensera renskötseln för det merarbete och den förlorade betesresurs som tagits i anspråk. Dessutom ska hjälpmedel såsom extra arbetskraft och helikopter finnas tillgängliga om renarna söker sig utanför området. Om sammanblandning sker med en annan siida eller annan samebys renar då uppstår även merarbete med samling, skiljningar och transporter. Det anser samebyn att bolagen ska ersätta.

En aspekt som inte tagits med av bolagen är renens hälsa i förhållande till att ständigt vistas i en miljö där det hela tiden finns ljud oavsett om det är i närheten av vindkraftsparken eller i närheten av E4. Får renen själv välja väljer den området invid E4 och järnvägen. Här ska tas i beaktning att renen inte kan vänjas vid ljuden eftersom de under den tid som de inte befinner sig i Lögdeå betesområde är i fjällområden där de inte utsätts för ljud. Bolagen menar att renarna kan vänja sig att beta i vindkraftsparken. Försök har gjorts att fodra medan vindkraftsverken är igång och resultatet av det är att renarna kommer till krubborna och äter, en del har även legat brevid krubborna och väntat på mera foder medan merparten av renarna endast gått till krubborna för att äta och genast avlägsnat sig från området därefter utan att gräva efter mat. Alternativa beten till renlaven, myrlanden mellan vindkraftsverken kan inte nyttjas till bete och därför tvingas renen till de kuperade landskapen där merparten av betet består av renlav. Ljudnivån från vindkraftsverken är höga och påtagliga i hela vindkraftsområdet och även mellan vindkraftsverken. Djuren är som människan och att ständig utsätts för ljud är inte bra för hälsan.

Förslag till villkor

Vilhelmina norra sameby inkom till domstolen med förslag till villkor den 14 december 2015. De förslag som samebyarna slutligen enats om framgår av rubriken ”Yrkanden och inställning”.

Vapsten

Vapsten har åberopat samma omständigheter som Vilhelmina norra och tillagt i huvudsak anført följande.

Inledning

De konsekvenser som vindkraftsparken har inneburit på renskötseln är enligt samebyn så kännbara och allvarliga att parken ursprungligen inte borde ha erhållit tillstånd. Mot bakgrund av de erfarenheter som rennäringen har erfarit anser samebyn att parken av hänsyn till rennäringen och under tid då renskötsel är tillåten i området bör hållas nedslängda. Detta särskilt mot bakgrund av att dels det s.k. kontrollprogrammet och dels renägarnas egna erfarenheter och mot bakgrund av de GPS-data som numera finns tillgängligt tydligt utvisar att renar inte har betesro inne och intill vindkraftsparken. Detta har i sin tur lett till betesbortfall och en förändrad markanvändning, vilket kommer att innebära att renbetet för påtaglig tid framåt kommer att vara förlorat eftersom den förändrade markanvändningen innebär att vissa områden betas mer intensivt än andra områden främst beroende på att renarna söker sig undan räckhåll för ljud och syn av vindsnurrorna.

Renskötselrätten

Vapsten innehar enligt NJA 2011 s. 109 och 3 § 2 rennärlagen (1971:437) 3 § 2 renskötselrätt till det aktuella området.

Renskötselrätten utgör en bruksrätt till fast egendom. Däremot, i motsats till andra bruksrätter bygger renskötselrätten inte på avtal, utan dess innehåll bestäms väsentligen av rennärlagen och grundas på sedvana och är således en självständig rätt oberoende av befintlig lagstiftning och avtal.

Renskötselrätten är därtill en civil rättighet, som tillkommer vissa bestämda personer (medlemmar i sameby) och avser specifika markområden, som samebyns medlemmar har brukat under sådan tidslängd och intensitet att bruksrätten uppstått. Renskötselrätten är således inte bara en näringsrätt av offentligrettslig karaktär.

Renskötselrätten gäller, i motsats till andra bruksrätter, i princip under obegränsad tid och kan inte sägas upp. På detta vis liknar renskötselrätten äganderätten. Renskötselrätten omfattas av grundlagens och Europakonventionens egendomsskydd, något som Högsta domstolen har fastslagit idet s.k. Skattefjällsmålet, NJA 1981 s. 1. Detta får bl.a. konsekvenser för påföljderna vid överträdelse av markägarens skyldigheter. Vid andra nyttjanderätter kan avtalet mellan parterna hävas eller åtminstone sägas upp i förtid, för renskötseln och berörd sameby finns inga sådana sanktionsmöjligheter. Det återstår bara skadestånd eller talan om fullgörelse av motpartens skyldigheter.

Med bristen på reglerande avtal sammanhänger även att förvaltningsmyndigheter och domstolar i viss mån ingriper i rättsförhållandet mellan markägare och sameby samt i det här fallet näringsidkare (bolagen) som genom avtal med fastighetsägarna erhållit nyttjanderätt till de i målet aktuella fastigheterna. Även om ingreppen i första hand sker för att tillgodose närmast offentliga intressen såsom vindkraft i det nu förevarande ärendet har dåvarande fastighetsdomstolen samtidigt reglerat civilrättsliga förhållanden. Något som i nu förevarande typ av mål delvis måste hanteras genom uppställande av villkor i syfte att lindra de skador som uppstår på

rennäringen dels i egenskap av ett s.k. allmänt intresse, dels de skador som uppstår på enskilda renkötselutövare och samebyar. Ofta är det svårt att hålla isär renkötselrättens delvis offentlighetsrättsliga och civilrättsliga delar och samtidigt iaktta hänsyn till statsmaktens önskemål om t.ex. förnyelsebar energiutvinning samtidigt som staten också gett uttryck för att särskilt skydda och främja samernas kultur och näringar.

Vapsten anser att det meddelade tillståndet innebär en för rennäringen förändrad markanvändning och försämrade förutsättningar att bruka samma markområde och finna bete för samebyns renar. Därför är det helt nödvändigt att villkoren utformas på ett sätt som helt tillser att rennäringen inte försätts i ett sämre läge och situation som rådde innan parken erhöll tillstånd och fördes upp.

De av bolagen föreslagna villkoren

Vapsten anser att de föreslagna villkoren ska utläsas mot den bakgrunden att de föreslås av en part som åsamkar en tredje part skada, dvs. de är tilltagna med minsta möjliga mån. De föreslagna villkoren är enligt samebyn inte tillräckliga för att garantera att rennäringen inte försätts i en sämre situation än den som rådde innan vindkraftsparken kom på plats vad avser möjligheten att nyttja markområdet för renbete.

Den nu ifrågavarande vindkraftsparken har inneburit att betesområdet Lögdeå inte längre kan anses utgöra ett s.k. sammanhängande betesområde. Ett sammanhängande betesområde är viktigt för att renarna skall stanna upp och kunna beta i ro. Om renarna störs vid betning så innebär det att renarna söker sig till andra områden för att söka renbete. För Byrkije finns inget sådant intilliggande betesområde utan att riskera att tränga in på de övriga berörda samebyarnas betesområden som nyttjas av annan vinterbetesgrupp i någon av samebyarna Vapsten eller Vilhelmina norra.

Bolagen har beskrivit att antalet renar från Vapsten som brukar vinterbete i det aktuella området successivt har sjunkit. Det påståendet är helt felaktigt. Betesvintern 2006-2007 nyttjande samebyns renägare det nu aktuella området. Eftersom det var majoriteten av samebyns renägare som betade med sina renar i området så betade 2/3 av samebyns renar i området den aktuella vintern.

Bolagens förslag till villkor om utfodring är enligt samebyn så marginellt tilltaget att om villkoret utformas i enlighet med bolagets förslag så kommer det att innebära att inte alla renar som skulle kunna nyttja området får ersättningsföda. Samebyn anser att villkoret ska utformas så att det markanspråk med följande betesförlust av naturbete som vindkraftsparken orsakar samt den undvikelsezon som både renägarna och kontrollprogrammet visar på kompenseras. Kompensationen kan endast ske genom att bolagen åläggs att tillhandahålla renfoder, renlav och ensilage. Ersättning för foder ska kompensera samebyarna så att de kan använda området på ett hållbart sätt och inte riskera överbetning av områden. Bolagen bör enligt samebyn åläggas att kompensera samebyarna med foder till minst 1500 ren i 30 dagar. Varje ren skall ha möjlighet att äta 3 kg foder/ dag för att inte hamna i sämre kondition än när den sätts i hage för utfodring. Dessutom behöver renarnas magar

omställas till annan föda än naturbete, vilket enligt samebyn tar någon vecka i anspråk. Det skulle innebära att bolagen enligt samebyns uppfattning bör åläggas att tillställa minst 135 000 kg renfoder, 600 säckar renlav och 30 balar ensilage. Även om Byrkije inte använder området ska villkoren utformas på sådant sätt att de kan nyttjas av den eller de samebyar som civilrättsligt har en upparbetad sedvana till området i enlighet med 3 § rennäringslagen.

Samebyn anser också att bolaget skall ombesörja att ta ner den befintliga renskötselanläggningen vid Jansmark som inte kan användas idag och ombesörja att bygga en ny hage på plats som vid ett senare tillfälle får anges av berörda renskötselutövare. Om en renskötselanläggning inte kan uppföras med stöd av 16 § rennäringslagen ska bolaget tillse att erforderlig mark tillställs så att en renskötselanläggning kan uppföras. Hagen ska kunna rymma minst 1500 renar och vara av den storleken att inte fler än 100 renar behöver rymmas per hektar. Vidare ska anläggningen utrustas med en s.k. sjukhage dit renar som behöver särskild tillsyn kan föras. Vidare ska anläggningen förses med erforderlig vattenanläggning för 1500 renar. Hagen bör också utformas på sådant sätt att renskiljning (vid sammanblandade renar) kan företas. Invid hagen ska en fodersilo uppföras samt förses med belysning. Plogning och uppskottning till hage och parkering ska ombesörjas av bolaget. Det är viktigt att det finns anläggningar som underlättar samlingsarbetet samt att dessa utformas på ett sätt så att erforderlig djurhänsyn och iakttagande av gällande bestämmelser rörande djurskyddet kan efterlevas.

Samebyn har erfarenhet av uppförande av renskötselanläggningar till följd av bl.a. vattenregleringar m.m. Samebyn vill därför göra domstolen uppmärksam om att det är helt nödvändigt att villkoren rörande en renskötselanläggning utformas på ett sådant sätt att bolagen åläggs ansvar för löpande underhåll samt nedmontering av densamma när tillståndet har löpt ut. Vidare är det också av vikt att villkoren utformas så att anpassning av anläggningen är möjlig med hänsyn till justerade bestämmelser rörande t.ex. djurskydd eller dylikt.

För att möjliggöra utfodring av renar skall bolagen åläggas att tillhandahålla minst 30 väderskyddade krubbor (foderautomater) för utfodring, 3 kälkar för uttransport av foder, motordriven såg, elverk alternativt tillse att anläggningen kopplas till elnät, drivmedel (skottrar, såg, elverk osv) samt andra erforderliga redskap som höyxa och grep att användas vid utfodring.

Bolaget ska vidare ansvara för att krubbor, kälkar samt silo underhålls och ses över 1 gång per år och att de byts ut när behov föreligger. Därtill behövs förvaringsutrymme för dessa redskap (krubbor, kälkar osv.) där allt kan förvaras under den tid då renskötsel inte bedrivs. Anläggningen samt förvaringsutrymmet ska därtill vara försäkrat genom bolagets försorg mot inbrott eller sabotage.

Bolagen ska tillse att minst två skottrar finns tillgängliga för rennäringens vidkommande vid dels det extraarbete som uppstår med anledning av vindkraftsparken, dels utfodring. Skotrarna skall vara tillgängliga fr.o.m. 1 oktober till och med 30 april då renskötsel är tillåten i området. Bolagen ska ansvara för att dessa skottrar är väl underhållna, försäkrade och ska liksom anläggningarna successivt bytas ut så att villkoren uppställda för rennäringen efter tid inte försämras.

Bolagen ska ersätta en extra arbetskraft under tiden som renarna befinner sig i området och ersätta merkostnader för renskötarna avseende bränsle för ökad trafik med skoter och bil under tid då renskötsel är tillåten i området. Ersättningen och lönen ska baseras med utgångspunkt av den ordning som länsstyrelsen tillämpar för bevakningspersonal.

Bolagen ska också åläggas att ersätta minst tio timmar helikopterflygning. Dessa timmar ska mot bakgrund av de olika renskötselutövarna i det aktuella området faktureras bolagen efter samråd mellan samebyarna.

Bolagen ska enligt samebyn också åläggas att ersätta det merarbete och kostnader som uppstår i samband med kvarvarande renar, som på grund av vindkraftsparken inte har kunnat samlas ihop under våren och således blivit kvar i området. Vidare skall ersättning för merarbete i form av hämta renar från intilliggande samebyar på grund av den spridningseffekt som vindkraftsparken har på renar tillställas rennäringen.

Byrkije

Byrkije har åberopat samma omständigheter som Vilhelmina norra och Vapsten samt tillagt i huvudsak följande.

Bolagen har dragit slutsatser om betesförlusten baserat på direkt förlust av arealer vid exploatering. Byrkije baserar emellertid den faktiska betesförlusten på den exploaterade arealen samt den areal där renarna undviker att beta. Det är viktigt att hänsyn tas till hela bilden vid en kompensation.

Kontrollprogrammet visar att det har blivit mycket mer arbetskrävande och kostsamt att bedriva rennäring i området sedan vindkraftsparken byggdes. Innan utbyggnaden var det enklare och billigare att hålla en renhjord på vinterbete i området, under perioder kunde en man ensam valla hela hjorden på vinterbetet.

När området förhandlades fram i renbeteskonventionen visade beräkningarna att området långsiktigt skulle hålla för vinterbete för minst 1 500 renar fördelade på tre siidaandelar. Det uppfattas som oseriöst och respektlöst när bolagen sår tvivel om de här värderingarna och vill justera ner antalet till 800.

En annan aspekt är hur renarna hanterar situationen när de befinner sig i områden där det hela tiden finns ljud från vindkraft eller i närheten av E4 bil/tåg. För renarna själva välja ser det ut som bil och tåg leder till mindre betesavvikelse.

Alternativt bete till renlav som källor och myrar mellan vindkraftverken, utnyttjas inte som tidigare. På grund härav söker sig renarna till mer kuperad terräng där merparten av betet består av renlav. Detta leder till en betydande snedfördelning av betesbruket och kan leda till nedbetning av återstående lavbeten.

Även med de föreslagna villkoren oroar sig rennäringens utövarna för renarnas betesro, att de söker sig ut mot E4 eller järnvägen. Dessutom har potentiella

konflikter med markägare och bofasta ökat på grund av motståndet mot vindkraft. Slutligen är säkerheten för renar och renskötare hotad på grund av risken för iskast, detta problem har enligt distriktets uppfattning bagatelliserats fullständigt av bolagen.

Samebyarnas åberopade sakkunnigutlåtanden

Samebyarna har åberopat ett sakkunnigutlåtande upprättat av AS och ett sakkunnigutlåtande upprättat av HT, AS och PS. De har anfört följande i anledning av utlåtandena.

Genom AS utlåtande beskrivs hennes forskning vid Sveriges Lantbruks-universitet (SLU) där hon varit projektledare för två olika projekt om renar och vindkraft inom ramen för forskningsprogrammet Vindval. De har studerat renarnas reaktion på vindkraftsutbyggnad i både byggfas och i driftfas. I samtliga studier har de funnit att etablerandet av vindkraftparker har haft en påtaglig påverkan på renarna och den traditionella renskötseln. Det har bland annat lett till att berörd sameby tvingats till ej önskvärda anpassningsåtgärder som utfodring och/eller ökade arbetsinsatser.

I HT m.fl.:s sakkunnigutlåtande beskrivs betesproduktionen i Lögde-Gabrielsbergsområdet. De sakkunniga har beräknat renbetesdygn för Lögdeålandet baserat på gällande och väl etablerade metoder och utifrån de mest aktuella vegetationskarteringarna. De finner att området kan hålla 1500 renar i 153 dygn. De finner att betesbortfallet på grund av vindkraftsparkens etablering motsvarar 21 dygn för 1500 renar. Detta betesbortfall motsvarar 64 ton utfodring. I utlåtandet redovisas deras beräkningar.

Länsstyrelsen

Synpunkter på redovisning av uppföljningen av konsekvenserna för rennäringen

Kontrollprogrammet behandlar inte det direkta bortfallet av renens bete. Av kontrollprogrammet framgår att 764 ha betesmark har tagits i anspråk för vindkraftsparken, varav 46 % är mycket gott vinterbete. GPS- studierna pekar på att renen finner betesro ca 1 km från vindkraftsområdets ytterkanter. I praktiken innebär detta att ca 2 800 ha inte kan nyttjas optimalt för bete (undvikelsezon). Detta innebär att ca 1 200 ha ($0,46 * 2\ 800$) mycket gott vinterbete mer eller mindre har gått förlorat, vilket motsvarar en tredjedel av området med mycket gott bete. Om man, som bolagen gör nedan, räknar med att visst bete ändå kan bedrivas på hälften av de mycket goda betesmarkerna så har bärkraften minskat med 17 %. Bolagens resonemang kring betesförlust utgår delvis från andra siffror än kontrollprogrammets. Bolagen: totalt 23 600 ha tillgänglig betesmark väster om E4:an vs kontrollprogrammets 21 285 ha teknisk tillgänglig mark väster om E4:an. Bolagens beräkningar görs på arealen lavrik mark (14 000 ha) utan att redovisa hur man kommit fram till denna siffra, medan kontrollprogrammet redovisar 3 599 ha mycket gott vinterbete.

Bolagen kommer fram till att bärkraften minskat med 10 % p.g.a. vindkraftsparken. Det är en betydligt lägre påverkansgrad än vad siffrorna i kontrollprogrammet indikerar.

Utgångspunkten vid bedömningar av åtgärder och ersättningar har varit att Lögdeå vinterbetesland väster om E4:an har bärkraft för 800 renar, vilket verkar rimligt.

Bolagen framhåller att man med åtgärdsförlagen vill begränsa och kompensera vindkraftsanläggningens påverkan på renskötseln och därtill kompensera minskningen av områdets naturliga betesförutsättningar och förutsättningar för renskötseln. De förslagna åtgärderna och ersättningarna innefattar information, utfodring, säkerhet och arbetskraft men ingen långsiktigt hållbar kompensation för minskningen av områdets naturliga betesförutsättningar. Då ingen överenskommelse har uppnåtts mellan berörda samebyar och bolagen angående åtgärds paketet vill länsstyrelsen framhålla att det är viktigt att dra lärdom av erfarenheter utifrån kontrollprogrammet under verksamhetens olika faser men också samordna villkoren för att underlätta för bolag, berörda samebyar och tillsynsmyndigheten varför åtgärder som ökar den naturliga betestillgången är att föredra då renar mår bättre och håller sig friskare av naturligt bete. En sådan åtgärd kan vara att sprida ut lavfragment för att öka lavetableringen i området väster och norr om vindkraftsparken. Försök pågår på hyggesmark. Lavspridning kan mycket väl testas för att kompensera betesförluster p.g.a. vindkraft.

Till listan på åtgärder bör även tillfogas Gabrielsberget Vind AB:s åtagande i tillståndsbeslutet rörande uppförandet av ytterligare sex vindkraftverk väster om de 40 verk som redan är uppförda, gällande uppförande av en samlingshage som ersättning för befintlig samlingshage vid Jansmark. Placeringen avgörs i samråd med de samebyar som använder området och tillsynsmyndigheten, samt efter godkännande från markägare.

Länsstyrelsen anser samantaget att det är viktigt att åtgärderna för skadelindring är sådana som verksam sameby står bakom och bedöms ge önskad/ tillräcklig effekt.

Synpunkter på förslag till villkor/åtgärder för renskötseln

Vid prövningen gjordes en avvägande bedömning av intressena rennäring kontra samhällets behov av förnyelsebar energi. Prövningsmyndigheten ska i prövningen se till att en långsiktigt hållbar rennäring kan bedrivas bl.a. genom att beakta rennäringens riksintressen. Markerna var tidigare konventionsområde och därför inte aktuellt för att utpekas som riksintresse men betet i området bedöms som gott. Enligt underlag i samband med prövning av Gabrielsberget har man bl.a. visat förekomsten av lavrik barrskog, något som även innefattat Ava-området. Områdets betydelse för renbete bör därför inte underskattas, då en tredjedel av de bästa betesmarkerna på Gabrielberget mer eller mindre gått förlorat p.g.a. vindkraftsparken.

BOLAGENS BEMÖTANDE

En uppenbar tvistefråga rör antalet renar som kan nyttja området långsiktigt. Rensköterna hävdar, med hänvisning till uppgifter i underlaget för områdets utpekande som konventionsområde, att området kan föda upp till 1 500 renar. Bolagen har å sin sida bedömt att området som rennäringen i praktiken utnyttjar kan föda högst 800 renar. Denna uppfattning har bolagen grundat främst på hur området nyttjats under ett flertal år samt uppgifter från renskötare i samband med att miljökonsekvensbeskrivningen för tillståndsprövningen upprättades. En viss uppräknig har dock gjorts utifrån försiktighetsprincipen.

Utifrån de fördjupade utredningarna av renbeteskapaciteten med och utan påverkan av vindkraftanläggningen har bolagen övervägt om det finns anledning att i någon del justera de förslag till villkor som bolagen framfört i yttrande den 17 juni 2015. Bolagens slutsats är att det inte finns skäl att justera förslagen.

Bolagens förslag om ersättning för bete

Enetjärns utredning visar att det saknas grund för att basera ersättningen utifrån ett renantal om 1 500. Redan på denna grund bestrids samebyarnas yrkanden eftersom de grundar sig på kompensation för fler renar som oavsett vindkraftanläggningen kunnat beta i området långsiktigt. Det förhållandet att Byrkije valt att transportera ner runt 1 500 renar till Lögdeå vinterland i samband med vindkraftsetableringen har sannolikt bidragit till att området överbetats trots att bolagen svarat för en omfattande utfordring.

Bolagen har utifrån de förhållanden som varit rådande under åren mellan 1985 fram till tiden för anläggandet av vindkraftparken dragit slutsatsen att området långsiktigt inte medger vinterbete för mer än 800 renar. Under denna period var antalet renar som transporterades till vinterbeteslandet mellan 400 och 1 000. Under närmare 10 av dessa år transporterades överhuvudtaget inga renar dit.

Mot bakgrund av nu redovisade omständigheter och rensköternas uppgifter från miljökonsekvensbeskrivningen 2006 har bolagen föreslagit kompensationsåtgärder m.m. baserade på att det nyttjade området långsiktigt kan föda upp till 800 renar i fyra månader (120 dagar). Att rennäringen har valt att under provotiden frakta upp till 1 500 renar till området och bolagen ingått frivilliga överenskommelser under denna tid, medför ingen rättslig skyldighet för bolagen att kompensera för mer än den påverkan - faktiska betesförlust - som följer av vindkraftanläggningen.

Med hänvisning till Enetjärn Naturs utredning 2016-02-19 menar bolagen alltså att områdets renbeteskapacitet reduceras motsvarande renbete till 67 renar (i 120 dagar).

Bolagens förslag avseende ersättning för förlorat bete grundar sig på en reduktion av områdets bärkraft med 82 renar (i 120 dagar). Trots att utredningen nu visar att områdets bärkraft i själva verket minskar med 67 renar (i 120 dagar) finner bolagen inte anledning att justera villkorsförslaget.

Villkorsförslagen

Länsstyrelsen

Bolagen hänvisar till de beräkningar angående renbeteskapaciteten som redovisats ovan. Bolagen noterar att länsstyrelsen delar bolagens inställning vad avser antalet renar som långsiktigt kan nyttja vinterbetet i området.

Spridning av lavfragment är en åtgärd som fortfarande är i tidigt forskningsstadium, varför bolaget anser att det är en alltför osäker åtgärd att föreskriva som villkor.

Vapsten

Bolagen tillbakavisar påståendet om att villkoren formulerats med minsta möjliga mån. Som exempel kan nämnas följande. Ersättning utgår för bete för flera renar än redueringen av renbeteskapaciteten egentligen ger anledning till. Vidare har ersättningen beräknats utifrån 120 dagar medan området faktiskt nyttjats i medeltal i 108 dagar under kontrollprogrammet. Så som också påpekats i yttrandet föreligger också en viss överkompensation om antalet renar är mellan 600 och 800. Bolagens beräkningar har alltså gjorts på så sätt att marginalerna ligger på samebyns sida.

Bolagen ställer sig frågade till Vapstens påstående att det finns uppgifter från bolagen om att renantalet har sjunkit. Bolagen har hävdade att renantalet har ökat inom Lögdeå vinterland under perioden som kontrollprogrammet genomfördes jämfört med antalet renar som nyttjade området före kontrollprogrammet och att detta påverkar vid bedömningen av hur vindkraftanläggningarna påverkat renskötseln. Bolagen har utgått från uppgifter i kontrollprogrammet, uppgifter som samebyarna fått granska innan rapporten slutfördes. Enligt kontrollprogrammet nyttjades inte Lögdeå vinterland av Byrkije under 2006/2007 eftersom den svensk-norska renbeteskonventionen inte gällde då. Avtal mellan Vilhelmina Norra och Byrkije träffades först 2007/2008.

Byrkije

Med anledning av Byrkijes yttrande noterar bolagen att yttrandena delvis tycks röra en oro för konsekvenser hänförliga till anläggandet av de tillkommande sex vindkraftverken inom Gabrielsberget väst vilket inte omfattas av detta mål bortsett från en bedömning av de kumulativa konsekvenserna. Inga ytterligare åtgärder föreslås dock i detta mål med anledning av de kumulativa konsekvenserna. I stället har ytterligare åtgärder föreslagits i den pågående prövningen av Gabrielsberget väst.

Bolagen vill på intet sätt förneka att vindkraftanläggningen påverkar renskötseln i området. Tvärtom medges att en påverkan uppkommer och kommer att bestå under den tid som verksamheten pågår. Bolagen vidhåller dock att den föreslagna kompensationen och de föreslagna åtgärderna mer än väl täcker den påverkan som uppkommer.

Verksamheten står inte i strid med folkrätten eftersom den uppkommande påverkan kompenseras genom åtgärder och ersättningar. Renskötseln kan fortgå genom det som erbjuds. I sammanhanget ska påpekas att det är den ekonomiska påverkan som ska kompenseras. Bolagens inställning till de yrkade villkoren är följande.

Villkor om utfodring

Betesbortfallet kompenseras genom att bolagen betalar utfodring, införskaffar krubbor, silo och kälkar för transport av foder samt utger ersättning för merarbete. Samebyarnas förslag är baserat på 1 500 renar och utfodring under 30 dagar. Beträffande antalet dagar framhåller bolagen att renarna helutfodrades under 18-19 dagar under de två första åren med verken i drift. Av kontrollprogrammet, vid vilket Byrkije medverkat, framgår att nyttjandet av vinterbeteslandet i undvikelsezonen runt parken bedöms reduceras till ca 50 procent och inte 100 procent som Byrkije lägger till grund för fodermängder mm.

Yrkandet bestrids som ogrundat.

Villkor om ny hage

Kravet på uppförande av en ny samlingshage synes stå i viss samklang med bolagens förslag nr 23 i målet som rör Gabrielsberget väst. Bolagen vidhåller sitt förslag och bestrider i detta mål samebyarnas förslag såväl vad avser en ny hage som rivningen av den befintliga. Bolagen vill framhålla att denna åtgärd främst kommer att få en kompensatorisk funktion när de sex vindkraftverken i Gabrielsberget väst uppförs även om den skulle komma rennäringen till nytta allmänt sett.

Samlingshagen vid Jansmark ligger 2200 m norr om det närmast befintliga vindkraftverket på Gabrielsberget nord. På detta avstånd bedöms inte samlingshagen påverkas och rennäringens eventuella behov av en ny samlingshage bedöms inte bero på de befintliga vindkraftanläggningarna.

Först när Gabrielsberget väst är anlagt bedöms påverkan på samlingshagen kunna uppstå. Samlingshagen kommer att ligga ca 850 m från den planerade vindkraftanläggningen på Gabrielsberget väst. Vid bedömning av de kumulativa konsekvenserna av Gabrielsberget väst tillsammans med befintliga anläggningar på Gabrielsberget nord och syd bedöms samlingshagen påverkas i sådan grad att det föreligger behov av att hitta en ny plats för hagen i Jansmark.

Grund för att dimensionera samlingshagen för 1 500 renar föreligger inte av skäl som redan framförts.

Villkor om utrustning m.m.

Bolagen vidhåller sitt erbjudande om 10 krubbor (foderautomater), kälkar och en silo för lagringen av foder. Yrkandet därutöver bestrids.

Villkor om lager för utrustning m.m.

Yrkandet bestrids.

Villkor om merkostnader ökad bränsleåtgång

Yrkandet bestrids. Erbjudandet om ersättning för ökad bränsleåtgång vidhålls.

Villkor om en extra renskötare

Bolagen vidhåller föreslagna åtgärder. Yrkandet bestrids.

Villkor om helikopter

Yrkandet bestrids. Rennäringens behov av helikoterhjälp sammanhänger inte med vindkraftparken. Behovet beror på annat som väderbetingelser, snötäcke och liknande. Under ett av åren med vindkraftanläggningen i gång använde rensköterna helikopter men detta sammanhängde med att det knappt fanns någon snö när renarna skulle flyttas samlat.

Villkor angående merkostnader för hämtning av renar

Enligt uppgifter i kontrollprogrammet har ren blivit kvar efter flytten eller dödat av rovdjur även innan vindkraftsanläggningen uppfördes. Att fler renar blivit kvar jämfört med tidigare torde till stor del kunna hänföras till att reinbeitesdistriktet valt att föra fler renar till området än det förmått föda.

Bolagen har föreslagit att 20 GPS-sändare bekostas av bolagen för att underlätta bevakningen av renhjorden.

Yrkandet bestrids.

Villkor angående GPS-sändare

Bolagen uppfattar att samebyarnas yrkande avser 20 GPS-sändare vilket skulle innebära att det korresponderar med bolagens föreslagna villkor 3. Bolagen yrkar att villkoret utformas i enlighet med bolagens förslag och bestrider samebyarnas yrkande.

Sakkunnigutlåtanden

Bolagen har åberopat ett sakkunnigutlåtande av SE. Hans uppdrag kan i huvudsak summeras i följande två punkter.

- Värdering av kvaliteten på Enetjärn Naturs slutrapport från Gabrielsberget, och de slutsatser som har dragits där - särskilt med hänsyn till de osäkerhetsfaktorer som nämns i rapporten, och till vad en eventuell ökning av betesslitaget under studietiden kan ha medfört.
- En värdering av AS utlåtande i samband med saken, med utgångspunkt i bolagens egna data och andra relevanta internationella forskningsresultat.

Förenklat sammandrag av SE utlåtande: Enetjärn Naturs slutrapport från 2014 drar slutsatsen att rendjurens arealanvändning har minskat med ca 50 % i vindparksområdet jämfört med tidigare. Det är också en halvering av djurens

betesro i områden som ligger mindre än 1 km från vindparken jämfört med områden längre bort. Vidare har arbetsmängden för renskötarna i grova drag fördubblats jämfört med tidigare år. Även om slutrapporten drar slutsatsen att vindparken har varit negativ för renskötseln kvantifierar den inte hur negativa effekterna har varit. Det betyder att slutrapporten inte bortser från att det kan finnas andra faktorer som har lett till den minskade arealanvändningen i vindparkens närområde. Även om sådana intervjubaserade studier generellt sett har enstaka svagheter anser han att slutrapporten är ett väl utfört arbete och han håller mer om slutsatserna. Han anser att det är rimligt att tro att en betydande del av problemen och de skenbara förändringarna beror på vindparken och den mänskliga aktivitet som den har medfört. Han anser emellertid också att det är rimligt, baserat på dagens kunskapsstatus, att anta (med särskild vikt vid hans eget arbete och hans egna erfarenheter) att alla de negativa förändringar som beskrivs i slutrapporten inte har orsakats enbart av utbyggnaden.

Han stöder delar av AS uttalande. Vindparken har med all sannolikhet medfört negativa effekter för renskötseln. Han har dock något olika syn på orsaks-sambanden och därmed också sannolikt styrkan hos de negativa effekterna. Han anser att ett eventuellt undvikande av mänskliga ingrepp och infrastruktur först och främst har orsakats av den ökning av mänsklig aktivitet som ingreppet medför, och inte installationerna i sig. Som han förstår det är S mer öppen för att installationerna i sig har större betydelse för djurens respons. Det leder i sin tur till att S i högre grad än han anser att en utbyggnad med konstruktioner av den här storleken, inklusive rörelsen från rotorbladen, får större negativa konsekvenser för renskötseln.

FRÅGESTÄLLNING TILL BOLAGEN FRÅN DOMSTOLEN FÖRE HUVUDFÖRHANDLING

Vid huvudförhandlingen i målet framställde samebyarna gemensamt de villkorsförslag som de anser ska fastställas av domstolen. Villkoren baserades på de villkor som framlagts tidigare under handläggningen av samebyarna individuellt. Både under handläggningen och inledningsvis vid huvudförhandlingen yrkade samebyarna att det skulle fastställas villkor om bl.a. samråd, kompensation för förlorade naturbetesarealer, att rennäringen ska hållas skadeslös, stoppande av vindkraftparken när renar befinner sig i vinterbeteslandet, ersättningsarealer, ersättning vid iskast, stängsel och skoterförbud. Yrkandet om villkor i dessa delar återkallades dock av samebyarna under huvudförhandlingen och deras slutliga yrkande om villkor är de som framgår ovan under rubriken Yrkanden och inställning.

Inför huvudförhandlingen ställde domstolen frågan till bolagen om någon eller några av de åtgärder som föreslagits från samebyarna sida kunde anses orimligt dyra. Bolagen svarade då att det åtgärdsförslag som ansågs orimligt dyrt sett till nyttan var förslaget om att vindkraftverken skulle stängas av under den tid renar fanns i området (dvs. ett av de förslag som samebyarna senare vid huvudförhandlingen återkallade). Något annat åtgärdsförslag nämnde inte bolagen i detta avseende.

HUVUDFÖRHANDLINGEN

Bolagen har vid huvudförhandlingen ändrat tidigare åtgärdsförslag gällande sättet för erläggande av betalning samt lagt till åtgärder om proportionell minskning av ersättningen. Bolagens slutgiltiga åtgärdsförslag framgår under rubriken Yrkanden och inställning ovan. Vid huvudförhandlingen har bolagen angett att åtgärdsförslagen förutom åtgärdsförslag 4 (samråd) i första hand ska ses som åtaganden och i andra hand som förslag om villkor.

Som ovan nämnts har samebyarna lagt fram gemensamma villkorsförslag vid huvudförhandlingen och också återkallat villkor om samråd, kompensation för förlorade naturbetesarealer, att rennäringen ska hållas skadeslös, stoppande av vindkraftparken när renar befinner sig i vinterbeteslandet, ersättningsarealer, ersättning vid iskast, stängsel och skoterförbud. Samebyarnas slutgiltiga villkorsförslag framgår under rubriken Yrkanden och inställning ovan.

Länsstyrelsen har vid huvudförhandlingen fram till slutanförandet angett att de anser att bolagens förslag till åtgärder och ersättningar är att anse som åtaganden med undantag för bolagens förslag till åtgärd nr. 4 (samråd). Länsstyrelsen har under slutanförandet angett att deras utgångspunkt är att det behövs villkor till skydd för rennäringen. Domstolen har därmed uppfattat att länsstyrelsen delvis ändrat sin inställning. Länsstyrelsen har dock ansett att det är upp till domstolen att avgöra om bolagens åtaganden ska vara åtaganden eller fastställas som villkor. En utgångspunkt är då att bolagen ska ersätta samebyarna för den skada som vindkraftparken medför. För att kunna bestämma skadan har länsstyrelsen ansett att det är viktigt att det i domen fastställs en renbeteskapacitet för området, renbeteskapacitet i dygn, och även bortfallet av renbetsdygn som sker på grund av vindkraftparken. Länsstyrelsen har överlåtit till domstolen att avgöra hur eventuella villkor ska utformas men förespråkar fortfarande en viss flexibilitet, dels på grund av hur rennäringen bedrivs, dels för att ingen vet hur skadan ser ut om ett antal år.

Länsstyrelsen har vid huvudförhandlingen framfört synpunkten att många av bolagens föreslagna åtgärder är väldigt detaljerade och om de skulle fastställas som villkor blir de straffsanktionerade och svåra att bedriva tillsyn över. Länsstyrelsen har dessutom menat att de åtgärdsförslag som avser ekonomisk ersättning är att betrakta som civilrättsliga frågor som inte bör hanteras inom miljöbalksprövningen.

Bolagen

Vid huvudförhandlingen har bolagen tillagt i huvudsak följande.

Slutsatserna i kontrollprogrammet

Samebyarnas påståendet om att AS utredning bekräftar slutsatserna i kontrollprogrammet är missvisande. Kontrollprogrammet visar på en undvikelsezon om tre kilometer från parkens centrum, alltså en kilometer från parkens kant. S påstår däremot att undvikelsezonen är betydligt större.

Bolagen vidhåller att den metodik som använts i intervjustudien är den bästa under rådande förhållanden. SE utlåtande bekräftar detta. Mer detaljerad data i form av GPS-studier hade inte kunnat användas eftersom det inte finns data från före det att parken byggdes. GPS-studien ska endast ses som ett komplement till intervjustudien.

Samebyarna antydde att bolagen har presenterat helt nya uppgifter om områdets bärkraft så sent som i februari i år. Det stämmer inte. Redan i bolagets inlägga i juni 2015 angavs att området kan föda högst 800 renar i fyra månader. Frågetecken kring områdets bärkraft lyftes redan i samband med miljökonsekvensbeskrivningen 2006. Då angav TEL att områdets bärkraft var lägre än 1500 renar, högst 1000 renar. Att bolagen under anläggningsskedet inte velat lyfta frågan om antalet renar faller sig naturligt sett till det "veto" som samebyarna tillagts genom prøvotidsvillkoret.

Bolagen vidhåller att de konsekvenser som framkommer i kontrollprogrammet har legat till grund för och återspeglas i bolagens föreslagna åtaganden.

Foder m.m.

Bolagen vidhåller sitt förslag. Samebyarna har bl.a. hänvisat till den (större) mängd foder som gått åt tidigare år. Bolagen menar att det inte är en relevant jämförelse eftersom bolagen nu föreslår ett antal olika åtaganden som ska minska behovet av utfodring. Vidare har utfodringen de senaste åren varit anpassad för ett för stort antal renar jämfört med områdets bärkraft. Antalet renar har varit nära nog dubbelt så många som området naturligt kan föda. Samebyarnas egna sakkunniga, HT m.fl., har för övrigt angett att behovet är 64 ton.

Samebyarna har presenterat ett förslag som går ut på att ersättning för foder m.m. ska erläggas årligen till länsstyrelsen, oavsett om någon sameby använder området eller ej och oberoende av hur många renar som finns i området och hur länge per säsong. Bolagen anser att när renar inte finns i området riskerar inte någon av samebyarna att drabbas av ekonomisk skada som ska förebyggas eller kompenseras. Det finns ingen rättslig skyldighet för bolagen att vidta säsongsvisa skade- förebyggande åtgärder om området inte nyttjas för vinterbete. På motsvarande sätt är det inte rimligt att bolagen ska bekosta foder till flera renar än till de som finns i området eller under en längre tid än vad som kan relateras till påverkan av vindkraftanläggningen.

Hage

Vindkraftsparken påverkar inte användningen av befintliga hagar i Jansmark och Ottjärn. Byrkije har använt hagen i Ottjärn även de åren antalet renar har uppgått till så många som 1500. Bolagen vill framhålla att Byrkije använder hagarna för uppsamling och inte för utfodring varför något behov av en större hage inte föreligger. Antalet dagar som en hage behövt användas har inte ökat under åren. De senaste två säsongerna har huvuddelen av hjorden varit inhägnad ett fåtal dagar. En mindre del av hjorden har varit inhägnad en längre tid innan de flyttats vidare.

AS utlåtande

Bolagen tillbakavisar de uppgifter som presenterats i utlåtandet av AS om att störningszonen skulle vara större än vad som redovisats i kontrollprogrammet och att betesron skulle ha minskat mer än vad kontrollprogrammet visar.

Det utlåtande av S m fl. som givits in i målet, hänvisar till en egen studie avseende renarnas reaktioner på vindkraftsutbyggnad i driftsfas. Studien bygger på samma GPS-data som använts i kontrollprogrammet med de brister och osäkerheter som följer därav. Studien lämnades in till Vindval i slutet av april i år. Den version som lämnades in är den tredje versionen av rapporten. Vad gäller rapportens status vill bolagen peka på att rapporten inte publicerats av Vindvals rapportserie vilket beror på att det råder oenighet gällande vilka slutsatser som kan dras av de redovisade resultaten. Inför Vindvals beslut att inte publicera rapporten hade författarna vid flera tillfällen beretts möjlighet att utföra klarlägganden eller annat i rapporten. Publicering har i stället skett av SLU i en rapportserie. Rapporten, *Renar och vindkraft II – Vindkraft i drift och effekter på renar och renskötsel*, är alltså inte någon vetenskaplig rapport. Detta ska beaktas vid värderingen av rapporten.

Den slutsats som presenterats i S utlåtande går ut på att undvikelsezonen skulle vara 3 km från parkens kant. Det är även den slutsatsen som upprepas i det andra utlåtandet som getts in i målet (Tømmervik m.fl.). S slutsatser stämmer inte överens med intervjustudien i kontrollprogrammet. Slutsatserna stämmer inte heller överens med kunskapsstatus gällande vindkraft och semidomesticerad ren, vilket redovisas i utlåtandet av SE. Inte heller redovisas det i vilken grad det är vindkraftsparken som orsakat de effekter som S menar har uppstått.

Sammantaget anser bolagen att den utredning som bolagen lagt fram i form av slutrapport från kontrollprogrammet samt området kapacitet för renbete ska läggas till grund för bedömningen av den påverkan som vindkraftsparken orsakat rennäringen. Det ska åter framhållas att slutrapporten baseras på uppgifter från renskötarna som vistats i området under den aktuella tiden samt att de godkände uppgifterna i slutrapporten innan den gavs in till domstolen.

Förlängd prövotid

Bolagen har övervägt förutsättningar för en förlängd prövotid och vad en sådan i så fall skulle utmynna i. Kontrollprogrammet är väl genomfört och det är inte troligt att fortsatta intervjustudier skulle bidra till mer kunskap om orsak och verkan än det som finns att tillgå idag. För GPS-studier saknas fördata. Betydelsen av fördata har också belysts av SE. Bolagen har godtagit de undvikelseeffekter som framgår av kontrollprogrammet som utgångspunkt till de slutliga villkoren även om det kan ifrågasättas om samtliga konsekvenser kan härledas till vindkraften. Bolagen kvarstår i sitt yrkande om att prövotiden ska avslutas.

Samebyarna

Samebyarna har vid huvudförhandlingen tillagt i huvudsak följande.

Utfodring i hägn

Utfodringen inte är tänkt att ske i parken eftersom renarna inte har betesro där. De har diskuterat om det bör vara en tillskottsutfodring under tiden, i början eller i slutet av perioden. De har tänkt sig i slutet av perioden då de har renarna i hägn. Forskning visar på att utfodring i naturen leder till ett större slitage på de marklavvar som finns. Det är också något som är en orsak till att de yrkar på en månads utfodring för de renar som finns i området eftersom marklavarna på sikt inte kommer att kunna erbjuda tillräckligt foder. Vad gäller beräkningen av 30 balar ensilage har de fått veta att 5 balar motsvarar 1 ton foder. Utifrån kontrollprogrammet kan man utläsa att 2012/2013 utnyttjades 60 ton foder, 2013/2014, 90 ton foder, 2014/2015, cirka 80 ton foder och den senaste säsongen 63 ton foder. Man kan se att det bolagen redovisat inte motsvarar det faktiska behovet. Om man ska fodra 1500 renar krävs att alla renar får ta del av foder och samebyarna har beräknat 50 renar per foderautomat. I Björkhöjdendomen gjordes också den beräkningen.

Traditionell renskötsel innebär inte att man ska utfodra i hägn, men Byrkije är tvungna att göra det i Lögdeå vinterbetesland. Markförändringen är så pass stor att det inte går att undvika utfodring i hägn på sikt. Vid utfodring ute i det fria blir marken felbelastad kring krubborna. Om det är mycket näring i det renarna äter kommer det också mycket näring i avföringen som göder en annan vegetation ute i det fria. Att fodra i hägn innebär hög arbetsbelastning, vilket även finns i det fria men på ett annat sätt. Framtiden på Gabrielsberget ser dyster ut. De är tvungna att fodra i hägn för att behålla renarna. Byrkije tänker sig att flytta ner till Lögdeå vinterbetesland och låta renarna markbeta i 1-2 månader. I februari-mars måste de börja stödutfodra. Då är det en fördel att fodra i hägn. Marken behålls då intakt så att det går att markbeta 1-2 månader. Om det fanns en hage för utfodring skulle de åka ner med hopp om att kunna vara ute en månad i de fria, även om de skulle behöva utfodra i hage resten av tiden. Man skulle också kunna tänka sig en flexibilitet. Om de skulle ha möjligheten skulle de kunna behålla renarna i fjällen och fodra en månad där istället. Ska de ha en framtid måste de kunna ha en flexibilitet.

Samebyarna är osäkra på om mängden 130 ton räcker. De börjar utfodra tidigare och tidigare. Man bör vara försiktig med fodermängden eftersom man om 5-10 år kan vara i ett annat läge.

Proportionell minskning av ersättning

Vad gäller villkorsförslaget om att bolagen skulle ha rätt att minska ersättningar om området inte utnyttjas i full utsträckning har samebyarna svårt att se hur metoden för minskningen ska se ut. Vinterbetestiden är dessutom sex månader och inte fyra månader. Det är också frågan om vad området har för beteskapacitet och där är bolagen och samebyarna av olika uppfattning.

Bolagen har även föreslagit att bolagen ska ha rätt att minska ersättningen om verk tas ur drift. Samebyarna konstaterar att skadan är där även om verken tas ut drift.

Det blir också svårt att avgöra när ett verk kan anses vara taget ur drift. Rennäringen har svårt att se hur villkoren ska vara tillämpbara och hur de ska regleras för att inte utgöra en rättsförlust för rennäringen. Det föreligger en betesrätt i området.

Länsstyrelsens villkorsförslag om lavspridning

Samebyarna anser inte att ett villkor om lavspridning är lämpligt. De ser inte var på Gabrielsberget en sådan lavspridning skulle ske.

Länsstyrelsen

Länsstyrelsen anser att förslagen som avser ekonomisk ersättning är att betrakta som civilrättsliga frågor som inte ska prövas i tillståndsprocessen och därmed inte bör fastställas som villkor i en tillståndsdom.

Som skäl för att ekonomisk ersättning inte ska regleras genom villkor menar Länsstyrelsen att den typ av yrkanden som presenterats i målet har stora likheter med ett civilrättsligt anspråk om ersättning för intrång i rennäringen, men också likheter med ett miljöskadestånd. Ett sådant anspråk bör inte prövas i tillståndsprocessen. Det är inte lämpligt att i en tillståndsdom rent allmänt fastställa ersättningskyldighet för eventuella framtida skador och länsstyrelsen anser att det inte heller är ändamålsenligt att i villkor fastställa ekonomisk ersättning när tillståndet gäller under en längre tidsperiod. Om domstolen skulle välja att reglera den ekonomiska ersättningen såsom yrkats finns en risk att flexibiliteten, som kan behövas gällande framtida skador och ersättningen för dessa, går förlorad. Länsstyrelsens ställningstagande baseras främst på två domar från mark- och miljödomstolen, Umeå tingsrätt, nämligen dom 2015-11-06 i mål M 1702-15 samt dom 2015-10-23 i mål M 1741-14.

Om domstolen väljer att besluta om villkor gällande ekonomisk ersättning anser länsstyrelsen att villkoren ska vara tydliga och preciserade när det exempelvis gäller antal och mängder, och att frågorna om sådan kompensation inte ska överlätas till tillsynsmyndigheten.

UTREDNINGEN

Bolagen

Bolagen har som skriftlig bevisning åberopat

- rapport ”Vindkraft på Gabrielsberget, Uppföljning av konsekvenserna för rennäringen – Resultat från sex års uppföljning, slutrapport”, Enetjärn, 2014-06-18 (slutrapporten),
- PM ”Renbeteskapaciteten i Lögdeå vinterland, Enetjärn, 2016-02-19, (PM 1),

- PM ”Beräkning av påverkan på renbeteskapaciteten inom unvikelsezonen på Gabrielsberget”, Enetjärn, 2016-02-19 (PM 2), samt
- sakkunnigutlåtande av SE, 2016-05-11.

Bolagen har som muntlig bevisning åberopat

- sakkunnigförhör med SE som har hörts angående sitt sakkunnigutlåtande,
- sakkunnigförhör med AB som har hörts angående PM 1 och 2, samt
- förhör med KF, Sjevind, som har hörts om regleringen av bolagens och rennäringens mellanhavanden under bygg- och drifttiden.

Samebyarna

Samebyarna har som skriftlig bevisning särskilt åberopat

- sakkunnigutlåtande av AS, 2016-04-28,
- sakkunnigutlåtande av HT, AS och PS, 2016-05-04 (Tømmervik 2016),
- rapporten ”Renar och vindkraft II- Vindkraft i drift och effekter på renar och rensköttsel”, SLU, rapport 294, Uppsala 2016 (SLU-rapporten), framför allt sammanfattningen med tabell a, diskussioner och slutsatser sid 56- 68,
 - skriften ”Utfodring av renar”, BÅ, SSR, andra upplagan 2002, samt
- brev från SLU, 2016-08-31, och Naturvårdsverket, 2016-09-08.

Samebyarna har som muntlig bevisning åberopat

- förhör med renskötarna LAÅ (Vapsten), PAF (Vilhelmina norra), TEL (Byrkije) och vittnesförhör med PBS (Jiingevaerie sameby) som har hörts om sina erfarenheter av rensköttsel i Lögdeå vinterbetesland,
- förhör med KB (Vapsten) som hörts om hur samebyn och dess rensköttsel påverkats av vindkraftetableringar,
- vittnesförhör med MP (Jiingevaerie sameby) som hörts om sina erfarenheter av rensköttsel och hur rensköttselarbetet påverkas av vindkraftetableringar,
- vittnesförhör med IED som har hörts om sitt deltagande vid förhandlingarna om en ny renbeteskonvention, samt
- sakkunnigförhör med AS och HT som har hörts om sina sakkunnigutlåtanden.

OS SAKKUNNIGUTLÅTANDE

Uppdraget

OS uppdrag har omfattat att granska de utförda beräkningarna av renbeteskapaciteten som redovisats i aktbilagorna 170-171, 201, och 229 för områdena Lögdeå vinterland (rosa linje) samt det tekniskt användbara området (grått område) som framgår av karta, aktbilaga 223. I uppdraget har även ingått att granska de utförda beräkningarna av betesbortfallet till följd av vindkraftsparken (aktbilagorna 170-171, 201, och 229). H skriftliga utlåtande framgår av bilaga 2.

Samebyarnas yttrande över H utlåtande

Professor H har med anledning av vindkraftsparken bedömt betesbortfallet till 30 000 vinterrenbetesdygn. Enligt samebyarna innebär det konstaterade betesbortfallet motsvarande 20 dagar med Byrkijes tillåtna renantal (1500 renar). För samebyarna handlar det ytterst om att finna renbete motsvarande det bortfall som enligt sakkunnige bedöms uppstå med anledning av vindkraftsparken. Utfodring är ett alternativ som har tillämpats under provotiden och som har diskuterats under processen. Det är viktigt att bära i åtanke att det kan finnas andra lämpligare åtgärder men att samebyarna på sätt och vis upplever sig styrda åt att överväga en sådan lösning men anser inte att det är en långsiktigt försvarbar eller hållbar lösning.

Bolagens yttrande över OS utlåtande

Bolagens generella uppfattning är att utlåtandet avseende renbeteskapaciteten inom hela Lögdeå vinterbetesland samt det tekniskt användbara området till stora delar är underbyggt med goda argument. Bolagen uppfattar att H till största delen valt att utgå ifrån Enetjärn Naturs beräkningar, medan H ansett att beräkningarna i Tømmervik 2016 är bristfälliga. Bolagen har nedan valt att kommentera de olika delarna i granskningsuppdraget.

Bolagen anser sammanfattningsvis att H resultat från beräkning av renbeteskapaciteten inom det tekniskt användbara området, innan generella påslag om 20 procent görs, är välgrundade och kan användas som utgångspunkt för att beräkna det minskade nyttjandet av betesbortfall som beror på vindkraftanläggningen.

Vidare anser bolagen att det inte ingick i uppdraget att granska giltigheten i slutrapporten från kontrollprogrammet. Uppdraget var att granska de beräkningar som utförts av Enetjärn Natur (aktbilaga 170-171) respektive Tømmervik 2016 (aktbilaga 201 och 229). Bolagen anser därför att man kan bortse från den del av H utlåtande som avser bedömning av vilken störningszon som ska nyttjas. Att H i sitt utlåtande skriver att det är "mycketsvårt att värdera effekten och arealen som påverkas negativt av etableringen" (H utlåtande s. 11) styrker detta.

Bolagen anser istället att domstolen bör utgå ifrån H slutsatser om renbeteskapacitet inom det tekniskt användbara området, dock utan ett 20-procentigt påslag, samt att domstolen bör utgå ifrån slutrapporten för kontrollprogrammet på Gabrielsberget för att beräkna hur stort betesbortfallet på grund av vindkraftanläggningen blir. De lokala studierna i kontrollprogrammet för Gabrielsberget är den bästa tillgängliga bedömningen av störningszonen eftersom studien är utförd i det aktuella området, baserad på i huvudsak intervjuer med renskötare som nyttjat området samt att dess uppgifter är verifierade mot en GPS-studie.

För att beräkna betesbortfallet på grund av vindkraftanläggningen ska först det direkta betesbortfallet beräknas i antalet renbetesdygn. Det direkta betesbortfallet är 0,34 km² och utgörs av alla de ytor som tagits i anspråk för vindkraftanläggningen (uppställningsytor runt vindkraftverken, vägar och andra ev. ytor som behövt tas i anspråk). Dessa ytor motsvarar ett 100-procentigt betesbortfall inom dessa områden. Utöver detta sker ett indirekt betesbortfall p.g.a. den störningszon som uppstår. Störningszonen innebär att bete nyttjas 50 procent mindre inom en radie på 3 km från vindkraftparkens centrum. Detta leder till att betesbortfallet till följd av vindkraftanläggningen uppgår till det direkta betesbortfallet angett i renbetesdagar + det indirekta betesbortfallet angett i renbetesdagar (se tabell nedan).

	Area (km ²)	Procent av undvikelsezon	Renbetesdygn	Kommentar
Undvikelsezon	28,26		16 586	H påslag om 20% borttaget
Direkt betesbortfall	0,34	1,2 %	200	100% minskat betesutnyttjande
Indirekt betesbortfall	27,92	98,8 %	8 193	50% minskat betesutnyttjande
Totalt betesbortfall			8 393	

Detta skulle ge ett betesbortfall motsvarande 8 393 renbetesdygn (bete för 70 renar i 120 dygn eller 78 renar i 108 dygn). Bolagens tidigare förslag på ersättning för foder stämmer väl överens med dessa siffror där betesbortfallet beräknats till ca 8 100 renbetesdygn med bete för 67 renar i 120 dygn eller 74 renar i 108 dagar.

Länsstyrelsens inställning till H utlåtande

Länsstyrelsen konstaterar att det finns många osäkra faktorer med H beräkningar men tycker att de framstår som rimliga också utifrån de osäkerheter som H själv har belyst. Vad gäller hans bedömning av störningszon så framstår den i vart fall som mer rimlig än den störningszon som bolagen förespråkar (3 km från centrum).

GÄLLANDE RÄTT

Internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter

Samerna åtnjuter status av ursprungsfolk och nationell minoritet i Sverige. Samerna och rennäringen omfattas således av det skydd som följer av artikel 27 i den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter (International Covenant on Civil and Political Rights, ICCPR). Det kan konstateras att svensk rätt, dvs. såvitt nu är av intresse miljöbalkens regler, tillgodoser de åtaganden Sverige har enligt ICCPR (jfr. Ds 2001:10 s. 31 ff).

Grundläggande bestämmelser för hushållning med mark- och vattenområden

Enligt 3 kap. 1 § miljöbalken ska mark- och vattenområden användas för det eller de ändamål för vilka områdena är mest lämpade med hänsyn till beskaffenhet och läge samt föreliggande behov. Företräde ska ges sådan användning som medför en från allmän synpunkt god hushållning.

Enligt förarbetena till miljöbalken ska bestämmelserna i 3 kap. om hushållning med mark och vatten kunna utgöra ett instrument för samlade bedömningar i samhällsplaneringen för en hållbar utveckling där mark, vatten och fysisk miljö i övrigt används så att en från ekologisk, social, kulturell och samhällsekonomisk synpunkt god hushållning tryggas (prop. 1997/98:45 del 1 s. 245). När miljöbalken trädde i kraft upphävdes lagen (1987:12) om hushållning med naturresurser m.m., naturresurslagen. Bestämmelserna i 3 kap. miljöbalken motsvarar den tidigare regleringen i 2 kap. naturresurslagen. I förarbetena till denna lag angavs bl.a. följande. I en god hushållning med marken, vattnet och den fysiska miljön i övrigt ligger ett krav att intressen och anspråk som hänger samman med livsmedelsförsörjningen, industrins råvaruförsörjning, energiförsörjningen och samhällsbyggandet ska beaktas. Däri ligger bl.a. krav på att lämpliga områden ställs till förfogande för samhällsbyggandets olika led i form av t.ex. anläggningar för produktion och teknisk försörjning. I en god hushållning ingår också att disponera resurserna och utforma nödvändiga ingrepp med hänsyn till människors behov och så att mångformigheten i natur- och kulturmiljön bevaras. Beslut om användningen

av våra naturresurser innebär i många fall att man måste göra avvägningar mellan ett flertal, ofta motstridiga intressen. Ekologiska, sociala och samhällsekonomiska synpunkter måste därvid vägas mot varandra på ett sätt som sammantaget främjar god hushållning. Vid valet mellan att bevara naturresurser eller att ta dem i anspråk bör i princip en samhällsekonomisk bedömning göras av vilken åtgärd som är att föredra. Den samhällsekonomiska värderingen måste göras bl.a. med utgångspunkt i målen för den ekonomiska politiken (prop. 1985/86:3 s. 150 ff).

Mark- och vattenområden som har betydelse för bl.a. rennäringen ska, enligt 3 kap. 5 § första stycket miljöbalken, så långt möjligt skyddas mot åtgärder som kan påtagligt försvåra näringens bedrivande. Enligt andra stycket ska områden som är av riksintresse för rennäringen skyddas mot åtgärder som avses i första stycket. Bestämmelsen avser, i första stycket, att ge ett grundskydd för bl.a. rennäringen mot åtgärder i samhällsbyggandet och i annan verksamhet som innebär oåterkalleliga ingrepp i de avsedda mark- eller vattenområdena eller som i andra avseende påtagligt försvårar näringarnas bedrivande (prop. 1985/86:3 s. 160 f). Att områden som har betydelse för rennäringen så långt möjligt ska skyddas innebär att en avvägning ska göras mellan detta intresse och motstående intressen. Avvägningen ska innefatta hänsynstagande till de praktiska och ekonomiska konsekvenserna av det skydd som paragrafen ger (prop. 1985/86:3 s. 155). Skyddet för rennäringen i paragrafens andra stycke syftar till att bibehålla förutsättningarna för näringen genom att ge de viktigaste områdena inom varje sameby ett särskilt skydd. Betydelsen av olika markområden inom renskötselområdet varierar starkt. Skyddet ska ta sikte på sådana områden som det med hänsyn till skilda led i rennäringens utövande i olika samebyar är särskilt angeläget att skydda. Sådana områden kan omfatta t.ex. flyttleder, kalvningsland samt vissa områden med särskilt goda betesförhållanden (prop. 1985/86:3 s. 161).

De allmänna hänsynsreglerna

De allmänna hänsynsreglerna återfinns i 2 kap. miljöbalken och måste sägas vara balkens viktigaste kapitel. Alla som bedriver verksamhet som kan påverka miljön är tvungna att iaktta de allmänna hänsynsreglerna och reglerna måste anses utgöra

själva grunden för myndigheternas tillämpning av miljöbalken. I 2 kap. 1 § första stycket stadgas den bevisbörderegeln som gäller när frågor prövas om tillåtlighet, tillstånd, godkännande, dispens, tillsyn och villkor som inte avser ersättning. Vid sådan prövning gäller att alla som bedriver eller avser att bedriva en verksamhet eller vidta en åtgärd är skyldiga att visa att de förpliktelser som följer av andra kapitlet iakttas. Mark- och miljööverdomstolen har i dom den 23 november 2011 i mål M 824-11 konstaterat att rennäringen omfattas av de allmänna hänsynsreglerna i 2 kap. miljöbalken.

Särskilt om försiktighetsprincipen

Enligt 2 kap. 3 § miljöbalken ska alla som bedriver eller avser att bedriva en verksamhet eller vidta en åtgärd utföra de skyddsåtgärder, iakttä de begränsningar och vidta de försiktighetsmått i övrigt som behövs för att förebygga, hindra eller motverka att verksamheten eller åtgärden medför skada eller olägenhet för människors hälsa eller miljön. Försiktighetsmått ska vidtas så snart det finns skäl att anta att en verksamhet eller åtgärd kan medföra skada eller olägenhet för människors hälsa eller miljön. Paragrafen ger uttryck för den s.k. försiktighetsprincipen, som betecknats som miljöbalkens grundläggande hänsynsregel. Dess syfte är att förebygga inte bara sådana skador och olägenheter som kan säkert förutses utan också vissa möjliga risker.

Med skador och olägenheter för miljön avses också utarmning av värdefulla natur- och kulturmiljöer – inbegripet närbelägna områden som skyddats enligt 7 kap. miljöbalken – eller den biologiska mångfalden. Även misshushållning med naturresurser, energi eller material ska räknas dit (prop. 197/98:45 II s. 15). Miljöbalkens målsättning såsom den framgår av 1 kap. 1 § andra stycket miljöbalken ska hela tiden påverka tillämpningen. Allt detta ska verksamhetsutövare och andra motverka genom olika försiktighetsmått. Vad som närmare krävs i fråga om skyddsanordningar, begränsningar i verksamheten och andra försiktighetsåtgärder beror på förhållandena i det enskilda fallet. Man får självfallet ta hänsyn till riskens storlek – dels sannolikheten för en miljöpåverkan, dels hur pass allvarlig denna påverkan sannolikt kan bli. På detta sätt beror det delvis på de

geografiska förhållandena, särskilt omgivningens känslighet, hur mycket man kan begära av en verksamhetsutövare. Naturligtvis kan försiktighetsmått av flera olika slag bli aktuella.

När en verksamhet kräver tillstånd, godkännande eller dispens kan bestämmelsen läggas till grund för villkor enligt 16 kap. 2 § andra stycket miljöbalken. Av rättssäkerhetsskäl bör villkoren vara tydligt utformade (jfr. NJA 2006 s. 310).

Särskilt om rimlighetsavvägningen

Det framgår av 2 kap. 7 § miljöbalken att kraven som följer av de allmänna hänsynsreglerna (2-5 §§ och 6 § första stycket miljöbalken) gäller i den utsträckning det inte kan anses orimligt att uppfylla dem. Vid denna bedömning ska särskild hänsyn tas till nyttan av skyddsåtgärder och andra försiktighetsmått jämfört med kostnaderna för sådana åtgärder. Regeln i 2 kap. 7 § innebär att en avvägning ska göras mellan miljöhänsyn och andra hänsyn, när kraven på en verksamhet eller åtgärd ska bedömas (prop. 1997/98:45, del II, s. 662). Kostnaden för att uppfylla hänsynsreglerna ska vara motiverad från miljösynpunkt. Detta innebär att proportionen mellan den nytta för människors hälsa eller miljön som skyddsåtgärden eller försiktighetsmålet medför inte får vara orimlig med hänsyn till de kostnader åtgärden föranleder. Riksdagens antagna miljömål ska vara styrande vid bedömningen av ett försiktighetsmått eller en skyddsåtgärds nytta för människors hälsa eller miljön. Verksamhetsutövaren ska visa att kostnaden för en åtgärd inte är miljömässigt motiverad eller att den är orimligt betungande. Vad gäller angelägenhetsgraden av att förebygga eller begränsa miljöpåverkan har olägenhetens karaktär, såsom farlighet och omfattning, naturligtvis betydelse. Dessutom är graden av känslighet i det område där påverkan sker och känsligheten hos dem som utsätts för störningen faktorer som ska beaktas. Särskilda krav kan ställas till exempel i ett redan mycket belastat område eller ett område som innehåller en mycket sällsynt växt- eller djurart (prop. 1997/98:45, del II s. 662 f).

Kompensationsåtgärder

Krav på kompensationsåtgärder kan ställas med stöd av olika bestämmelser i miljöbalken (se t.ex. 7 kap. 7 §, 7 kap. 29 §, 11 kap. 8 § och 16 kap. 9 §). Enligt 16 kap. 9 § miljöbalken får tillstånd eller dispens och upphävande av tillstånd eller dispens förenas med skyldighet att utföra eller bekosta bl.a. särskilda åtgärder för att kompensera det intrång i allmänna intressen som verksamheten medför. Myndigheten måste inte kräva sådana motåtgärder vid varje beslut av detta slag. Den ska ta hänsyn till hur allvarligt intrång som verksamheten medför och vilken nytta tillståndshavaren kan förväntas få av verksamheten. Kompensationen kan avse både intrång i naturvårdsintressen och intrång i andra allmänna intressen. Motiven nämner fall där en verksamhet tar i anspråk bad-, parkerings- eller tältplats eller en sanitär inrättning; här kan myndigheten kräva att utövaren ställer i ordning en ny likande anordning på annan plats (prop. 1974:166 s. 177). Paragrafen innebär inte att intrånget ska kompenseras helt. Även om det inte framgår klart av lagtexten är det tydligt att man kan göra en skälighetsbedömning.

Det framgår inte av förarbetena till miljöbalken om kompensationsåtgärder får vägas in vid bedömningen av om en verksamhet ska tillåtas. Av praxis från Mark- och miljööverdomstolen synes dock framgå att frågan om kompensation inte ska påverka bedömningen av om en verksamhet ska tillåtas (jfr. MÖD 2014-06-18 i mål M 7307-13 och M 11820-13). Kompensationsåtgärder är med detta synsätt, till skillnad från skadebegränsade åtgärder, inte en del av projektet, utan tillkommer separat för att kompensera för oundvikliga negativa effekter som uppstår av en åtgärd eller verksamhet trots att rimliga skydds- och anpassningsåtgärder vidtagits.

Delegation

I 22 kap. 25 § tredje stycket miljöbalken anges under vilka förutsättningar som en domstol kan delegera till en tillsynsmyndighet att fastställa villkor. Kravet är att villkoret ska vara av mindre betydelse. Som exempel på ett villkor av mindre betydelse anges i förarbetena till bestämmelsen den närmare tekniska utformningen av en reningsutrustning. Domstolarna utnyttjar ofta möjligheten att delegera frågor av mindre betydelse till tillsynsmyndigheten för avgörande. Det är ett praktiskt

förfarande och gör det möjligt för domstolen att koncentrera sig på frågor av större vikt (prop. 1987:85 s. 271 f och 304).

DOMSKÄL

Utgångspunkter för prövningen av de föreslagna åtgärderna

Det aktuella områdets betydelse för rennäringen

Lögdeå vinterbetesland beskrivs som ett kustnära, lågfjällsliknande område vilket till stor del består av lågproduktiv tallskog. De höglänta delarna var innan utbyggnaden av vinkraftparken till stor del obrutet, kustnära skogslandskap. De hållrika markerna innehåller rikligt med marklav. Det höglänta området med dess varierande och vindexponerade topografi erbjuder goda förutsättningar till renbete även under vintrar med annars ogynnsamma snöförhållanden. Samtliga renskötare som hörts vid huvudförhandlingen har anfört att betesförhållandena generellt i Lögdeå vinterbetesland är bra och speciellt bra runt själva Gabrielsberget. Denna beskrivning av Gabrielsberget bekräftas också av domstolens sakkunnige OS som både i sitt utlåtande och i förhör vid huvudförhandlingen framhållit att Gabrielsberget utan tvivel är ”innerfilén” i det tekniskt användbara området. Enligt H är andelen lavförande betestyper mycket hög i området och topografien gör området väl lämpat för vinterbete.

Det finns ingen anledning att ifrågasätta Vilhelmina norras och Byrkijes uppgifter om att Lögdeå vinterbetesland är viktigt för båda samebyarna som utbytesområde för bete och att det är svårt att hitta andra liknande områden för samma syfte. De aktuella utbytesområdena kräver vidare ett särskilt skydd enligt det nu liggande förslaget om en ny konventionslag med anledning av 2009 års renskötselkonvention. Mark- och miljödomstolen tolkar detta som att dessa områden ska betraktas som särskilt betydelsefulla ur rennäringssynpunkt. Visserligen har inte Lögdeå vinterbetesland utpekats som riksintresse för rennäring enligt 3 kap. 5 § miljöbalken. Mark- och miljödomstolen finner dock att det finns god anledning att anta att området hade varit utpekats som sådant område för det fall det inte hade

ingått som ett utbytesområde enligt områdesprotokollet till den nya renbeteskonventionen. Mot den bakgrunden och då området hyser särskilt goda betesförhållanden, anser mark- och miljödomstolen att Lögdeå vinterbetesland får anses ha en stor betydelse för rennäringen.

Vindkraftparkens påverkan på rennäringen

Påverkan enligt slutrapporten och renskötarna

Slutrapporten från uppföljningen enligt kontrollprogrammet redovisar ett antal effekter och konsekvenser som vindkraftverken och den ökade skotertrafiken anses ha lett till för renskötseln under drifttiden (vintrarna 2012/13 och 2013/14). Den ökade skoteråkningen har bedömts påverka rennäringen endast under vintern 2012/2013. De två effekter som redovisas är direkt betesförlust och indirekt betesförlust. Den direkta betesförlusten bedöms vara betesmark som försvunnit på grund av vindkraftparkens fasta installationer och vägar, dvs. 34 hektar betesmark varav 24 hektar mycket god vinterbetesmark. Den indirekta betesförlusten bedöms vara renarnas minskade nyttjande av betet inom ett visst område runt vindkraftparken (den s.k. undevikelsezonen). Vidare redovisas konsekvenserna av vindkraftparken och den ökade skotertrafiken såsom ökad flytt av renar som passerat kanten, mer kantbevakning, fler tillfällen då renar hämtas från angränsande områden, fler kvarblivna renar, ökat betestryck i andra områden, stödutfodring (pellets, ensilage och renlav), renskötarnas oro för renarna, den egna säkerheten och ekonomin samt att renarna uppehåller sig närmare samhällen. Den ökade flytten/hämtningen av renar, kantbevakningen och stödutfodringen har för renskötseln inneburit mer personal (från 1,4 till 2,3 i genomsnitt över säsongen), mer arbete per dag, tre gånger så mycket skoterkörning och mer bilkörning. Den ökade flytten av renar bedöms även vara slitsamt för renarna.

TEL är den renskötare som befunnit sig mest i Lögdeå vinterbetesland med sina renar under de år som vindkraftparken anlagts och varit i drift. Han har i förhör vid huvudförhandlingen berättat närmare om framförallt de konsekvenser som framgår av slutrapporten. Han har därvid uppgett följande. Under tiden före

vindkraftparken upplevde han att Lögdeå vinterbetesland var ett lugnt betesområde som var lätt att bedriva renskötsel på. Grunden för renskötelns bedrivande utgår från renens naturliga beteende och före vindkraftparkens anläggande utnyttjade renarna naturligt hela vinterbetesområdet. Renskötseln efter anläggandet av vindkraftparken har upplevts som kaotisk. Tidigare lossade de renarna vid Jansmark när de anlände på vintern och renarna strövade då ut över beteslandet och spred ut sig naturligt. Sedan vindkraftparken kom sprider renarna inte längre ut sig på hela området vilket gör att de dels inte utnyttjar allt tillgängligt bete, dels överbetar vissa områden. Renskötarna har börjat lossa renarna vid Ava för att få dem att naturligt ströva in i vindkraftparken. Renarna stannar dock kvar i området kring Ava och de renar som rör sig mot vindkraftparken rör sig snabbt igenom den och vidare norr- och västerut. Renskötarna har svårt att få stopp på renarna. Renskötarna har fått hyra in hjälp och börjat stödutfodra i stor omfattning. Årliga avtal har träffats med bolagen angående ersättning för detta. Kostnaderna har dock ökat och samebyn måste stå för en större och större del själva. Han måste låna pengar för att få renskötseln att gå runt. Det handlar nu om att överleva. Försök har gjorts under kontrollperioden med att stödutfodra renarna inne i vindkraftparken för att locka in dem där. Foderkrubbor har ställts ut i parken och sedan har renskötarna styrt in renarna där. Renarna har då gått in i parken men de flesta har bara gått in för att äta för att sedan gå ut igen. På sikt går det inte att stödutfodra i parken på detta sätt. Som det är nu kan renskötseln inte bedrivas på ett traditionellt sätt. För att förhindra att renarna sprider ut sig för mycket i området i slutet av betessäsongen har de varit tvungna att samla in renarna i hagen i Ottjärn och helutfodra dem där. Hagen i Ottjärn är dock för liten och inte gjord för att helutfodra renhjorden under en längre tid. En ny hage med denna funktion skulle underlätta deras arbete.

Även renskötarna PAF , LAÅ och PBS har vid tillfällen under bygg- och eller drifttid bedrivit renskötsel i Lögdeå vinterbetesland. De har bekräftat flera av de effekter och konsekvenser av vindkraftparken som framgår av slutrapporten och av förhöret med TEL.

Mot bakgrund av slutrapporten och renskötarnas berättelser menar mark- och miljödomstolen att det är klarlagt att vindkraftparken i Lögdeå vinterbetesland påtagligt försvårar rennäringens bedrivande i området och medför risk för långsiktig försämring av betesmarkernas bärkraft. Vindkraftparken medför bl.a. större spridning av renhjorden, minskat nyttjande av vissa betesområden och ökat betetryck av andra områden. Detta leder i sin tur lett till ökad utfodring, mer bevakning, merarbete för renskötarna och risk för att betesmarker skadas.

Andra orsaker till störningarna

Bolagen har visserligen inte ifrågasatt de störningar för renskötseln som framgått av redogörelsen ovan och de har även medgett att störningarna till viss del är orsakade av vindkraftparken. De har dock hävdatt att det kan finnas andra orsaker till vissa störningar och även till att störningar har fått så stor omfattning. En sådan orsak kan, enligt bolagen, vara att Byrkije har låtit och låter ett för stort antal renar (1 500) beta i området. I detta avseende har bolagen åberopat den utredning som Enetjärn gjort avseende beteskapaciteten för det tekniskt användbara området i Lögdeå vinterbetesland (PM 1). Av utredningen framgår att renbeteskapaciteten för området har beräknats till 1 016 renar i 90 dagar eller 762 renar i 120 dagar. Enetjärn har angett att man som grund för bedömningen använt sig av de underlag och det beräkningssätt som HT och IED använt vid sin bedömning av renbeteskapaciteten av Lögdeå vinterbetesland 2007 inför förhandlingarna mellan Norge och Sverige angående en ny renbeteskonvention. Bolagen har även hänvisat till den betessyn som gjorts i området den 16 juni 2011, varav framgår att vissa områden varit hårt betade vid denna tidpunkt.

I övrigt har bolagen åberopat SE sakkunnigutlåtande och vad han muntligen uppgett vid huvudförhandlingen i anledningen härav. Eftestøl har, mot bakgrund av dagens kunskapsstatus och hans egen forskning, påtalat att de konsekvenser som framgår av slutrapporten är överraskande negativa för det fall det kan konstateras att alla problem och förändringar i arealanvändningen beror på vindkraftparken och den mänskliga aktivitet som den har medfört. Han bedömer att det finns en osäkerhet angående orsaken till renarnas rörelse och ökningen av

arbetsmängden under driftfasen. Enligt Eftestøl är det därmed svårt att skilja på vad som orsakats av vindkraftparken och vad som orsakats av andra faktorer. Han menar att en faktor som kan ha bidragit till störningarna är det ökade betestrycket (fler renar) från år 2008/2009 och framåt.

Av slutrapporten framgår att Byrkije vintern 2008/2009 hade ca 1 170 renar i området följt av ca 1370 renar vintern 2009/2010, ca 1414 renar vinter 2010/2011, ca 850 renar vintern 2011/2012 och ca 1500 renar de två första åren vindkraftparken var i drift.

Enligt avtal med Vilhelmina norra har Byrkije rätt att ha 1 500 renar i Lögdeå vinterbetesland. Under arbetet med renbeteskonventionen 2007 har det även bedömts att hela konventionsområdet Lögdeå vinterbetesland räcker för bete för 1 500 renar. Frågan är då hur stor beteskapaciteten är när det gäller det för renskötsel tekniskt användbara området. Bolagen och samebyarna har åberopat varsitt utlåtande i anledning av denna fråga. Enetjärn har, som ovan anförts, beräknat beteskapaciteten i området till 1 016 renar i 90 dagar eller 762 renar i 120 dagar dvs. 91 452 renbetesdagar. HT m.fl. har dock i utlåtande (Tømmervik 2016) redovisat den beräknade beteskapaciteten i området till 2 544 renar i 90 dagar eller 1 908 renar i 120 dagar dvs. 228 967 renbetesdagar.

Då parternas bedömningar kraftigt skilt sig åt och bolagen argumenterat för att frågan om vindkraftsparkens påverkan på rennäringen delvis orsakats av att utnyttjandet (antalet renbetesdagar) överskrider kapaciteten, har OS på uppdrag av mark- och miljödomstolens genomfört en värdering av bl.a. de utförda beräkningarna av beteskapaciteten inom det tekniskt användbara området.

Så som domstolen uppfattat OS utlåtande, muntligt och skriftligt, har han utgått från den modell som bolagen använt (ursprungligen Tømmerviks beräkningar från 2007). För att komma fram till renbeteskapaciteten utgår modellen bland annat från de olika betestyperna i området, hur mycket en ren äter och vilken energi den kan tillgodogöra sig. Den renbeteskapacitet modellen resulterar i för de

ingående betestyperna i området multipliceras slutligen med 0,1 (10 %) som en säkerhetsfaktor bland annat för att renen inte kan nyttja hela kapaciteten under ett år, kompensation för spill m.m. H har betonat att detta sätt att räkna innebär en kraftig säkerhetsmarginal för de resultat som redovisas. Detta ger en uppskattad renbeteskapacitet på 115 689 renbetesdagar. När H värderar beteskapaciteten för det tekniskt användbara området i Lögdeå vinterland höjer han därefter värdet med 20 procent, till 139 000 renbetesdagar, med hänsyn till att det tekniskt användbara området innehåller ett bättre bete jämfört med Lögdeå vinterbetesland som helhet och utnyttjandegraden har därför bedömts sannolikt vara högre.

Bolagen anser att H beräkning fram till påslaget om 20 procent, dvs. att den uppskattade renbeteskapaciteten är 115 689 renbetesdagar, är välgrundade och kan användas som utgångspunkt för det tekniskt användbara områdets beteskapacitet. Bolagen ifrågasätter motiven till påslaget om 20 procent. Så som domstolen uppfattat samebyarna anser de att H uträkningar kan nyttjas som utgångspunkt för frågorna om beteskapaciteten och anser slutligen att renbeteskapaciteten i området motsvarar 139 000 renbetesdagar.

Så som H inledningsvis påtalat vid huvudförhandlingen är värderingar av vinterbeteskapacitet för ren ingen exakt vetenskap. Domstolen delar denna uppfattning och har detta som utgångspunkt i sina bedömningar. Beräkningarna innehåller flertalet bedömningar och antaganden medan resultaten gällande beteskapacitet i detta mål har redovisats med exakta tal utan någon större avrundning eller angivande av intervall som visar på osäkerheten. Det påslag H gör för det tekniskt användbara området motsvarar i stort sett att säkerhetsmarginalen som satts till 10 procent i modellen (för hela området) istället skulle ha angetts till 12 procent. Storleksordningen av påslaget förefaller rimlig utifrån att 10 procent innebär en kraftig säkerhetsmarginal. Att på detta sätt justera säkerhetsfaktorn med hänsyn till utnyttjandegraden tycks också befogat.

I slutrapporten har bolagen redovisat antalet renar respektive antalet dagar som renar vistats i området. Enligt domstolens beräkningar utifrån de redovisade

sifforna, så motsvarar Byrkijes nyttjande av området under perioden från vintern 2008/2009 till vintern 2013/2014 i genomsnitt ca 144 000 renbetesdagar per år. Detta anser domstolen är ett utnyttjande av betet som motsvarar den med god säkerhetsmarginal beräknade beteskapaciteten enligt OS. H är utbildad i naturförvaltning och har sedan 1996 jobbat med ren och rendriftsfrågor på heltid. Han har även erfarenhet från annat betesutnyttjande och undervisar bland annat i rendrift och betesekologi vid Norges miljö- och biovetenskapliga universitet. Även om han borde ha redovisat slutsatserna av de modellerade resultaten på så sätt att resultatens osäkerhet tydligare framgick, anser domstolen inte att det finns anledning att ifrågasätta de bedömningar som han har gjort avseende beteskapaciteten.

Mot ovan angiven bakgrund är mark- och miljödomstolens uppfattning att bolagen inte visat att den renskötsel som har bedrivits och idag bedrivs inom Lögdeå vinterbetesland varken självständigt eller tillsammans med andra faktorer kan ge upphov till de störningar som framgått av slutrapporten och renskötarnas berättelser. Det kan inte heller anses visat att det finns andra orsaker till störningarna än vindkraftparken och ökad snöskotertrafik. Enligt domstolens uppfattning utgör OS bedömning av beteskapaciteten en rimlig utgångspunkt för den fortsatta prövningen av de föreslagna åtgärderna.

Betesbortfallet

En stor fråga i målet har varit hur stor undvikelsezonen är i syfte att bestämma det exakta betesbortfallet till följd av vindkraftetableringen. Bolagens bedömning av undvikelsezonen och betesbortfallet har grundat sig på beräkningar från Enetjärn. Samebyarna å sin sida har grundat sin uppfattning (inledningsvis) om undvikelsezonen och betesbortfallets storlek på en beräkning utförd av HT och AS med flera (Tømmervik 2016). I slutrapporten har undvikelsezonen enligt Enetjärn bedömts utgöra ett område med en radie om 3 km från vindkraft-områdets centrum medan AS och hennes forskarlag bedömt undvikelse-zonen till ett område som sträcker sig 3 km från vindkraftparkens ytterkanter. Detta framgår av S sakkunnigutlåtande (S 2016). AS bedömning av

utbredningen av undvikelsezonen framgår även av SLU-rapporten. Till grund för bedömningen har AS lagt samma GPS-data som använts i kontroll-programmet och som därefter kommit till uttryck i slutrapporten. Analyserna av dessa data skiljer sig dock åt mellan Enetjärns och AS utredningar. AS får anses ha använt sig av en mer avancerad analysmodell då hon använt ett antal habitatvalsvariabler i analysen. Habitatvalsvariablerna har varit: avstånd till närmaste vindkraftverk, avstånd till närmaste område där vindkraftverken var topografiskt skymda, renens vinkel till vindriktningen i relation till parken, höjden över havet, förekomst av lav i interaktion med olika tidsperioder samt avstånd till närmaste väg. Enetjärn har i sin analys påtalat att deras analys för att identifiera renens betesro är väldigt enkel och att man därför valt att mäta avståndet till centrum av vindkraftsområdet och inte närmaste verk, vilket enligt Enetjärn hade varit bättre.

Enetjärn har beräknat betesbortfallet till följd av vindkraftsparken till 8 100 renbetesdygn medan AS och HT m.fl. har beräknat att betesbortfallet motsvarar 32 169 renbetesdygn.

Även i denna fråga har H granskat de förslag till bedömningar av betes-bortfallet som bolagen och samebyarna förespråkade. H har betonat att hans bedömningar måste läsas som de uppskattningar som de faktiskt är. Han tar först Enetjärns uppskattningar som utgångspunkt och inleder med att konstatera att beteskapaciteten inom undvikelsezonen dvs. 3 km från centrum är ca 20 000 renbetesdygn. Inom undvikelsezonen har betet bedömts vara av bästa kvalitén och utnyttjandegraden har därför satts än högre och kapaciteten har höjts med 50 % till att motsvara ca 30 000 renbetesdygn. Vid bortfall på 50 % i undvikelsezonen är bortfallet 15 000 renbetesdagar inom en undvikelsezon på 3 km från parkens centrum dvs. en area på 28 km². H bedömer dock att undvikelsezonens storlek ligger mellan S 86 km² och Enetjärns 28 km² vilket innebär att bortfallet motsvarar 30 000 dagar med utgångspunkten att bortfallet är 50 % i även den tillkommande undvikelsezonen.

Domstolens uppfattning är att det exakta betesbortfallet inte går att fastställa. Domstolen delar H bedömning att, på samma sätt som vid beräkning av områdets beteskapacitet, ska kapaciteten ökas i vindkraftparkens närområde eftersom uppgifter i målet talar för att betet varit av sådan kvalitet att utnyttjande-graden sannolikt varit högre i detta område. Även med ett påslag om 50 % i detta område är säkerhetsmarginalen i förhållande till hela områdets beteskapacitet väl tilltagen. Detta i sig får till följd att Enetjärns beräkning av betesbortfallet är en underskattning. H har i sin bedömning av betesbortfallet utgått från en area på undvikelsezonen som ligger någonstans mellan Enetjärns och S uppskattningar av störningszonen, vilket enligt domstolens uppfattning är ett rimligt antagande utifrån de uppgifter som finns i målet.

Domstolens uppfattning är sammanfattningsvis att en utgångspunkt vid prövningen av de föreslagna åtgärderna ska vara att betesbortfallet motsvarar i storleksordningen ca 30 000 renbetesdygn.

Slutsatser

Det är genom utredningen i målet klarlagt att vindkraftparken i Lögdeå vinterbetesland medför större spridning av renhjorden, minskat nyttjande av vissa betesområden och ökat betetryck av andra områden. Detta leder i sin tur lett till en ökad utfodring, mer bevakning, merarbete för renskötarna och risk för att betesmarker skadas. Mot den bakgrunden menar mark- och miljödomstolen att vindkraftparken påtagligt försvårar rennäringens bedrivande i området samt medför risk för långsiktig försämring av betesmarkernas bärkraft. Några andra orsaker till påverkan än vindkraftparken och ökad snöskotertrafik har inte visats. Enligt domstolens uppfattning utgör vidare OS bedömningar av beteskapaciteten och betesbortfallet rimliga utgångspunkter för den fortsatta prövningen av de föreslagna åtgärderna.

Skyddsåtgärder enligt 2 kap. 3 § miljöbalken

Den fråga som sköts upp av miljödomstolen i deldomen, meddelad den 12 december 2006, var åtgärder för att begränsa verksamhetens påverkan på

rennäringen inom området. Efter prövotidens utgång skulle enligt miljödomstolen redovisning av uppföljning och eventuella förslag till åtgärder lämnas in till domstolen. Mark- och miljödomstolen tolkar den uppskjutna frågan på så sätt att det i första hand är förslag till skyddsåtgärder som avses. Detta är också i överensstämmelse med 2 kap. 3 § miljöbalken vari framgår att den som bedriver en verksamhet ska utföra de skyddsåtgärder, iaktta de begränsningar och vidta de försiktighetsmått i övrigt som behövs för att förebygga, hindra eller motverka att verksamheten eller åtgärden medför skada eller olägenhet för människors hälsa eller miljön.

Åtaganden eller villkor

Länsstyrelsen har inledningsvis förordat att samtliga förslag till åtgärder och ersättning som lagts fram av bolagen i målet ska gälla såsom åtaganden, men har så som domstolen uppfattat, i slutskedet ändå tillstått att villkor behövs utan att gå in på vad som är rimligt. Bolagen har innan huvudförhandlingen i målet angett att deras förslag till åtgärder ska gälla som villkor. Under huvudförhandlingen har bolagen ändrat sig och i stället ansett att förslagen ska gälla som åtaganden. Samebyarna har under hela processen ansett att deras åtgärdsförslag ska gälla som villkor.

Eftersom det inte föreskrevs några prövotidsföreskrifter till skydd för rennäringen i deldomen av den 8 december 2006 har samebyarna och bolagen samexisterat i flera år utan några av myndigheter fastställda skyddsåtgärder. Det är därför viktigt att det så snart som möjligt blir tydligt för alla inblandade vilka skyddsåtgärder som ska gälla för vindkraftverksamheten. Enligt mark- och miljödomstolen uppnås tydlighet bäst genom fastställande av villkor. Utgångspunkten är därför att tydliga villkor om skyddsåtgärder ska fastställas. I vissa fall kan det dock vara lämpligt att åtgärder som bolagen föreslagit eller ställer sig bakom får gälla som åtaganden. Domstolen vill dock betona att åtaganden kan vara aktuella endast i de fall domstolen gör samma bedömning som bolagen angående åtgärdernas tillräcklighet eller lämplighet. I annat fall återstår enbart alternativet att föreskriva villkor eller inte.

I avsnittet ovan har bedömningen gjorts att vindkraftparken på Gabrielsberget påverkar rennäringen på så sätt att den påtagligt försvårar rennäringens bedrivande i området samt medför risk för långsiktig försämring av betesmarkernas bärkraft. Syftet med de villkor som fastställs ska därmed, enligt domstolens mening, vara att rennäring även fortsättningsvis ska kunna bedrivas i området och att betesmarkerna förblir bärkraftiga även på lång sikt. De närmare överväganden som domstolen gör i anledning härav framgår nedan i den prövning som görs av de olika åtgärdsförslagen. Det bör i sammanhanget uppmärksammas att det saknas praxis när det gäller fastställande av slutliga villkor i en uppskjuten fråga om åtgärder för att begränsa en vindkraftverksamhets påverkan på rennäringen i området.

Detaljeringsgraden i villkoren

Länsstyrelsen har vid huvudförhandlingen framfört synpunkten att många av de föreslagna villkoren är väldigt detaljerade och om de skulle fastställas som villkor blir de straffsanktionerade och svåra att bedriva tillsyn över.

Mark- och miljödomstolen delar länsstyrelsens uppfattning om att villkoren så långt möjligt inte ska vara utformade så att mindre förändringar i verksamheten riskerar att orsaka villkorsöverskridanden. Utgångspunkten är således att formulera villkoren mer principiellt och utgå från syftet med den skyddsåtgärd som önskas bli uppnådd. Så långt möjligt förtydligas innebörden av villkorsformuleringarna i följande avsnitt.

Domstolen har även möjlighet att genom delegation överlåta till tillsynsmyndigheten att besluta villkor.

Kompensationsåtgärder

Som ovan angetts ska utgångspunkten vara att fastställa villkor om skyddsåtgärder i syfte att rennäring fortsättningsvis ska kunna bedrivas i Lögdeå vinterbetesland och att betesmarkerna även på lång sikt ska vara bärkraftiga. Utifrån formuleringen av miljödomstolens uppskjutna fråga ser dock domstolen inte något hinder mot att även fastställa villkor om kompensationsåtgärder om det skulle bedömas möjligt enligt 16 kap. 9 § miljöbalken. Enligt domstolens mening måste rennäringen anses

vara ett sådant allmänt intresse som avses i lagrummet och där det kan bli aktuellt att fastställa särskilda åtgärder för att kompensera det intrång som verksamheten medför. Det bör dock beaktas att sådana kompensationsåtgärder blir aktuella först sedan det kan konstateras att oundvikliga negativa effekter uppstår av verksamheten trots att rimliga skyddsåtgärder vidtagits.

Åtgärdsförslag av civilrättslig karaktär

Ytterligare en inställning från länsstyrelsens sida har varit att bolagens åtgärdsförslag som benämns ersättning är av mer civilrättslig karaktär och länsstyrelsen har ifrågasatt om det är lämpligt att föreskriva villkor med sådan innebörd. Även bolagen har påtalat att det hade varit önskvärt att komma överens med samebyarna i avtalsform angående denna punkt.

Mark- och miljödomstolen anser att bolagens åtgärdsförslag som grundas på en beräkning av området bärkraft och ett exakt betesbortfall i undvikelsezonen (antal foderkrubbor, bekostande av stödutfodring, ersättning för merarbete och merkostnader) har en tydlig karaktär av ersättning för den ekonomiska skada som samebyarna drabbas av. Domstolens uppgift i detta mål är att i första hand föreskriva skyddsåtgärder för att förhindra att verksamheten påtagligt försvårar rennäringens bedrivande och medför att betesmarkerna långsiktigt försämras. Skadestånd kan endast fastställas i en civilrättslig process och inte i ett mål enligt miljöbalken avseende villkor för ett tillstånd om miljöfarlig verksamhet. Det är emellertid ingenting som hindrar att de föreslagna åtgärderna föreskrivs som villkor om skyddsåtgärder för det fall domstolen bedömer att de är lämpliga som sådana. Domstolens bedömningar i detta hänseende följer i avsnitten nedan, vilka behandlar prövningen av själva åtgärdsförslagen.

Villkor och åtaganden

Anläggningar och utrustning

Bolagen har åtagit sig åtgärder för att begränsa och kompensera för påverkan från vindkraftanläggningen främst med syfte att möjliggöra fritt bete i samma

utsträckning som var möjligt innan vindkraftanläggningen byggdes. Bolagens förslag till åtgärder baseras på deras uppfattning om områdets naturliga betesförutsättningar för renskötsel och på det direkta och indirekta betesbortallet. Bolagens avsikt är att fodring ska ske ute i parken och inte i hägn. Domstolen har uppfattat bolagen på så sätt att det är den skada i form av betesförlust som de anser sig skyldiga att ersätta. Deras slutliga utgångspunkt är att det tekniskt användbara områdets bärkraft motsvarar 115 689 renbetesdygn och att betesbortfallet motsvarar 8 393 renbetesdygn. Detta motsvarar t.ex. bete för 67 renar i 120 dygn. Enligt bolagens beräkningar skulle 2 foderautomater räcka för dessa slutligen 67 renar men de har föreslagit 10 foderautomater för att lyckas bättre med tillvänjning till parken. Bolagen har även åtagit sig att bekosta en silo (15 ton) för förvaring av foder och tre kälkar att transportera foder från silo till krubbor. De har vidare åtagit sig att bekosta förvaring och utbyte av krubbor och kälkar vid behov.

Samebyarna har yrkat att bolagen ska ombesörja att en ny hage med möjlighet till utfodring byggs vid Lemesjön med tillhörande sjukhage, vattenanläggning och lager för utrustning och foder. Hagen ska rymma 1 500 renar och vara av storleken 100 renar per hektar samt ha sjukhage och vattenanläggning. Vidare har samebyarna yrkat att bolagen ska åläggas att bekosta inköp, montering och underhåll för minst 30 täckta foderautomater för ren, en glasfibersilo för 20 ton foder, 3 kälkar för foder, 2 kälkar för hö samt utrustning såsom eldriven hösåg, höyxa, grep samt elverk om det saknas tillgång till el. De har även yrkat att bolagen ska ansvara för drift och att utrustningen byts ut vid behov. Så som domstolen uppfattat samebyarna baseras yrkandena på att utfodring måste ske i hage under minst 30 dagar och att antalet renar maximalt kan vara 1500 renar.

Länsstyrelsen har vid huvudförhandlingen framfört att det är rimligt att bolagen föreläggs i villkor att bygga en ny hage, en ersättningshage till den som idag finns i Jansmark. Enligt länsstyrelsens uppfattning ska hagen vara i samma storlek och skick som befintlig hage men också att storleken på hagen är beroende av bärigheten. Domstolen har uppfattat att länsstyrelsen inte anser att hagen ska vara utformad för att möjliggöra utfodring.

Mot bakgrund av utredningen i målet anser mark- och miljödomstolen att det är klarlagt att rennäringen nu inte kan bedrivas på samma sätt som skedde innan parken anlades dvs. genom att renarna spred ut sig naturligt över området. Parterna verkar också helt överens om att utfodring av renarna måste ske för att trygga rennäringens bedrivande i området. Den fråga som är tvistig mellan parterna är dock hur utfodringen ska gå till och i vilken omfattning det behöver ske.

Som angetts ovan har bolagens åtgärdsförslag i denna del syftat till att möjliggöra ett fritt bete i vindkraftparken genom t.ex. åtgärder som ska locka in renarna i parken. Renskötarna PAF och LAÅ har i förhör anfört att de inte anser att det är bra att sätta ut foderkrubbor i vindkraftparken eftersom området förstörs när renarna betar hårdare och trampar ner marken runt krubborna. Även renskötaren PBS har uppgett att han inte tycker att det fungerar att försöka få renarna att stanna i parken eftersom det innebär ett stort arbete att flytta på renarna varje dag. När det gäller utfodring i det fria så har renskötaren MP vid huvudförhandlingen berättat om sina erfarenheter angående detta från sin sameby, Jiingevaerie sameby. Hon har därvid redogjort för de skador som kan uppstå på marken när krubbor ställs ut i beteslandet. Hon har bl.a. talat om ökad gödsling kring krubborna vilket gör att annan växtlighet än lav tar över. Marken förstörs också genom ökad nedtrampning av lav osv. MP har även hävdat att markförstörelsen vid utfodring i det fria är den största anledningen till att hennes sameby numera bara utfodrar i hägn. Domstolen finner inte anledning att ifrågasätta de uppgifter som renskötarna lämnat. Det står därmed, enligt domstolens mening, klart att en utfodring i parken inte kan anses bra på lång sikt eftersom den riskerar att få negativa effekter på betesmarken och renskötarnas arbetsförhållanden.

Samebyarna har ansett att vindkraftparkens påverkan på renskötseln medför att de nu måste ha möjlighet att helutfodra renarna i hage under en period om minst en månad varje säsong. TEL, som har erfarenhet av renskötseln under tiden vindkraftverken varit på plats, har också bekräftat uppgiften om behovet av att kunna helutfodra renarna i hage. Han har berättat att den stora spridningen av renar

inom betesområdet, överbetningen av vissa områden samt det faktum att renarna inte längre nyttjar allt tillgängligt bete medfört att de numera måste helutfodra i hägn under en viss period. Några reella möjligheter till stödutfodring i hägn finns dock inte idag eftersom hagen som används i Ottjärn är för liten.

På grund av ovanstående menar domstolen att bolagen inte har visat att de åtgärder som de föreslagit angående anläggningar och utrustning är tillräckliga som skydd för att rennäringen även fortsättningsvis ska kunna bedrivas i Lögdeå vinterbetesland. Domstolen anser att en viktig aspekt att beakta i sammanhanget är skyddet av betesmarken på lång sikt. Som redogjorts för ovan finns det risk för att betet runt krubborna skadas om utfodring sker ute i det fria, dvs. i vindkraftparken eller utanför den. Det finns vidare risk för att betet försämras om betetrycket fortsätter att vara hårt på vissa ställen. Utfodring i hage under en viss tid skulle enligt domstolens mening minska dessa risker. För att samebyarna fortsatt ska kunna bedriva rennäring i området med det tillåtna antalet, dvs. 1500 renar, och för att betesmarken långsiktigt inte ska ta skada, anser därför domstolen att det krävs att en ny hage anläggs för utfodring av maximalt 1500 renar. Enligt den av samebyarna redovisade rapporten av BÅ bör en sådan hage minst omfatta en yta motsvarande 100 renar per hektar.

Enligt mark- och miljödomstolens bedömning innebär åtgärden att uppföra och bekosta en hage för utfodring av 1 500 renar med tillhörande utrustning en stor nytta för miljön på så sätt att den skulle medföra att rennäring även fortsättningsvis kan bedrivas i området och att betesmarkerna även på lång sikt skulle vara bärkraftiga. Åtgärden innebär dock stora kostnader för bolagen. Under den skriftliga handläggningen av målet blev bolagen tillfrågade om någon eller några av de åtgärder som föreslagits från samebyarna sida kunde anses orimligt dyra. Bolagen svarade då att det åtgärdsförslag som ansågs orimligt dyrt sett till nyttan var det numera återtagna förslaget om att vindkraftverken skulle stängas av under den tid renar fanns i området. Inställningen kom inte heller att ändras under huvudförhandlingen.

Med hänsyn till den stora miljömässiga nyttan med uppförande av en utfodringshage och då bolagen inte påstått att detta skulle vara orimligt betungande ekonomiskt, anser mark- och miljödomstolen att ett villkor om utfodringshage ska fastställas. Renskötseln har under flera år fått bedrivas utan fastställda skyddsåtgärder för att lindra konsekvenserna av parken. Såvitt domstolen uppfattat situationen har ersättning utgått för att ersätta den skada samebyarna kunnat bevisa. Domstolen anser att det är av stor vikt att skyddsåtgärder vidtas så snart som möjligt och det får därför anses skäligt att villkoret ska vara uppfyllt inom ett år från laga kraft av denna dom. Hagen ska uppfylla gällande krav avseende djurskydd och arbetsmiljö. Domstolen har valt att inte precisera t.ex. vilket antal foderkrubbor, hur stor silo och antal kälkar som behövs utan istället fastställt att utrustningen ska möjliggöra utfodring av 1500 renar. Domstolen ifrågasätter inte den omfattning som föreslagits av samebyarna men anser att utformningen på det sätt som framkommer av domslutet är lämpligare för att reducera behovet av att ansöka om villkorsändring.

Hagen ska utformas och uppföras i samråd med de berörda samebyarna i syfte att hänsyn tas till deras önskemål, t.ex. när det gäller möjlighet att avdela hagen och skilja renar åt. Det är också viktigt att vid uppförandet uppnå den flexibilitet som är önskvärt från samebyarnas sida. Bolagen ska även bekosta den kringutrustning som krävs för att genomföra utfodringen. Det förefaller självklart att bolagen även ser till att den utrustning man tillhandahåller kan förvaras på lämpligt sätt. Domstolen ser inget skäl att ha en annan uppfattning än samebyarna rörande vilken utrustning som behövs.

Bolagen ska vid behov, förutsatt sedvanlig skötsel, byta ut utrustning och anläggningsdelar. Tillståndet för vindkraftparken innehåller ingen tidsbegränsning. Det kan därför tänkas att förhållandena angående driften av parken förändras med tiden.

Samebyarna har påtalat att det krävs stor flexibilitet när det gäller hur rennäringen fortsättningsvis ska bedrivas i området. Domstolen finner därför skäl att i villkoren

ange att den utrustning som tillhandahålls även ska tillåtas nyttjas för utfodring utanför hagen i Lögdeå vinterbetesland t.ex. inför omställning till helutfodring.

Domstolen gör bedömningen att det, vid en utfodring i hage av den omfattning som är aktuell i detta mål, är rimligt att tro att det kommer att uppstå behov av andra anläggningar och/eller utrustning än den som har kunnat förutses på förhand. Tillsynsmyndigheten får därför möjlighet att om någon part påkallar det föreskriva ytterligare villkor när det gäller utrustning och anläggningar i detta avseende.

En utfodringshage med tillhörande utrustning behövs för rennäringen i Lögdeå vinterbetesland. Mark- och miljödomstolen ser inte att det möter något hinder enligt rennärlagen (1971:437) eller plan- och bygglagen (2010:900) att uppställa ett villkor i detta avseende. Domstolen förutsätter dock att nödvändiga kontakter tas med markägare och eventuellt andra berörda.

Utfodring

Som påtalats ovan är parterna överens om att bolagen ska bekosta utfodring av renar i Lögdeå vinterbetesland till följd av den påverkan som sker från vindkraft-parken. De är dock oense om i vilken omfattning utfodring ska ske. Bolagens åtagande om att bekosta inköp av 30 ton pellets, 10 balar ensilage och 250 säckar renlav grundar sig på deras beräkning av hur många renbetesdagar som bortfallit, även om åtagandet innehåller viss marginal. Domstolen har uppfattat bolagen på så sätt att det är den skada i form av betesförlust som de anser sig skyldiga att ersätta. Länsstyrelsen verkar ha anslutit sig till bolagens bedömning. Samebyarna har föreslagit att bolagen ska bekosta inköp av minst pellets motsvarande 30 dagar till 1 500 renar á 3 kg, 30 balar ensilage och 600 säckar renlav. Samebyarna har härvid utgått från effekten av störningarna totalt sett och inte enbart betesbortfallet. De har även beaktat den tid som gäller för renarna att ställa om till foder samt möjligheterna att nyttja det fria betet.

När det gäller bolagens åtagande om att ersätta samebyarna för den av dem beräknade betesförlusten, dock med viss marginal, liknar detta en form av

ersättning för den skada som bolagen anser sig skyldiga att ersätta. Som tidigare angetts av domstolen är syftet i det aktuella målet emellertid inte att fastställa en sådan ersättning, vilket som angetts tidigare inte är möjligt i ett mål som detta. Domstolens syfte i det här målet är i stället att fastställa villkor om skyddsåtgärder så att samebyarna fortsättningsvis ska kunna bedriva rennäring i området med tillåtna 1500 renar och att betesmarken långsiktigt inte ska ta skada. För detta syfte har domstolen ovan redogjort för att det är nödvändigt att samebyarna får möjlighet att helutfodra ett maximalt antal renar om 1 500 i hägn varje säsong. Förhoppningen är att samebyarna genom möjligheten att utfodra renar i hägn under en period fortsättningsvis ska kunna nyttja det bete som finns inom det tekniskt användbara området i Lögdeå vinterbetesland på ett för betesmarkerna gynnande sätt. Mot den bakgrunden kan konstateras att den mängd foder som föreslagits av bolagen inte är tillräcklig. Frågan är då i vilken omfattning utfodring ska ske.

Domstolens uppfattning är inledningsvis att utfodring ska ske av det antal renar som befinner sig i Lögdeå vinterbetesland. Då utfodring föreskrivs som en skyddsåtgärd förefaller det orimligt att bolaget ska bekosta utfodring även de år då området inte nyttjas till vinterbete av samebyarna. Därutöver anser domstolen att det av villkoret ska framgå en gräns för hur mycket bolaget maximalt är skyldig att bekosta avseende foder, ensilage och hö.

Den maximala gränsen avgörs dels av antalet renar, dels hur lång tid utfodring behöver ske. Byrkije har rätt att nyttja området för 1500 renar vilket enligt domstolens uppfattning blir styrande för skyddsåtgärden.

Enligt uppgifter från samebyarna krävs det en omställningstid för renarna vid övergång till utfodring. Enligt BÅ skrift "Utfodring av renar" tar det två till tre veckor för renarnas magar att ställa om sig från sin ordinarie föda till foder. Förutom omställningstiden anser domstolen också att skyddet av betesmarken på lång sikt måste beaktas. En effekt av vindkraftparken har konstaterats vara att renarna inte sprider ut sig naturligt över området på samma sätt som tidigare. Även med ökade resurser i form av extra renskötare kvarstår risken att

renarna söker sig till vissa områden. Den risk för långvarig skada på betesmarken som följer av det konstaterade hårda betestrycket på vissa delar av området måste sålunda tas hänsyn till vid bedömningen av antalet dagar för utfodring i hage.

Utifrån de uppgifter som framkommit i målet är utfodring i den omfattning som nu blir aktuellt, inte ett önskvärt sätt att bedriva rennäring på utan snarare en nödvändighet. Det är ett stort projekt både för renarna och renskötarna. Enligt domstolens bedömning är det även ur denna aspekt inte lämpligt att föreskriva om utfodring för endast en kortare tid.

Mot bakgrund av ovanstående kommer domstolen till slutsatsen att det som skyddsåtgärd krävs att bolagen bekostar utfodring i 30 dagar för de renar som befinner sig i området. Maximalt ska bolagen bekosta utfodring av 1 500 renar.

Bolagen har i sina beräkningar av ersättning utgått från att vid helutfodring av renar ska fodermängden beräknas utifrån 2-3 kg foder per ren och dag. I åtagandet har bolagen utgått från 3 kg foder per ren. Samebyarna har för sin del yrkat att fodermängden ska beräknas utifrån 3 kg foder per ren och dag för att renarna inte ska riskera att hamna i sämre kondition vid utfodring i hage jämfört med bete under naturliga förhållanden. I tidigare nämnd rapport av BÅ framgår att det går åt 2-2,5 kg torrt foder per ren och dag vid helutfodring. Domstolen anser att det är rimligt att beräkna mängden foder utifrån 2,5 kg torrt foder per ren och dag med tanke på att det nu rör sig om ett större antal renar där det sannolikt förekommer individer som äter både mer och mindre än 2,5 kg. Domstolen konstaterar även att mängden stämmer väl överens med de rekommendationer som Sametinget hänvisar till på sin hemsida ("Råd och rekommendationer vid utfodring av renar", av Ulrika Rockström och BÅ).

Samebyarna har yrkat att bolagen ska bekosta 30 balar ensilage och 600 säckar renlav för att räcka till 1500 renar i 30 dagar. Bolagen har åtagit sig att bekosta 10 balar ensilage och 250 säckar renlav med utgångspunkten att detta ska räcka för 120 renar i 82 dagar. Domstolen finner att om bolagens åtagande gällande renlav och

ensilage räknas om för att istället räcka för till 1500 renar i 30 dagar så överskider omfattningen vad samebyarna yrkat. Domstolen finner inte skäl att föreskriva större mängder renlav och ensilage än vad som framgår av samebyarnas yrkande.

I likhet med vad som gäller angående villkor om utfodringshage innebär även ett villkor om skyldighet för bolagen att bekosta utfodring en stor miljömässig nytta och samtidigt en stor kostnad för bolagen. Inte heller på den här punkten har bolagen ansett att åtgärden är orimligt betungande. Sammantaget finner därför domstolen att bolagen som skyddsåtgärd ska bekosta utfodring av maximalt 1500 renar i 30 dagar. Detta innebär att bolagen bekostar maximalt 112,5 ton pellets, 30 balar ensilage och 600 säckar renlav. Det bör i villkoret föreskrivas att berörd samebyn ska kunna använda en annan fördelning av de olika fodertyperna förutsatt att motsvarande totalkostnad enligt ovanstående fördelning inte ökar.

Bolagen har föreslagit att ersättningen proportionellt ska minska om vinterbeteslandet nyttjas mindre än 72 000 renbetesdygn (motsvarande 600 renar i 120 dagar). Domstolen anser att bolagen ska bekosta utfodring för de renar som faktiskt nyttjar området. Detta är i sig en proportionell minskning. Någon ytterligare minskning av skyldigheten att bekosta utfodring är inte lämplig.

I övrigt finner domstolen det inte skäligt att samebyarna ska ligga ute med pengar utan bolagen bör kunna stå för de utlägg som följer av denna dom. På vilket sätt detta lämpligast ska ske lämnar domstolen till verksamhetsutövarna och samebyarna att komma överens om.

GPS

Bolagen har åtagit sig att tillhandahålla 20 GPS-sändare för renar och vid behov tillse att de byts ut om de trots sedvanlig skötsel förstörs. Åtagandet omfattar även att med tiden byta ut till annan teknik till en likvärdig kostnad. Samebyarna har ett liknande villkorsförslag men har angett att bolagen ska ersätta sändarna om en ny bättre teknik finns tillgänglig på marknaden utan att koppla detta till att kostnaden ska vara likvärdig.

Bolagens syfte med GPS-sändarna är att placera dessa på strategiska djur och underlätta övervakningen av hjorden i syfte att kompensera för merarbete och merkostnader till följd av den ökade spridningen. Förhoppningen är att renarna kan beta fritt längre vilket ger kortare tid för utfodring i hage.

Domstolen anser att förslaget är en lämplig åtgärd för att underlätta bedrivandet av renskötsel i området och i viss mån minska det merarbete som uppstått till följd av den ökade spridningen av renarna och även minska risken för att renar blir kvar i vinterlandet. Domstolen bedömer även att den oro som renskötarna upplever kan reduceras genom att förse ett antal renar med GPS-sändare. Syftet med villkoret är att med sändarna lokalisera renarna i den omfattning som behövs för renskötseln och inte att samla in data i t.ex. forskningssyfte.

Med tanke på att villkoret ska vara tillämpligt under många år framöver har domstolen valt att formulera villkoret utifrån vilken funktion GPS-sändarna ska fylla snarare än vilken teknik som ska nyttjas för det fall att någon annan teknik blir aktuell i framtiden. Domstolen anser inte att det är lämpligt att så som bolagen föreslagit ange att utrustningen kan bytas ut till annan teknik till likvärdig kostnad. Det går idag inte att förutse till vilken kostnad de nu tilltänkta GPS-sändarna kan ersättas, oavsett om det handlar om framtida GPS-sändare eller annan teknik. Enligt domstolens uppfattning är det inte heller skäligt att såsom samebyarna föreslagit att byta ut GPS-sändarna om bättre teknik finns tillgänglig. Däremot ska funktionen och syftet uppfyllas med utrustningen även i framtiden. Behov att byta ut utrustningen kan trots sedvanlig skötsel uppstå t.ex. till följd av att funktionen försämras eller att utrustning förstörs. Enligt domstolens uppfattning ska bolaget då ersätta utrustningen.

Extra arbetskraft

Bolagen har åtagit sig att bekosta arvode för en extra renskötare under två månader per vinter. Förslaget grundar sig på att det under kontrollprogramsperioden visat sig nödvändigt med mer bemanning efter det att vindkraftparken tagits i drift. I åtagandet har bolagen tagit i beaktande att antalet renar under drifttiden i

förhållande till perioden innan vindkraftanläggningen byggdes, kan ha inverkat på behovet av ökad bemanning. Bolagen har även bedömt att deras åtagande om utrustning och utfodring (10 krubbor och foder motsvarande 82 renar i 4 månader) samt GPS-sändare reducerar behovet av att kompensera för konsekvenserna i kontrollprogrammet fullt ut. Bolagen har bedömt det troligt att en extra personal kommer att behövas under två månader även om åtgärderna enligt bolagens förslag till utfodring och GPS-sändare fastställs.

Samebyarna har argumenterat för att det behövs en extra renskötare under hela den tid renar vistas i området.

Av kontrollprogrammet kan utläsas att när Lögdeå vinterbetesland nyttjades för vinterbete innan vindkraftparken anlades så krävdes 1-2 renskötare. Av förhören med renskötare som har erfarenhet av området framgår att det innan vindkraftparken var lätt att bedriva renskötsel där. Både TEL och LAÅ har beskrivit att när renarna sprider ut sig naturligt över området, blir det lätt att bedriva renskötsel och då krävs inte så mycket bevakning. TEL har vidare angett att arbetet med bevakning och stödutfodring har ökat sedan vindkraftparken kom eftersom renarna nu rör sig och nyttjar vinterlandet på ett sätt som inte är naturligt. Renarna nyttjar inte längre tillgängligt bete och vissa områden blir överbetade. Av kontrollprogrammet anges att under vintern 2008/2009, dvs. innan parken byggdes, vistades 1170 renar i området. Under nästan hela vintern var en renskötare på plats i vinterbeteslandet. Från mitten av mars fram till dess renarna flyttades till Norge ökade arbetsstyrkan från en till fyra. Under vintern 2012/2013, dvs. under driftfasen, vistades 1472 renar i området. Under hela vintern arbetade en till fyra renskötare aktivt med renarna. I april ökade arbetsstyrkan till sex-sju personer. Under vintern 2013/2014, dvs. under driftfasen vistades 1523 renar i vinterlandet. Även denna vinter arbetade en till fyra renskötare aktivt med renarna. I slutet av mars ökade arbetsstyrkan till sex-sju personer. Av kontrollprogrammet framgår även att arbetsmängden per dag hade ökat.

Domstolen finner inte skäl att ifrågasätta vad som framkommit i kontrollprogrammet och vid förhör om hur arbetsintensivt området var innan vindkraftsparken anlades. Det förefaller ostridigt att vindkraftsparken medfört en ökning av arbetsmängden som åtminstone motsvarar en renskötare under den driftperiod som omfattades av kontrollprogrammet. Domstolen bedömer inte att det är sannolikt att de villkor som nu föreskrivs om hage och utfodring på något sätt minskar arbetsbelastningen. Risken menar domstolen är istället att utfodringen skapar ett stort merarbete för renskötarna. Mot den bakgrunden anser inte domstolen att bolagen har visat att det som skyddsåtgärd är tillräckligt att föreskriva att bolagen ska bekosta en extra renskötare endast under två månader per vinter. Samebyarnas behov av att ha en extra renskötare på plats under den tid som renarna befinner sig i området ifrågasätts inte från domstolens sida och det får även betraktas som en rimlig skyddsåtgärd. Domstolen föreskriver därför ett villkor med denna innebörd.

Bolagen har yrkat att deras åtaganden ska minska proportionellt om Lögdeå vinterbetesland nyttjas mindre än 72 000 renbetesdygn (motsvarande 600 renar i 120 dagar). Samebyarna har bestritt yrkandet. Enligt domstolens uppfattning har bolagen inte visat att behovet av extra arbetskraft minskar för det fall att färre än 600 renar betar i området. Enligt domstolens uppfattning finns en risk att behovet av ytterligare arbetskraft kvarstår även med ett mindre antal renar så. Domstolen har beaktat att det kan finnas en gräns när konsekvenserna är så pass små att ytterligare arbetskraft inte är nödvändig. Sett till hur samebyarna nyttjat området under perioden sedan 1985 fram till idag, med som lägst 400 renar, ser inte domstolen skäl att begränsa villkoret i enlighet med bolagens förslag.

Snöskotrar

Samebyarna har som villkor föreslagit att bolagen ska tillhandahålla två snöskotrar, en snöskoter att använda vid bevakning av renar och en snöskoter för användning till utfodring. Samebyarna har uppgett att den extra renskötaren som ska finnas på plats behöver utrustning i form av snöskoter och att en renskötare ibland behöver mer än en skoter. T.ex. används en annan skoter när man ska dra tunga lass än den som nyttjas när man är ute på kantbevakning i områden som kan vara väldigt branta

och steniga. Samebyarna menar att snöskotrarna ska finnas tillhanda under den tid renarna befinner sig i området.

Bolagen har bestritt samebyarnas villkorsförslag.

Både bolagen och samebyarna har ansett det rimligt att bolagen såsom skyddsåtgärd ska bekosta arvode för en extra renskötare även om parterna har olika uppfattning om i vilken omfattning en extra renskötare behövs.

Domstolen anser att en snöskoter ingår i den utrustning som en renskötare normalt behöver för att utföra sitt arbete med bevakning och eventuell utfodring av renar. Domstolen finner det även rimligt att behovet av snöskoter har ökat till följd av de störningar vindkraftparken medfört. Detta behov får anses vara extra påtagligt för Byrkije sameby som måste hålla sina renar inom ett avgränsat område. Samebyarna har vid huvudförhandlingen förtydligat varför det behövs olika snöskotrar för fodring och kantbevakning. Domstolen finner inte skäl att ifrågasätta detta.

I syfte att hindra ett försvårande av renskötseln finner domstolen att det är nödvändigt att två snöskotrar i funktionellt skick tillhandahålls samebyarna under den tid som renar befinner sig i området. En skyddsåtgärd som ålägger bolagen att tillhandahålla sådana snöskotrar får även anses rimlig med hänsyn till dess miljömässiga nytta och beräknade kostnader för den. Domstolen ser, av samma skäl som för villkoret om extra arbetskraft, inte att bolagens skyldighet angående snöskotrar ska minska proportionellt för det fall renantalet understiger 600 renar.

Ökad trafik med bil och skoter

Bolagen har åtagit sig att ersätta merkostnader avseende bränsle för ökad trafik med skoter och bil under två månader i samband med renskötsel i Lögdeå vinterbetesland. Så som domstolen förstått förslaget innebär det ersättning för drivmedel till skoter och bil för den extra renskötare som bolagen åtagit sig att bekosta i två månader. Kostnaden har av bolagen beräknats uppgå till 34 000 kr per vintersäsong.

Samebyarna har motsvarande yrkande men ansett att ersättningen ska omfatta den tid som renarna befinner sig i området.

Domstolen har ovan fastställt att bolagen som skyddsåtgärd ska stå för en extra renskötare och tillhandahålla utrustning i form av skotrar den tid bete pågår i Lögdeå vinterbetesland. Domstolen finner det rimligt att i enlighet med dessa villkor, föreskriva även villkor om ersättning i form av bränsle för bil- och snöskoteråkning för den extra renskötaren. Ersättningen ska rimligen omfatta den tid då bete pågår i Lögdeå vinterbetesland. Domstolen ser, av samma skäl som för villkoren om extra arbetskraft och snöskotrar, inte att bolagens skyldighet angående bränsle ska minska proportionellt för det fall renantalet understiger 600 renar.

Samråd

Mark- och miljödomstolen anser att ett villkor om samråd ska föreskrivas då de villkor som följer av denna dom kräver samordning mellan den sameby som bedriver rennäring i området och bolagen. Bolagen har också åtagit sig att bjuda in till ett sådant samråd. Det åligger både bolagen och samebyarna att verka för att samråden blir av men det är inte rimligt att bolagen riskerar ett villkorsöverskridande om samebyn inte har möjlighet att delta. Av det skälet ska villkorsformuleringen vara att bolagen, enligt sitt åtagande, ska bjuda in till samråd.

Då de skyddsåtgärder som följer av denna dom är omfattande krävs att bolagen och berörda samebyar träffas åtminstone en gång per år. Vid samrådsmötet bör även bolagen tillhandahålla den utbildning som de föreslår avseende säkerhetsfrågor så som iskast.

Enligt mark- och miljödomstolen innebär ett villkor om samråd en mycket viktig skyddsåtgärd för att underlätta för rennäringen och trygga rennäringens fortsatta bedrivande inom Lögdeå vinterbetesland. Den innebär en grund för att de övriga villkoren ska fungera på ett bra sätt. För att säkerställa att samråden genomförs på ett ändamålsenligt sätt och med alla inblandade parter närvarande anser domstolen att det är nödvändigt och rimligt att bolagen ersätter samebyarnas deltagande i

mötet. Ersättningen ska motsvara kostnaden för två företrädare för, i första hand, den sameby som bedriver eller ska bedriva rennärning i området. Bolagen har godtagit att protokoll från årliga möten ska biläggas miljörapporten i enlighet med länsstyrelsens yrkande varför detta ska framgå av villkoret.

Övriga åtgärdsförslag

Utbildning i renskötsel

Bolagen har såsom åtagande föreslagit att om samebyarna anordnar en halvdags utbildning i renskötsel vart femte år, förbinder sig bolagen att tillse att representanter för berörd personal deltar i utbildningen. Någon ersättning ska inte utgå för deltagande.

Enligt miljöbalkens andra kapitel följer att den som bedriver en verksamhet ska skaffa sig den kunskap som behövs med hänsyn till verksamhetens eller åtgärdens art eller omfattning för att skydda människors hälsa och miljön mot skada eller olägenhet. Enligt domstolens uppfattning åligger det därmed bolagen att skaffa nödvändig kunskap avseende renskötsel. Det är enligt domstolens uppfattning inte rimligt att samebyarna, för det fall de ställer upp och ordnar en utbildning, ska göra detta utan ersättning. Något villkor i enlighet med bolagens förslag i denna del bör inte fastställas.

Helikopter och kvarblivna renar

Samebyarna har föreslagit att bolagen ska stå för helikopterkostnader för minst 10 timmars flygtid samt framflygning. Bolagen har bestritt förslaget och ansett att behovet av helikopter beror på annat än vindkraftparken, t.ex. väderbetingelser, snötäcke och liknande.

Samebyarna har även föreslagit att bolagen ska ersätta merkostnader som uppstår om renarna blir kvar på vinterbete samt när de hämtas från en annan sameby.

Ersättningen ska bestå av milersättning för bil och släpvagn med kur samt dagarsättning. Bolagen har bestritt förslaget och ansett att skälen till att fler renar blir kvar jämfört med innan parken byggdes till stor del kan förklaras med att fler

renar förts till området. De har även ansett att bevakningen underlättas av de GPS-sändare bolagen åtagit sig att bekosta.

Mark- och miljödomstolen har i denna dom föreskrivit ett flertal villkor till skydd för att rennäring fortsättningsvis ska kunna bedrivas i området och att betesmarkerna på lång sikt ska vara bärkraftiga. Villkoren gäller bland annat ytterligare resurser med en extra renskötare samt snöskotrar för denne, GPS-halsband m.m. Enligt domstolens uppfattning får de åtgärder som nu föreskrivs anses tillräckliga för att uppnå skyddet för rennäringens fortsatta bedrivande i området. Om det trots föreskrivna skyddsåtgärder uppstår problem med spridning av renar, renar som blir kvar på vinterbete eller i annan sameby, får de merkostnader som då uppstår för samebyarna hanteras civilrättsligt. Någon möjlighet för domstolen att i detta mål föreskriva villkor om skyddsåtgärder enligt vad samebyarna föreslagit under denna rubrik finns dock inte.

Öka den naturliga betestillgången

Länsstyrelsen har föreslagit att domstolen i villkor föreskriver att bolagen ska vidta åtgärder som ökar den naturliga betestillgången i anslutning till vindkraftparken, t.ex. genom spridning av lavfragment. Ett förslag till plan för genomförande av åtgärderna föreslås tas fram tillsammans med samebyarna och ges in till tillsynsmyndigheten för godkännande senast ett år efter att slutlig dom vunnit laga kraft.

Varken bolagen eller samebyarna har ansett villkoret skäligt eller lämpligt. Bolagen anser att forskning avseende lavspridning är i ett tidigt skede. Leveranstiden av resultaten är lång och det finns stora osäkerheter om åtgärden är verksam. Samebyarna ifrågasätter var lav ska kunna spridas på Gabrielsberget.

Mark- och miljödomstolen delar bolagens och samebyarnas uppfattning i denna fråga. Det saknas i detta mål underlag om vilken effekt metoden skulle kunna få, inom vilken tid resultat förväntas och på vilka områden i anslutning till vindkraftparken som det finns behov av att öka lavtillgången. Osäkerheterna kring effekter

och behov gör att det saknas skäl att föreskriva villkor om spridning av lavfragment som en skyddsåtgärd i detta mål.

Information

Bolagen har vidare föreslagit följande åtgärder som åtaganden.

- Bolagen ska årligen informera samebyarnas företrädare om den eller de personer som fungerar som kontaktpersoner inom bolagen.
- Bolagen ska årligen informera den lokala skoterklubben om renskötseln i området genom kontakter med klubbens ordförande och genom att utforma och sätta upp en informationsskylt om renskötseln i området. Skylten ska finnas i skoterstugan på Gabrielsberget när renskötsel pågår i Lögdeå vinterbetesland.
- För att minska risken för skador ska bolagen informera renskötarna som befinner sig i Lögdeå vinterbetesland om det föreligger förhöjd risk för isras eller iskast. Informationen kan ske i form av SMS. Bolagen ska tillhandahålla fem skoterhjälmars vart femte år att användas av de renskötare som vistas i området.

Samebyarna har inte haft några invändningar mot dessa åtgärder. Mark- och miljödomstolen, som också finner åtgärderna lämpliga, anser inte att det finns skäl att föreskriva åtgärderna som villkor. Förslagen får därmed kvarstå som bolagens åtaganden och således omfattas av villkor 1 i deldomen av den 8 december 2006.

Villkorens förhållande till ändringar i driften

Bolagen har yrkat att deras åtagande ska minska proportionellt när minst fem eller flera vindkraftverk tas ur drift. Domstolen har övervägt om det skulle vara lämpligt att göra bolagens ansvar enligt något eller några av de villkor som nu fastställs, beroende av driftförhållandena för vindkraftparken, t.ex. hur många vindkraftverk som är i drift. Med hänsyn till att det inte kan överblickas på vilka sätt som driftförhållandena kan komma att ändras, menar domstolen att det inte är lämpligt att göra ansvaret beroende av driftförhållandena. Vid driftförändringar eller i övrigt

ändrade förutsättningar som minskar påverkan på rennäringen får bolagen överväga om det är aktuellt att ansöka om villkorsändring enligt 24 kap. 8 § miljöbalken.

Övrigt

Länsstyrelsen har vid huvudförhandlingen i målet begärt att mark- och miljödomstolen fastställer beteskapaciteten för det tekniskt användbara området i Lögdeå vinterbetesland och betesbortfallet på grund av vindkraftparken.

Målet gäller numera en uppskjuten fråga om åtgärder för att begränsa verksamhetens påverkan på rennäringen inom området. Domstolen har därvid möjlighet att fastställa villkor för att begränsa en sådan påverkan. Någon möjlighet för domstolen att i domslutet fastställa beteskapaciteten för området och betesbortfallet föreligger dock inte. Det kan uppmärksammas att domstolen under avsnittet ovan om vindkraftparkens påverkan på rennäringen har gjort en bedömning av både beteskapacitet och betesbortfall. Bedömningen har legat till grund för prövningen av de föreslagna åtgärderna.

Sammanfattande slutsats

I syfte att rennäring fortsättningsvis ska kunna bedrivas i Lögdeå vinterbetesland och att betesmarkerna där även på lång sikt ska vara bärkraftiga, anser mark- och miljödomstolen att de skyddsåtgärder som framgår av domslutet ska fastställas som tillkommande slutliga villkor för vindkraftverksamheten. Åtgärderna bedöms av domstolen som rimliga och tillräckliga för att begränsa vindkraftverksamhetens påverkan på rennäringen på ett godtagbart sätt. Med de fastställda skyddsåtgärderna på plats finns, enligt domstolens uppfattning, inte något behov av att genom villkor fastställa även kompensationsåtgärder för verksamheten.

HUR MAN ÖVERKLAGAR, se **bilaga 1** (DV 425)

Överklagande senast den 14 december 2016.

Lisa Hedlund

Åsa Larsson

I domstolens avgörande har tf. rådmannen Lisa Hedlund, ordförande, och tekniska rådet Åsa Larsson samt de särskilda ledamöterna Lennart Mattson och Bo Sundström deltagit.

Bilaga 2 Aktbilaga 274, svensk översättning av värdering av vinterbeteskapaciteten i Lögdeå vinterbetsland, OS